

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO

Lublin, dnia 21 grudnia 2015 r.

Poz. 5270

UCHWAŁA NR VIII/61/2015 RADY POWIATU W ZAMOŚCIU

z dnia 25 listopada 2015 r.

w sprawie przyjęcia Powiatowego Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Zamojskiego na lata 2015 – 2018

Na podstawie art. 4 ust.1, pkt 7 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (Dz. U. z 2015 r. poz. 1445) w związku z art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014 r. poz. 1446) uchwala się co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Zamojskiego na lata 2015 – 2018, po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie w terminie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego.

Przewodniczący Rady

Jan Lucjan Słomiany

Załącznik
do Uchwały Nr VIII/61/2015
Rady Powiatu w Zamościu
z dnia 25 listopada 2015 roku

**POWIATOWY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
POWIATU ZAMOJSKIEGO
NA LATA 2015 - 2018**

OPRACOWANIE:
Jakub Danielski
ewidencjazabytkow@gmail.com

ZAMOŚĆ, LIPIEC 2015**Spis treści**

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	4
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	5
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	14
4.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa	19
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	33
5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami na lata 2015 - 2018 z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu	33
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu ..	37
5.2.1. Charakterystyka powiatu	37
5.2.2. Zarys historii obszaru powiatu	38
5.2.3. Krajobraz kulturowy	40
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	56
5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	57
5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych na terenie powiatu	64
5.3.3. Zabytki archeologiczne	67
5.4. Gminne ewidencje zabytków i Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu ..	72
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	74
7. Założenia programowe	77
8. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami	82
9. Zasady oceny realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego	84
10. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami	85
10.1. Dotacje	86
10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	90
10.3. Środki europejskie	91
11. Realizacja i finansowanie przez powiat zamojski zadań z zakresu ochrony zabytków	96
12. Bibliografia	99
13. Spis tabel	100

1. Wstęp

Przedmiotem Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego jest problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu zamojskiego. Celem tego opracowania jest określenie głównych zadań i kierunków działań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami. Niniejsze opracowanie sporządzono zgodnie z art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) oraz z wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa. Program ten stanowi kontynuację opracowanego Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2010 - 2013, który został przyjęty uchwałą nr XXXIV/212/2010 przez Radę Powiatu dnia 10 listopada 2010 r. Program został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

Powiatowy program opieki nad zabytkami sporządzany jest przez Starostę, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Powiatu. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubelskiego. Sporządza się go na okres 4 lat, natomiast co 2 lata Starosta przedstawia Radzie Powiatu sprawozdanie z wykonania programu. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Powiatowy program opieki nad zabytkami nie jest aktem prawa miejscowego, natomiast stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami. Określa sposób ich realizacji, poprzez stosowne działania organizacyjne i finansowe oraz upowszechniające wiedzę o zabytkach.

Powiatowy program opieki nad zabytkami ma również pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe powiatu. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Głównym odbiorcą powiatowego programu opieki jest lokalna wspólnota samorządowa. W zamierzeniu beneficjentami programu mają stać się nie tylko prywatni właściciele czy użytkownicy obiektów zabytkowych, ale również mieszkańcy powiatu. Niniejsze opracowanie ma ponadto zachęcać samorządy gminne do podjęcia działań na rzecz założenia i aktualizacji gminnych ewidencji zabytków, a także do przygotowania gminnych programów opieki nad zabytkami oraz zwiększenia troski o stan dziedzictwa kulturowego ziemi zamojskiej. Powiatowy program opieki nad zabytkami, między innymi poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

2. Podstawa prawna opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne, na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W omawianej ustawie zdefiniowano zabytki jako nieruchomości lub ruchomości, ich zespoły lub części, stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zasadniczo wyróżniane są trzy typy zabytków:

- nieruchome,
- ruchome,
- archeologiczne.

Innymi elementami dziedzictwa kulturowego podlegającymi ochronie są:

- historyczne układy urbanistyczne lub ruralistyczne,
- historyczne zespoły budowlane,
- krajobraz kulturowy,
- otoczenie zabytku.

W świetle ustawy ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych, służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem opieka nad zabytkami ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków (którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego), a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto, ustawa dookreśla zakres

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy, wyznacza cele opracowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami i są one następujące:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
4. Wyekspozowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie ochrony tego dziedzictwa określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie tego konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła starą ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. - Dz. U. nr 78 poz. 483, ze zm.) w przepisach:
  - **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
- **Art. 86:** „Každy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.
- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:
  - **Art. 3:** definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek, jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.
  - **Art. 4:** objaśnia, że ochrona zabytków polega na podejmowaniu w szczególności przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.
  - **Art. 5:** określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „Opieka nad zabytkami sprawowana jest przez jego właściciela lub posiadacza i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz o jego znaczeniu dla historii kultury”.

- **Art. 6:** klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:

„1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi,
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) relikami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- **Art 7:** reguluje następujące formy ochrony zabytków:

- 1) Wpis do rejestru zabytków, który dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków.
- 2) Uznanie za pomnik historii, zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego.
- 3) Utworzenie parku kulturowego, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park kulturowy może utworzyć, na podstawie uchwały, rada gminy po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.
- 4) Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Dotyczą w szczególności: zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się również, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Rejestr zabytków - dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi Wojewódzki Konserwator Zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat. Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy lub z urzędu, na podstawie decyzji ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Na podstawie decyzji Wojewódzki Konserwator Zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłoszona jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

opłat. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków- na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki Konserwator Zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu- w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

Pomnik historii - Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, o którym mowa w ust. 1, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków. Cofnięcie uznania zabytku nieruchomego za pomnik historii następuje w trybie przewidzianym dla jego uznania. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może przedstawić Komitetowi Dziedzictwa Światowego wniosek o wpis pomnika historii na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO w celu objęcia tego pomnika ochroną na podstawie Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego.

Park kulturowy - jest formą ochrony zabytków. Tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Park może być powoływany przez radę gminy, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

- **Art. 16 ust. 1:** wskazuje radę gminy, jako organ tworzący park kulturowy, w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Jest on tworzony na podstawie uchwały, po zasięgnięciu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia, w uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego.

- **Art. 17:** określa zakazy i ograniczenia dotyczące terenu parku krajobrazowego, związane z: prowadzeniem robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej, zmianami sposobu korzystania z zabytków nieruchomych, umieszczaniem tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1, składowaniem lub magazynowaniem odpadów.

- **Art. 18:** „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19:** wskazuje, że „1. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę: zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada Gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.

- **Art. 20:** mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego wojewódzkich i miejscowych z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

- **Art. 21:** „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.

- **Art. 22:** „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

4. Burmistrz, prezydent miasta, wójt prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy, objętych wojewódzką ewidencją zabytków”.

- **Art. 89:** wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Wojewódzki Konserwator Zabytków”.

- **Ustawie z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym** (Dz. U. z 2015 poz. 1445) zostały określone zadania publiczne powiatu o charakterze ponadgminnym. Art. 4 ust. 1, punkt 7 nakłada na powiat zadania w zakresie kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach, w tym:

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t. j. Dz. U. 2015 poz. 199). Ustawa, określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa, mówi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. - Prawo budowlane** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1409). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbioru obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami - w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1232), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t. j. Dz. U. 2013 poz. 627), której przepisy określają m. in. kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew, na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 518). W rozumieniu ustawy, celem publicznym jest między innymi: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 406). Ustawa precyzuje, że działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki - ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, FilMOTEKA Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej - prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1118). W ramach ustawy, gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).

Zasady ochrony zabytków, znajdujących się w muzeach i bibliotekach, zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 987). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nie nastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest trwała ochrona dóbr kultury, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie kontaktu ze zbiorami” (art. 1).

Zgodnie z ustawą muzeum realizuje powyższe cele poprzez:

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- „1) gromadzenie dóbr kultury w statutowo określonym zakresie,
- 2) katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych muzealiów,
- 3) przechowywanie gromadzonych dóbr kultury, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych,
- 4) zabezpieczanie i konserwację muzealiów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie stanowisk archeologicznych oraz innych nieruchomości obiektów kultury materialnej i przyrody,
- 5) urządzanie wystaw,
- 6) organizowanie i prowadzenie badań, ekspedycji naukowych oraz prac wykopaliskowych,
- 7) prowadzenie działalności edukacyjnej,
- 8) udostępnianie zbiorów do celów naukowych i edukacyjnych,
- 9) zapewnianie właściwych warunków zwiedzania i korzystania ze zbiorów,
- 10) prowadzenie działalności wydawniczej” (art. 2).

Gmina jako podmiot tworzący (lub przejmujący) muzeum zobowiązana jest do:

- 1) zapewnienia środków potrzebnych do utrzymania i rozwoju muzeum,
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzonym zbiorom,
- 3) sprawowania nadzoru nad muzeum.

- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (t. j. Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.). Mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (t. j. Dz. U. 2011 nr 123 poz. 698, ze zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego. Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

- **Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami**

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury pod przewodnictwem prof. dr hab. Bogumiły Rouby, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki”.

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce”.

Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

- Zasady *primum non nocere* (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);
- Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
- Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
- Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
- Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
- Zasady odwracalności metod i materiałów;
- Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- Uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomości, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych.
- Działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych.
- Systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.
- Dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.
- Kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników.
- Współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej.

- **Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 2014 - 2017**

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednoczenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomości. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

• Narodowy Program Kultury „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004 - 2013”

Narodowy Program Kultury „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004 - 2013”, przyjęty przez Radę Ministrów 21 września 2004 r. Jest to dokument, opracowany w celu wdrożenia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury. Główną przesłanką do sformułowania tego programu jest uznanie zasobów dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Określa on działania na lata 2004 - 2013 wytyczając następujące strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- przygotowanie skutecznego systemu prawno - finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie;
- intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

• Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013 wraz z Uzpełnieniem na lata 2004 - 2020

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinęta w 2005 r., poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- poprawa warunków działalności artystycznej,
- efektywna promocja twórczości,

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

- rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych oraz rozwój kolekcji muzealnych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę.
- zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

- **Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo**

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I.1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

- **Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020**

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 104 przez Radę Ministrów z dnia 18 czerwca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe. W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego”, a zwłaszcza jego priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej”. Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii jako „kluczowy element potencjału kulturowego”, a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa”. W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

- **Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030**

Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030 została przyjęta uchwałą nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 r. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględniła

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu;
- wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym;
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa

Przy sporządzaniu Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu wynikające z dokumentów na poziomie wojewódzkim:

- Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w Województwie Lubelskim, Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020, Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018 jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich dokumentach programowych. Zgodność Programu opieki nad zabytkami ze strategicznymi dokumentami regionu jest warunkiem koniecznym jego skutecznej realizacji.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Dokumenty opracowane na poziomie województwa:

- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018**

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018 opracowany został w 2015 r. W Województwie Lubelskim w latach 2007 - 2010 obowiązywał pierwszy program na podstawie uchwały nr XIII/199/07 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 listopada 2007 r., następnie w latach 2011 - 2014 obowiązywał Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2011 - 2014 przyjęty w dniu 27 czerwca 2011 r. przez Sejmik Województwa lubelskiego uchwałą nr X/132/2011.

Wyznaczone cele Wojewódzkiego Programu Opieki nad Zabytkami w województwie lubelskim na lata 2015 - 2018:

Cel strategiczny I. Wzmocnienie potencjału dziedzictwa kulturowego województwa lubelskiego jako elementu rozwoju społeczno - gospodarczego regionu.

Cel operacyjny 1. Ochrona zabytków materialnych i opieka nad zabytkami materialnymi.

Cel operacyjny 2. Ochrona niematerialnego dziedzictwa kulturowego.

Cel strategiczny II. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny w działaniach promocyjnych i edukacyjnych wpływających na rozwój społeczno - ekonomiczny.

Cel operacyjny 1. Edukacja w zakresie dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

Cel operacyjny 2. Promocja dziedzictwa kulturowego Lubelszczyzny.

- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego**

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego został przyjęty uchwałą nr XLV/597/02 przez Sejmik Województwa Lubelskiego dnia 29 lipca 2002 r. Plan został opracowany przez Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie - jednostkę organizacyjną Województwa Lubelskiego. Od sierpnia 2006 r. trwają przygotowywania do jego zmiany - Sejmik Województwa Lubelskiego w dniu 28 sierpnia 2006 r. podjął uchwałę nr XLIX/783/06 w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Kierunki oraz zakres zmian w zagospodarowaniu przestrzennym omawiają szczegółowo Raport o Stanie Zmian w Zagospodarowaniu Przestrzennym Obszaru Województwa Lubelskiego (2006 r.) oraz Raport o Zmianach w Zagospodarowaniu Przestrzennym Województwa Lubelskiego (2013 r.). W ramach prac nad zmianą Planu sporządzona została część diagnostyczna obejmująca uwarunkowania zewnętrzne (2009 r.) oraz uwarunkowania wewnętrzne (2011 r.).

W 2015 r. Projekt zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego poddany był konsultacjom społecznym. Ustalenia projektu Planu w odniesieniu do przestrzeni kulturowej regionu obejmują przede wszystkim: cele i zasady kształtowania środowiska kulturowego, kierunki działań i działania służące ochronie i wykorzystywaniu walorów dziedzictwa kulturowego, przestrzenne

warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju oraz rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie w zakresie dziedzictwa kulturowego.

W ramach ochrony i kształtowania tożsamości regionalnej, jako podstawowe płaszczyzny działań projekt Planu wskazuje: obiekty i przestrzenie o wybitnych walorach kulturowych wymagające szczególnego eksponowania w przestrzeni krajowej i europejskiej, struktury kulturowe o charakterze węzłowym, liniowym, pasmowym i strefowym kształtujące tożsamość regionalną, działania ochronne w odniesieniu do różnych typów obiektów dziedzictwa kulturowego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa określa cele, zasady i struktury zagospodarowania przestrzennego oraz lokalizacje inwestycji celu publicznego o znaczeniu krajowym i wojewódzkim. Jest to dokument o charakterze długookresowym, stanowiącym element krajowego systemu planowania przestrzennego. Określa on zasady i kierunki kształtowania struktury funkcjonalno - przestrzennej regionu oraz działania służące realizacji ponadlokalnych celów publicznych stanowiąc formalną i merytoryczną płaszczyznę odniesienia dla podejmowanych decyzji przestrzennych. Przyjęte kierunki i zasady zagospodarowania przestrzennego stwarzają ogólne warunki dla realizacji zadań inwestycyjnych formułowanych w programach rozwoju.

W planie zostało omówione dziedzictwo kulturowe Lubelszczyzny (w rozdziale 2.4. Środowisko kulturowe), które w dużym stopniu odzwierciedla jej położenie na pograniczu kulturowym, tj. w strefie przenikania się kultur wschodnio - i zachodniosłowiańskich. W województwie lubelskim na potencjał kulturowy składają się: zabytkowe zasoby urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo - ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego oraz stanowiska archeologiczne. W granicach województwa znajduje się 14 235 nieruchomości obiektów zabytkowych. W rejestrze zabytków nieruchomości województwa lubelskiego figuruje 1 789 pozycji. Wśród nich dominują obiekty sakralne (w tym przede wszystkim: zabytkowe kościoły rzymskokatolickie, cerkwie prawosławne i unickie, bożnice), mieszkalne (w tym głównie: domy, kamienice, chałupy wiejskie, pałace i dwory miejskie, plebanie, wikariaty i organistówki), a także cmentarze (w tym: cmentarze komunalne, wojenne, wyznaniowe, kwatery cmentarne, pojedyncze groby i mogiły). Unikalnym zjawiskiem w skali kraju jest renesans lubelski - styl reprezentowany przez 64 obiekty, w tym w większości przez budowle sakralne. Na dziedzictwo kulturowe składają się również zabytki archeologiczne, z których 161 umieszczono w wykazie zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

Na podstawie oceny uwarunkowań zewnętrznych i wewnętrznych można stwierdzić, że województwo lubelskie dysponuje znaczącymi w skali kraju zasobami i potencjałami społeczno - ekonomicznymi. Stanowią one jego mocne strony i szanse rozwojowe. Pełne ich wykorzystanie stworzy nową jakość przestrzeni oraz przyczyni

się także do przyspieszenia procesów rozwojowych i restrukturyzacyjnych gospodarki regionalnej. Wśród głównych potencjałów rozwojowych regionu wskazano między innymi:

- Potencjał turystyczny - Lubelszczyzna jest regionem o znacznym i uznanym potencjale turystycznym. Jego wykorzystanie wymaga budowy kompleksowego programu i oferty turystycznej, poprawy całej infrastruktury obsługowej oraz akcji promujących produkty turystyczne skierowanych do odbiorców krajowych i zagranicznych.

Na podstawie oceny stanu zagospodarowania, za główne potencjały rozwojowe turystyki uznano:

- dobrze zachowane różnorodne środowisko przyrodnicze, bogate zasoby przyrody żywej i nieożywionej, w tym zwłaszcza obszary i obiekty przyrodnicze objęte ochroną prawną;
- walory środowiska kulturowego;
- atrakcyjność krajobrazową i przyrodniczą środowiska dla przyjazdów turystycznych związanych z aktywną turystyką kwalifikowaną, ekoturystyką, agroturystyką i turystyką wypoczynkową;
- uznane walory bioklimatyczne, źródła wód mineralnych i rozwinięte lecznictwo uzdrowiskowe.

Głównymi wyzwaniami rozwojowymi są:

- poprawa ładu przestrzennego i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego.

Wśród głównych wyzwań rozwojowych wymieniono ład przestrzenny i harmonizacja zagospodarowania z walorami dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Kompleksowa regionalna polityka rozwoju, w tym także polityka przestrzenna w odniesieniu do terenów urbanizujących się oraz koordynacja procesów urbanizacyjnych wspierająca realizację modelu „zwartego miasta” prowadzi do poprawy stanu zagospodarowania przestrzeni regionu. Efekty poprawy ładu przestrzennego, a tym samym procesu budowy atrakcyjnego i konkurencyjnego województwa wspierane będą także poprzez wzrost skutecznej ochrony interesu publicznego koniecznego dla podwyższenia standardów życia, rozwoju społecznego i gospodarczego, a także dostrzeżenie w planowaniu przestrzennym ekonomicznego znaczenia krajobrazu. Zidentyfikowane w planie województwa obszary funkcjonalne, w tym problemowe, będą instrumentem, dzięki któremu rozwój terenów zostanie ukierunkowany na wykorzystanie wewnętrznych potencjałów i minimalizację konfliktów przestrzennych w spójności z zasadami ochrony środowiska. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego w miastach realizowana będzie polityka utrzymania i odnowy historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych. Sprawny system zarządzania przestrzenią obejmie także obszary wiejskie. Uznaje się je za coraz bardziej atrakcyjne miejsca zamieszkania, wypoczynku i prowadzenia działalności rolniczej lub pozarolniczej. Obszary wiejskie będą wykorzystywać własny

potencjał rozwojowy. Na obszarach o wysokim potencjale produkcyjnym wzrośnie konkurencyjność rolnictwa oparta na zdolności koncentracji produkcji rolnej powiązanej z dostępnością i transferem usług. Urbanizacja wsi podlegać będzie regulacjom prawno - ekonomicznym wspomagającym osiągnięcie ładu przestrzennego, co będzie sprzyjać zróżnicowaniu przestrzennych układów i form osadnictwa wiejskiego. Polityka przestrzenna nakierowana będzie na skupianie osadnictwa wiejskiego z nawiązaniem do tradycyjnych układów ruralistycznych. Krajobraz regionu będzie odpowiednio chroniony, kształtowany i promowany, dzięki czemu wzrośnie rozpoznawalność i atrakcyjność przestrzeni województwa. Zarządzanie krajobrazem będzie opierać się o zasady komplementarności aspektów środowiskowych, historyczno - konserwatorskich oraz estetycznych. Działania ochronne skoncentrowane będą na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych. Ochroną objęte będą przestrzenie wyjątkowe o cechach symbolicznych, świadczących o tożsamości i rozpoznawalności miejsca w skali kraju i regionu. Chronione będą one przed chaotyczną zabudową, a nowe standardy architektoniczno - budowlane.

W planie przyjęto układ celów obejmujący: cel wiodący i priorytety określające dążenia regionu do osiągnięcia wysokich standardów jakości życia oraz cele główne i szczegółowe mające charakter operacyjny w wyróżnionych sferach planu.

Cel wiodący: Zrównoważony rozwój przestrzenny regionu prowadzący do podniesienia konkurencyjności województwa i poprawy warunków życia.

W obszarze środowisko kulturowe wyznaczono następujące cele:

Cel główny 1. Zachowanie tożsamości kulturowej regionu poprzez ochronę i rewitalizację zasobów kulturowych.

Cele szczegółowe:

- a) Identyfikacja, zachowanie i ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego oraz różnorodności krajobrazu kulturowego;
- b) Zachowanie przed zatarciem specyfiki kulturowej ukształtowanych historycznie struktur przestrzennych;
- c) Zachowanie dóbr kultury współczesnej;
- d) Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego.

Zasada ogólna 1. Integrowanie dziedzictwa kulturowego z przestrzenią społeczno-gospodarczą regionu.

Zasady szczegółowe:

- a) Koordynacja ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego z polityką ochrony środowiska przyrodniczego i rozwoju turystyki;
- b) Harmonizowanie nowych elementów zagospodarowania z krajobrazem kulturowym;

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

c) Zintegrowane podejście do ochrony oraz wykorzystywania zasobów kulturowych w planowaniu przestrzennym;

d) Zachowywanie i uczynianie istniejących wartości estetyczno - widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem.

Kierunki rozwoju przestrzennego w obszarze środowiska kulturowego: działania w zakresie środowiska kulturowego określają kierunki utrwalania tożsamości regionalnej, kreowania wizerunku województwa, a także służą lepszemu wykorzystaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno - gospodarczym, w tym przede wszystkim turystyki. Wykorzystywanie obiektów dziedzictwa kulturowego w działalności społeczno - kulturalnej sprzyja zachowaniu ich należytego stanu technicznego. Obok zadań konserwatorskich, związanych z ochroną i opieką nad zabytkami szczególną uwagę zwraca się na identyfikowanie struktur przestrzennych wyróżniających walory województwa lubelskiego w zakresie wielokulturowości, indywidualności architektury, historycznych układów urbanistycznych, unikatowego krajobrazu wiejskiego, śladów wydarzeń historycznych. Przejawia się to organizacją przestrzenną krajobrazów kulturowych w postaci m. in. tematycznych pasm kulturowych i proponowanych parków kulturowych. Podstawowym działaniem w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest ochrona wszystkich zabytków, których wartość określona jest poprzez: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, wskazanie do utworzenia parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Rolą planu jest dbałość o zachowanie jego ciągłości poprzez ochronę krajobrazu zabytkowego i krajobrazów kulturowych tradycyjnych, oraz rewitalizację i wykorzystanie obiektów i przestrzeni w rozwoju rekreacji, turystyki i działalności kulturalnej. Istotnym z punktu widzenia zachowania oryginalności dziedzictwa jest uwzględnianie obiektów zabytkowych i ich otoczenia w postępującym procesie urbanizacji, który w dotychczasowej formie często zniekształca przestrzeń kulturową. Kierunek 1. Ochrona obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu światowym, europejskim i krajowym.

Działanie:

1.1. Wykorzystywanie obiektów i kształtowanie zagospodarowania przestrzeni kulturowych odpowiednio do ich statusu (światowego, europejskiego, krajowego);

1.2. Włączenie obiektów o wysokich wartościach kulturowych w system ochrony światowego i krajowego dziedzictwa.

Kierunek 2. Ochrona i opieka nad zabytkami nieruchomymi.

Działanie:

2.1. Rewaloryzacja oraz rewitalizacja układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych;

2.2. Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabytkowych;

2.3. Ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych;

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

2.4. Uczytelnianie reliktyw i zagospodarowanie zabytków archeologicznych;
Kierunek 3. Ochrona zabytkowego krajobrazu kulturowego.

Działanie:

- 3.1. Wspieranie tworzenia parków kulturowych;
- 3.2. Zachowanie i konserwacja zieleni komponowanej;
- 3.3. Ochrona panoram w celu zachowania historycznych sylwet obiektów i zespołów urbanistycznych;
- 3.4. Ochrona zagrożonych zanikiem tożsamości historycznie ukształtowanych krajobrazów rolniczych;
- 3.5. Ochrona i odtwarzanie historycznych przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym;
- 3.6. Tworzenie szlaków kulturowych.

Przestrzenne warunki realizacji regionalnej polityki rozwoju:

- 1) W odniesieniu do obiektów i przestrzeni publicznych o wybitnych walorach kulturowych wskazuje się obowiązek dostosowania użytkowania oraz zagospodarowania otoczenia zapewniających ich zachowanie, eksponowanie i udostępnianie odpowiednio do statusu (światowego, europejskiego, krajowego). Należą do nich obiekty: wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, uznane za Pomniki Historii, rekomendowane do przyznania Znak Dziedzictwa Europejskiego (ZDE), proponowane do wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego, proponowane do uznania za Pomnik Historii.
- 2) W ramach kształtowania i utrwalania tożsamości regionalnej oraz turystycznego wykorzystania potencjału kulturowego wskazuje się: ośrodki koncentracji obiektów zabytkowych, pasma kulturowe, proponowane parki kulturowe, regiony architektoniczne, szlaki kulturowe.
- 3) Ośrodki koncentracji obiektów zabytkowych (powyżej 5 wpisów do rejestru zabytków).
- 4) Pasma kulturowe, traktowane jako wieloprzestrzenne struktury wyznaczone na obszarach koncentracji potencjału kulturowego pozwalającego na ukierunkowanie rozwoju turystyki i zintegrowany rozwój infrastruktury turystycznej.
- 5) Jako obszary utrzymania różnorodności kulturowej odzwierciedlającej się w układach przestrzennych, budownictwie oraz ludowej tradycji wskazuje się regiony architektoniczne.
- 6) Szlaki kulturowe o znaczeniu międzynarodowym, tj.: Europejska Droga Kulturowa, Szlak Jagielloński, Szlak Kupiecki wskazuje się do rozwoju infrastruktury turystycznej.
- 7) Wśród działań ukierunkowanych na zachowanie wartości obiektów dziedzictwa kulturowego jako priorytetowe uznaje się: rewaloryzację oraz rewitalizację układów i zespołów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych, restaurowanie zespołów rezydencjonalnych, rewaloryzowanie obiektów techniki, w tym przemysłowych, restaurowanie i zabezpieczanie zespołów zamkowych, zamkowo -

dworskich, pałacowo - obronnych, ratowanie obiektów sakralnego budownictwa drewnianego, ochronę i eksponowanie miejsc pamięci narodowej, w tym miejsc wydarzeń i walk historycznych, uczytelnianie reliktyw i zagospodarowanie zabytków archeologicznych.

8) W celu podkreślenia tradycji i tożsamości regionalnej wskazuje się eksponowanie: obiektów w typie renesansu lubelskiego, sanktuariów i miejsc pielgrzymkowych.

9) W zakresie kształtowania krajobrazu kulturowego uznaje się za niezbędne: utrzymanie regionalno - historycznej skali i struktury jednostek osadniczych, skupianie zabudowy na zasadzie dogęszczania istniejącej struktury jednostek osadniczych, przy kontynuowaniu historycznego układu i charakteru, ograniczanie realizacji napowietrznych linii energetycznych w otoczeniu obiektów i zespołów zabytkowych na rzecz sieci podziemnych, stosowanie form zabudowy nawiązujących do tradycyjnego budownictwa, utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego, ochronę ciągów alejowych wzdłuż dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych.

10) Dla obiektów i zespołów zabytkowych ustala się: zachowanie zabytków z wyeksponowaniem ich wartości wraz z ich najbliższym otoczeniem w celu zachowania tożsamości kulturowej miejsca, zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej.

11) W odniesieniu do zabytkowych układów urbanistycznych ustala się: zachowanie i uczytelnianie historycznych układów i funkcji rynków oraz sieci ulicznej, zachowanie lub odtwarzanie historycznego ukształtowania terenu zabytkowego zespołu miejskiego i układu komunikacyjnego, zachowanie lub odtwarzanie elementów układów zieleni komponowanej, zachowanie powiązań przestrzenno - funkcjonalnych elementów zespołów urbanistycznych, ochronę sylwet miast poprzez prawidłowe zagospodarowanie stref ekspozycji zespołów urbanistycznych, kształtowanie uzupełniającej zabudowy w dostosowaniu do założeń historycznych, uporządkowanie ruchu kołowego uwzględniające potrzeby ograniczania uciążliwości komunikacji i likwidowania kolizji przestrzennych.

12) W odniesieniu do zabytkowych ukształtowanych układów ruralistycznych przyjmuje się: ochronę układów zabudowy, dróg i placów oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabudowy, utrzymywanie historycznej parcelacji, przeznaczanie pod zabudowę nowych terenów w kontynuacji historycznych siedlisk, ochrona wartościowej tradycyjnej zabudowy.

14) Za elementy ekspozycji krajobrazów kulturowych wskazane do zachowania uznaje się: elementy ekspozycji czynnej: punkty widokowe, ciągi widokowe, osie widokowe, powiązania widokowe, elementy ekspozycji biernej: panoramy, strefy ekspozycji widokowej zabytkowych obiektów i zespołów urbanistycznych (otuliny krajobrazowe), ekspozycje wnętrz krajobrazowych, dominanty architektoniczne, otwarcia widokowe.

Rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie:

- 1) Uznaje się za celowe wykorzystanie zasobów kulturowych dla potrzeb turystyki poprzez: włączenie do programów rozwoju turystyki: obiektów muzealnych, dawnych budowli obronnych, dawnych zespołów rezydencjonalnych, zespołów sakralnych, zabytków techniki, budynków użyteczności publicznej, zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych lub tras rowerowych historycznych szlaków handlowych, wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury.
- 2) Ze względu na walory kompozycyjne historycznie ukształtowanych przestrzeni uznaje się za celowe kształtowanie panoram miast w sposób zapewniający ochronę sylwet zabytkowych zespołów urbanistycznych.
- 3) Obszary o szczególnej wartości kulturowej rekomenduje się do utworzenia parku kulturowego, które zgodnie z KPZK 2030, należy traktować jako obszary funkcjonalne ochrony krajobrazów kulturowych. Wymagane jest uszczegółowienie ich granic w lokalnych dokumentach planistycznych, tj.: planach obszarów funkcjonalnych i studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Rekomendowane parki kulturowe obejmuje się ochroną planistyczną polegającą przede wszystkim na ochronie funkcjonalnej i kompozycyjnej zabudowy oraz zakazie lokalizacji obiektów budowlanych negatywnie oddziałujących na krajobraz.

Dobra kultury współczesnej: Uznaje się za celowe objęcie ochroną „młodego” dziedzictwa kulturowego, np. architektury i twórczości okresu powojennego oraz układów urbanistycznych okresu modernizmu. Plan wskazuje dobra kultury współczesnej o charakterze regionalnym i zakłada: ciągłość prac obejmujących aktualizację listy dóbr kultury współczesnej o znaczeniu regionalnym, formułowanie zakresu ochrony oraz identyfikację granic dóbr kultury współczesnej w gminnych dokumentach planistycznych (najbardziej efektywnym sposobem ochrony dóbr kultury są ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego).

Kierunek 1. Ochrona dóbr kultury współczesnej

1.1. Ochrona przed deformacją układów urbanistycznych;

1.2. Ochrona przed zmianą formy obiektów;

1.3. Ochrona i rewitalizacja przestrzeni publicznych o potencjale kulturowym.

Rekomendacje dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie:

- 1) Obiekty i założenia o szczególnej wartości kulturowej uznane za dobra kultury współczesnej o znaczeniu regionalnym, rekomenduje się do objęcia ochroną planistyczną polegającą przede wszystkim na: ochronie przed deformacją obiektów i założeń urbanistycznych, rewitalizacji założeń urbanistycznych i krajobrazowych.

W planie w obszarze turystyka zakłada się, że rozwój różnych form turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i kulturowych oraz zagospodarowania turystycznego. Stymulowanie rozwoju turystyki ma na celu z jednej strony odciążenie terenów przeinwestowanych turystycznie, a z drugiej wykreowanie nowych obszarów turystycznych. Wysokie walory krajobrazowe obszarów leśnych Lubelszczyzny

wpływają na rozwój edukacji przyrodniczo - leśnej oraz turystyki wykorzystującej kompleksy leśne. Udostępnienie dla edukacji i turystyki obszarów leśnych jest jednym z ważniejszych zadań Lasów Państwowych mających na celu upowszechnianie w społeczeństwie wiedzy o środowisku leśnym i zrównoważonej gospodarce leśnej. Cele te są realizowane m. in. poprzez urządzenie szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych, ścieżek rowerowych, tras biegowych oraz obiektów turystycznych, np. parkingi i zadaszenia. Impulsów rozwojowych wymagają: turystyka uzdrowiskowa i relaksacyjna na obszarach o wstępnie zidentyfikowanych walorach leczniczych, turystyka przyrodniczo - krajoznawcza wykorzystująca walory przyrody nieożywionej w projektowanych geoparkach, turystyka etnograficzna na obszarach o dobrze zachowanych materialnych śladach kultury ludowej, turystyka leśna jako odrębny kierunek kreowania obszarów turystycznych. Ważne dla rozwoju tych i wszystkich pozostałych form turystyki jest modernizacja i rozbudowa bazy turystycznej dostosowanej do typu, intensywności ruchu turystycznego oraz wrażliwości środowiska. Obok działań o charakterze infrastrukturalnym istotne znaczenie dla rozwoju turystyki w województwie ma kreowanie i rozwój konkurencyjnych produktów turystycznych, a w szczególności: wspieranie procesów powstawania regionalnych i lokalnych produktów turystycznych, stymulowanie innowacyjności w obszarze marketingu produktów turystycznych, rozbudowa i rozwój zintegrowanego systemu informacji turystycznej, stworzenie systemu monitorowania i dostosowywania produktów turystycznych do potrzeb rynku. Coraz bardziej atrakcyjną alternatywą dla zorganizowanego wypoczynku staje się agroturystyka stanowiąca istotny element wzbogacenia funkcjonalnego obszarów wiejskich.

Kierunek 1. Wzbogacanie atrakcyjności obszarów turystycznych.

Działanie:

- 1.1 Rewaloryzacja oraz zapewnienie ekspozycyjności zabytkowych obiektów architektonicznych, techniki, militarnych, archeologicznych oraz zespołów urbanistycznych;
- 1.2 Budowa i rozbudowa zbiorników wodnych o funkcji rekreacyjnej;
- 1.3 Ochrona istniejących i kształtowanie nowych terenów zieleni (parki zdrojowe, edukacyjne, rozrywki itp.);
- 1.4 Rozwój regionalnej bazy obsługi ruchu turystycznego;
- 1.5 Rozbudowa i modernizacja infrastruktury turystycznej.

Kierunek 2. Udostępnianie obszarów o walorach turystycznych.

Działanie:

- 4.1. Rozbudowa infrastruktury szlaków turystycznych w dostosowaniu do rangi szlaku, potrzeb użytkowników i rodzaju ruchu turystycznego (piesze, rowerowe, samochodowe, żeglugowe, kajakowe, kolejowe, konne, narciarskie itp.);
- 4.2. Rozwój obiektów zaplecza technicznego (parkingi, miejsca postojowe);
- 4.3. Tworzenie turystycznych szlaków tematycznych wykorzystujących przyrodnicze, kulturowe i historyczne walory województwa;

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- 4.4. Urządzanie punktów widokowych;
- 4.5. Urządzenie turystycznych przejść granicznych.

- **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.) została przyjęta 24 czerwca 2013 r. w czasie XXXIV sesji Sejmiku Województwa Lubelskiego. Dokument ten stanowi aktualizację Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2006 - 2020 przyjętej uchwałą nr XXXI/545/09 przez Sejmik Województwa Lubelskiego dnia 27 kwietnia 2009 r. Jest to najważniejszy dokument, który wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju, wizję województwa lubelskiego.

Wizja rozwoju regionu do 2020 r. z perspektywą do 2030 r. nie przedstawia stanu docelowego w żadnym z horyzontów czasowych, bowiem przebieg procesów społeczno - gospodarczych w ich szerokim międzynarodowym kontekście jest trudno przewidywalny. Zamiast tego wizja określi pożądane procesy, które powinny zostać zainicjowane przez strategię. Jeżeli założenia te się spełnią, to należy przyjąć, że realizacja strategii rozwoju województwa lubelskiego przyczyni się do następującego przebiegu procesów rozwojowych w regionie w obszarze ochrony i opieki nad zabytkami:

5. Poprawa jakości bazy turystycznej, lepsza ogólnokrajowa i międzynarodowa promocja produktów (nie zaś tylko „walorów”) turystycznych regionu - czemu będzie towarzyszyć poprawa skomunikowania regionu z otoczeniem - stanie się jednym z czynników rozwoju turystyki, w tym wysoko dochodowej turystyki biznesowej, uzdrowskiej, leczniczej i turystyki wyspecjalizowanej - stając się ważnym czynnikiem wzrostu gospodarczego i źródłem dochodów dla mieszkańców.

6. Działania zmierzające do kulturowej i społecznej integracji regionu lubelskiego pozwolą na przełamanie obecnych partykularizmów subregionalnych i związanego z tym słabego poczucia tożsamości regionalnej. „Lubelszczyzna” przestanie być pojęciem wyłącznie geograficzno - historycznym, a zacznie funkcjonować jako termin kulturowo - społeczny, zakorzeniony w świadomości mieszkańców regionu i odwołujący się do wielokulturowych tradycji i obiecujących perspektyw na przyszłość.

Walory krajobrazowe oraz dziedzictwo historyczne regionu stwarzają pewien potencjał turystyczny, który może być wykorzystany dla rozwoju niektórych układów lokalnych województwa lubelskiego. Na terenie województwa znajdują się obszary turystyczne cenione przede wszystkim w kraju. Na kulturowe zasoby województwa lubelskiego o turystycznym znaczeniu składa się kilka najwyższej klasy zabytków, wiele obiektów o wysokich walorach architektonicznych oraz dziedzictwo wielokulturowości. Jest to potencjał nie do końca „odkryty” turystycznie, w czym należy upatrywać szans na zwiększenie liczby odwiedzających.

W obszarze kultury wskazano, że istotnym potencjałem województwa lubelskiego są jego wielokulturowe tradycje, nie w pełni wykorzystywane dla pobudzenia poczucia tożsamości regionalnej. Lubelskie to także miejsce dotknięte zbrodniami totalitaryzmu XX w. Podmioty działające w dziedzinie kultury mają duży wpływ edukacyjny, a także w oparciu o swoją bazę materialną i kadrową stwarzają możliwości nowych działań.

- **Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w Województwie Lubelskim**

Koncepcja programowo - przestrzenna rozwoju turystyki i rekreacji w Województwie Lubelskim została przyjęta uchwałą nr CLXVIII/1984/08 przez Zarząd Województwa Lubelskiego dnia 7 października 2008 r. Koncepcja ta ustanawia główne cele i kierunki rozwoju sektora turystyki i rekreacji, syntezę diagnozy uwarunkowań rozwoju turystyki, identyfikację głównych rodzajów produktu turystycznego, waloryzację przestrzeni turystycznej województwa oraz źródła finansowania rozwoju turystyki. Wskazuje na rolę administracji publicznej oraz innych podmiotów w zakresie wsparcia rozwoju produktów turystycznych. Pokazuje główne potrzeby inwestycyjne na rzecz poprawy jakości przestrzeni turystycznej, zalecenie do planów zagospodarowania przestrzennego i wskaźniki monitorowania realizacji programu.

Do czynników atrakcyjności turystycznej wskazanych obszarów i rejonów zaliczono między innymi: występowanie zespołów i obiektów zabytkowych o wysokich walorach dziedzictwa kulturowego oraz sanktuariów, o walory przyrodnicze i krajobrazowe, walory kulturowe, sposoby udostępniania walorów turystycznych obszarów.

Główne kierunki rozwoju sektora turystycznego to między innymi: turystyka krajoznawcza - indywidualna i zorganizowana (wycieczkowa) wykorzystująca dziedzictwo kulturowe, oparte o ekspozycję zabytków oraz bogatą i barwną historię regionu; turystyka promocyjna - związana z walorami turystycznymi lubelskiej wsi, z obyczajami czy twórczością ludową, walorami etnograficznymi, folklorem.

Cel nadrzędny koncepcji zdefiniowano jako: Podniesienie konkurencyjności i atrakcyjności turystycznej województwa, zwiększenie ruchu turystycznego przy jednoczesnym zachowaniu walorów kulturowych i przyrodniczych regionu.

Dla realizacji celu nadrzędnego określono następujące priorytety, cele operacyjne i kierunki działań:

Priorytet 2. Kształtowanie walorów turystycznych województwa.

Cel operacyjny 2.1. Podnoszenie atrakcyjności poprzez ochronę, ekspozycję zasobów kulturowych i przyrodniczych : ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej; ochrona kulturowa, wzbogacenie kulturowe regionu (między innymi ochrona i rewaloryzacja, a także podniesienie ekspozycyjności wszystkich zabytkowych zespołów architektonicznych obiektów drewnianych i murowanych oraz zespołów urbanistycznych);

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Priorytet 3. Rozwój infrastruktury turystycznej i usług turystycznych.

Cel operacyjny 3.3. Wsparcie rozwoju infrastruktury uzupełniającej : dostosowanie istniejących placówek kultury do potrzeb ruchu turystycznego i ich szersze udostępnienie dla turystów.

- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020**

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 został przyjęty decyzją Komisji Europejskiej C(2015)887 dnia 12 lutego 2015 r. Jest to podstawowy dokument służącym realizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020.

Działania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zawierają się w celu tematycznym nr 6: Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami, w Priorytecie inwestycyjnym 6 c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Jako uzasadnienie wybranego priorytetu wskazano, że zgodnie z celami UE, niezbędne są inwestycje w infrastrukturę, które wpłyną na zwiększenie możliwości zatrudnienia, w perspektywie długookresowej poprzez podniesienie konkurencyjności regionu. Dostrzeżono potencjalne możliwości w obszarze infrastruktury turystycznej i kulturalnej wykorzystującej walory przyrodniczo - krajobrazowe, czyste środowisko, a także bogactwo dziejów oraz spuściznę wielu przenikających się kultur. Na podstawie Umowy Partnerstwa podano zapis: zwiększenie konkurencyjności gospodarki i efektywności wykorzystania zasobów naturalnych i kulturowych oraz ich zachowanie. Jako podstawę wyboru priorytetu ze

Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego zapisano: Dziedzictwo kulturowe oraz przyrodnicze jako ważne czynniki budowania tożsamości mieszkańców województwa, a zarazem zasoby na bazie których pojawiają się nowe modele biznesu - cel strategiczny 4, cel operacyjny 4.3, 4.5. Strategia inwestycyjna Programu zakłada dofinansowanie zadań realizowanych w ramach celów szczegółowych: Zwiększona dostępność zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego regionu i Wzmocnione mechanizmy ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej w regionie w łącznej kwocie 70.707.126,00 EURO, co stanowi 3,17 % EFRR w ramach osi priorytetowej 7 Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Wkład krajowy 12.477.729,00 EURO. Oś priorytetowa 7 będzie realizowana m.in. poprzez priorytet: 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego. Działanie ma na celu zwiększenie dostępności zasobów dziedzictwa kulturowego i naturalnego jednego z ciekawszych kulturowo regionów Polski. Stwierdza się, że bogactwo tradycji i czyste środowisko nie są w pełni wykorzystywane dla tworzenia dochodu i nowych miejsc pracy. Jako przyczynę braku możliwości całkowitego wykorzystania potencjału regionu ustalono niedostateczny stan infrastruktury kultury i turystyki.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

• Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego

Program Rozwoju i Rewitalizacji Miast dla Województwa Lubelskiego został przyjęty uchwałą Nr XXIX/412/04 przez Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 28 grudnia 2004 r. Program jest istotnym narzędziem wspierania rozwoju województwa i poprawy jego atrakcyjności. Jest niezbędnym narzędziem porządkującym potrzeby województwa w tej sferze polityki regionalnej, tworząc założenia skojarzonych działań i koordynacji lokalnych programów rewitalizacji i rozwoju miast. Jego celem jest radykalna poprawa kondycji ośrodków miejskich na Lubelszczyźnie, ich ładu przestrzennego i zasobów kulturowych.

Obszary objęte różnymi formami ochrony prawnej zlokalizowane są na terenach wiejskich. Sąsiedztwo atrakcyjnych przyrodniczo terenów w połączeniu z zabytkami dziedzictwa kulturowego podnosi atrakcyjność położonych w pobliżu miast. W miastach województwa lubelskiego istnieją warunki do stworzenia atrakcyjnych produktów markowych polskiej turystyki. Istnieje możliwość oparcia ich na bogatym dziedzictwie kulturowym. Taką możliwość dają też walory przyrodnicze Roztocza, Polesia, doliny Bugu i Wisły oraz innych terenów o istotnym potencjale turystycznym. Udostępnienie dóbr turystycznych wymienionych ośrodków i stref turystycznych będzie wymagało stworzenia infrastruktury obsługi ruchu turystycznego.

Na podstawie analizy za cel nadrzędny uznano: Poprawę atrakcyjności i konkurencyjności miast regionu służącą zrównoważonemu rozwojowi województwa. Dla jego osiągnięcia przewiduje się realizację zadań skierowanych na poprawę standardów życia mieszkańców i przyjezdnych, poprawę standardów i zwiększenie możliwości funkcjonowania podmiotów gospodarczych oraz instytucji publicznych i organizacji społecznych. Zależy to w głównej mierze od wyposażenia miast w odpowiednią bazę infrastrukturalną obejmującą w szczególności bazę niezbędną dla działalności ekonomicznej, od której w głównej mierze zależeć będzie stabilny i zrównoważony rozwój miast regionu.

Cel ma być osiągnięty w trzech priorytetach:

1. Rewitalizacja zdegradowanych terenów miejskich.
2. Poprawa standardów funkcjonowania i rozwoju miast.
3. Wzrost i efektywne wykorzystanie potencjału miast.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Powiatowego programu opieki nad zabytkami na lata 2015 - 2018 z dokumentami wykonanymi na poziomie powiatu

Władze samorządowe w procesie zarządzania powiatem kierują się wytycznymi zawartymi w sporządzonych na poziomie powiatowym opracowaniach, które obejmują całokształt zjawisk i czynników istotnych dla lokalnego rozwoju. Powiatowy program opieki nad zabytkami jest zgodny z innymi dokumentami powiatowymi dotyczącymi różnych aspektów życia społeczno - gospodarczego.

Powiat wykonuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym. Uchwała dotycząca przyjęcia Powiatowego programu opieki nad zabytkami podjęta przez powiat obowiązuje na terytorium całego powiatu - wszystkich gmin wchodzących w jego skład. Dlatego poszczególne gminy wchodzące w skład powiatu zamojskiego opracowując własne dokumenty strategiczne i planistyczne o charakterze gminnym będą musiały przeanalizować i wziąć pod uwagę zapisy i działania dotyczące dziedzictwa kulturowego w powiecie zawarte w powiatowym programie.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego zgodny jest z następującymi dokumentami:

- **Strategia rozwoju powiatu zamojskiego na lata 2007 - 2020**

Strategia rozwoju powiatu zamojskiego na lata 2007 - 2020 została przyjęta uchwałą nr IX/37/2007 przez Radę Powiatu w Zamościu dnia 27 czerwca 2007 r. Jest to aktualizacja strategii opracowanej na lata 2000 - 2010, zatwierdzonej uchwałą nr XXXII/122/2001 przez Radę Powiatu dnia 17 grudnia 2001 r. Strategia to dokument terytorialnego systemu planowania, obejmujący zadania własne powiatu, miast i gmin oraz zlecane przez organa administracji rządowej. Zawiera on ocenę głównych problemów rozwoju, szans i zagrożeń oraz mocnych i słabych stron powiatu, określa główne cele rozwoju.

Wyznaczona misją powiatu zamojskiego jest zachowanie cennych walorów środowiska naturalnego i kulturowego, w którym będą stworzone warunki dla:

- nowoczesnego i wydajnego rolnictwa zdolnego do konkurencyjności na wspólnym rynku UE;
- rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, wymiany towarów i usług związanych głównie z przetwórstwem rolno - spożywczym;
- wykorzystania zasobów związanych z tzw. „rentą położenia” tj. bezpośredniej bliskości ze wschodnią granicą celną Unii Europejskiej.

Cele strategiczne i programy realizacyjne powiatu zamojskiego do 2020 r. Ich osiągnięciu ma posłużyć 9 programów realizacyjnych:

1. Rozwój i restrukturyzacja obszarów wiejskich.
2. Rozwój przedsiębiorczości i pozyskiwanie inwestycji.
3. Rozwój infrastruktury lokalnej.

Do realizacji przyjęto następujące programy:

1. Rozwój i unowocześnienie infrastruktury technicznej.
2. Wielokierunkowy rozwój działalności gospodarczej i alternatywnych dochodów dla mieszkańców wsi.
3. Stymulowanie rozwoju turystyki.
4. Wspieranie rozwoju Małych i Średnich Przedsiębiorstw.
5. Wprowadzenie systemu promocji i ułatwień dostępu do kapitału.
6. Promocja powiatu.
7. Ochrona środowiska naturalnego.
8. Dostosowanie systemu i programu kształcenia do wymogów rynku pracy.
9. Rozwój infrastruktury społecznej.

W powiecie zamojskim realizowane będą następujące zadania operacyjne (szczegółowe), które zostały pogrupowane w/g sfer rozwoju, między innymi w obszarze ochrony i opieki nad zabytkami - rozwój gospodarczy:

- Opracowanie profesjonalnych materiałów promocyjnych;
- Upowszechnianie informacji o dostępnych źródłach finansowania zewnętrznego;
- Promocja walorów turystycznych Powiatu Zamojskiego;
- Ochrona dziedzictwa narodowego i dóbr kultury.

Wśród walorów turystyczno - krajoznawczych powiatu wskazano, że największym bogactwem i walorem powiatu jest czyste powietrze, z unikalnym w okolicach Krasnobrodu mikroklimatem, lesisty teren Roztocza, cenne zabytki architektury i pomniki przyrody. Najcenniejszym obiektem jest Roztoczański Park Narodowy. Interesujące dla turystów pod względem rzeźby terenu są trzy parki krajobrazowe: Krasnobrodzki, Szczepreszyński i Skierbieszowski, występujące pomniki przyrody oraz Obszary Natura 2000, bogata sieć oznakowanych pieszych szlaków turystycznych oraz ścieżek spacerowych i dydaktycznych o długości ok. 300 km.

W rozdziale 11. Kultura, sport i rekreacja, poświęcono uwagę dziedzictwu kulturowemu powiatu, który jest spadkobiercą bogatej spuścizny dziedzictwa historyczno - kulturowego minionych epok. Długoletnie procesy przemian wpłynęły na przenikania się kultur, zwyczajów, obrzędów, języków i wyznań. Bliskie sąsiedztwo pogranicza z Ukrainą odcisnęło swe piętno na różnorodność zabytków kultury materialnej, jak i obiektach kultury niematerialnej. Najbardziej spektakularnym przejawem przenikania się kultur są zabytki architektury sakralnej, w tym: cerkwie prawosławne, synagogi żydowskie i cmentarze wielu wyznań.

Niezwykle ważną funkcją samorządu jest prowadzenie mecenatu nad kulturą, dzięki któremu, udaje się zachować zarówno ciągłość kulturową ale także poprzez szeroko pojętą współpracę z licznymi jednostkami, zaspakajać potrzeby i aspiracje społeczne. Starostwo Powiatowe wypełniając funkcję mecenatu nad kulturą i w trosce o rozwój kulturowo - intelektualny mieszkańców powiatu niektóre zadania zleca, powierza lub współuczestniczy w ich organizacji, innym instytucjom mającym

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

siedzibę poza powiatem. W powiecie zamojskim działalność prowadzą: Krasnobrodzki Dom Kultury w Krasnobrodzie, Miejski Dom Kultury w Szczepieszynie, Zwierzyniecki Ośrodek Kultury i Rekreacji w Zwierzyńcu, Samorządowy Ośrodek Kultury w Komarowie Osadzie, Gminne Ośrodki Kultury: w Grabowcu, Starym Zamościu, Skierbieszowie, Kino „Skarb” w Zwierzyńcu. Miejskie i gminne instytucje kultury finansowane są z budżetów samorządu terytorialnego.

Na terenie powiatu zachowały się i wciąż są kultywowane liczne zwyczaje, obrzędy, przekazywane z pokolenia na pokolenie tradycje, rozwija się sztuka ludowa. W powiecie aktywną działalność prowadzi kilkudziesięciu twórców ludowych, w większości zrzeszonych w Stowarzyszeniu Twórców Ludowych. Reprezentują prawie wszystkie dziedziny twórczości a zwłaszcza takie jak: plastyka obrzędowa, wycinanki z papieru, poezja i proza ludowa, rzeźba. W zamojskim ruchu artystycznym dominuje nurt folklorystyczny.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturalnego oraz podtrzymywania zbiorowej pamięci, obok Zamojskiego Muzeum, na terenie powiatu ważną i cenną funkcję pełnią: Ośrodek Edukacyjno-Muzealny Roztoczańskiego Parku Narodowego w Zwierzyńcu, Muzeum Wsi Zamojskiej w Sitnie - LODR, Muzeum Wsi Krasnobrodzkiej - muzeum parafialne, Muzeum Historii Światowego Związku Żołnierzy AK w Bondyrzu, Zagroda w Guciowie - Anny i Stanisława Jachymków, krzyże przydrożne, kapliczki rozsiane po całym terenie powiatu.

Na terenie powiatu znajdują się liczne cenne i warte poznania zabytki architektoniczne reprezentujące różne okresy i style w sztuce. Są to przede wszystkim zespoły pałacowo - parkowe, dworskie, folwarczne, obiekty architektury sakralnej i sztuki ludowej. Do interesujących i najwartościowszych należą:

- Zwierzyniec - leśna rezydencja rodziny Zamojskich - zespół zwany „Pałacem Plenipotenta” (obecnie siedziba dyrekcji Roztoczańskiego Parku Narodowego) wraz z otoczeniem, Zespół Zarządu Ordynacji Zamojskiej (obecnie siedziba Zespołu Szkół Drzewnych i Ochrony Środowiska), w tym 4 oficyny murowane, założenie zieleni i układu wodnego, kościół pw. św. Jana Nepomucena tzw. „na wodzie” oraz XIX w. budynek główny i portiernia browaru.
- Klemensów - gm. Sulów - pałac Zamojskich z XVII w. wraz z zespołem pałacowo - parkowym (128 ha parku), dawną oranżerią, obiektami: manieżem, elektrownią, tzw. „białą oficyną” dawnym zespołem folwarcznym (obecnie pałac zajmuje Domu Pomocy Społecznej).
- Krasnobród - barokowy zespół klasztorny o. Dominikanów - sanktuarium Maryjne z cudownym wizerunkiem Maryi Krasnobrodzkiej, aleja prowadząca od zespołu klasztornego do kaplicy „na wodzie”, zespół pałacowo - parkowy Leszczyńskich wraz z drewnianą rządcówką, wieżą ciśnień, galerią (obecnie Samodzielne Publiczne Sanatorium Rehabilitacyjne im. Janusza Korczaka w Krasnobrodzie).

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- Radecznica - zespół klasztorny o. Bernardynów z kościołem par. pw. św. Antoniego Padewskiego, klasztorem, rozległym parkiem, cmentarzem i kaplicą św. Antoniego „na wodzie”.
  - Szczepieszyn - układ urbanistyczny miasta w obrębie dawnych obwarowań, ze wzgórzem zamkowym, cmentarzami katolickim i żydowskim oraz cerkwią, synagogą (obecnie MDK), zespołem klasztornym o. Franciszkanów (obecnie szpital).
  - Łabunie - zespół pałacowy z 2 oficynami murowanymi.
  - Łabuńki - zespół pałacowo - parkowy (obecnie siedziba Hospicjum Santa - Galla).
- Ponadto na uwagę zasługują:
- zespoły pałacowo - parkowe w: Niewirkowie - gm. Miączyn, Ruskich Piaskach - gm. Nielisz; Sitnie - obecnie siedziba LODR;
  - zespoły dworskie i folwarczne w: Adamowie: Szystowicach, gm. Grabowiec: Stawie Naokowskim i Ujazdowie, gm. Nielisz: Jarosławcu, gm. Sitno: Łaziskach, gm. Skierbieszów: Udrycze, gm. Stary Zamość: Bortatycze i Zawada gm. Zamość;
  - zespoły klasztorne w: Krasnobrodzie, Radecznicy i Szczepieszynie oraz liczne zabytkowe obiekty sakralne prawie w każdej z gmin powiatu;
  - młyn wodny z początku XX w. w Bondyrzu Na terenie powiatu zachowały się świątynie i cmentarze grzebalne różnych wyznań, kapliczki przydrożne, młyny wodne, spichlerze, elektrownie wodne.

- **Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Zamojskiego**

Program Ochrony Środowiska dla Powiatu Zamojskiego został przyjęty uchwałą nr XI/59/2003 r. przez Radę Powiatu Zamojskiego dnia 29 grudnia 2003 r. Program został zaktualizowany w 2009 r. i przyjęty uchwałą nr XXVII/168/2009 Rady Powiatu w Zamościu z dnia 25 listopada 2009 r. w sprawie aktualizacji Programu ochrony środowiska dla powiatu zamojskiego na lata 2009 - 2012. Następną aktualizacją Programu Ochrony Środowiska dla Powiatu Zamojskiego na lata 2013-2016 z perspektywą na lata 2017-2020 została przyjęta uchwałą Rady Powiatu w Zamościu nr XIX/214/2013 w dniu 25 września 2013 roku.

Program inwentaryzuje aktualny stan środowiska i system monitorowania jego zmian oraz określa niezbędne działania dla ochrony środowiska w ścisłym powiązaniu z głównymi kierunkami rozwoju powiatu. Program określa ramy działań w takich dziedzinach jak: gospodarka odpadami oraz ochrona zlewni rzek i obszarów o wysokich walorach przyrodniczo - krajobrazowych. Podejmowanie ponadlokalnych inicjatyw na rzecz środowiska pozwoli nie tylko na skuteczniejszą ochronę i eliminację zagrożeń, ale również na prowadzenie gospodarki ukierunkowanej na zrównoważony rozwój.

W Programie zaznaczono, że ramowe zasady ochrony przyrody określa ustawa o ochronie przyrody. Szczególne formy ochrony przyrody, do których należą między innymi rezerwaty przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody i użytki ekologiczne, ustanawiane są przez przepisy szczególne.

Cenne i unikatowe elementy przyrody ożywionej i nieożywionej chronione są również innymi formami ochrony, do których należą:

- pomniki przyrody;
- użytki ekologiczne;
- stanowiska dokumentacyjne;
- zespoły przyrodniczo - krajobrazowe.

W programie podkreśla się, że ochrona obiektów i obszarów przyrodniczych realizowana jest w granicach obszarów prawnie chronionych, a w odniesieniu do obiektów chronionych - na podstawie przepisów szczególnych. Na pozostałym obszarze wzmocnienie i wzbogacanie systemu przyrodniczego polegać powinno na:

- ochronie i wprowadzaniu roślinności stanowiącej zabudowę biologiczną cieków wodnych;
- właściwym kształtowaniu granic polno - leśnych;
- podnoszeniu odporności ekosystemów leśnych z uwzględnieniem wymogów obowiązujących w lasach ochronnych.

Ochrona obiektów i obszarów przyrodniczych jest realizowana w ramach istniejących i projektowanych systemów przyrodniczych: ECONET - EUROPA i ECONET-PL, Programu CORINE biotopes, Europejskiej Sieci Ekologicznej NATURA 2000, transgranicznych obszarów chronionych - TOCH - ów, Rezerwatu Biosfery ROZTOCZE.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu

5.2.1. Charakterystyka powiatu

Powiat zamojski położony jest w pld. części województwa lubelskiego. Utworzony został w 1999 r., w ramach reformy administracyjnej. Jego siedzibą jest miasto Zamość. W skład powiatu wchodzi 15 jednostek samorządowych w tym 3 gminy miejsko - wiejskie: Krasnobród, Szczepieszyn i Zwierzyniec oraz 12 gmin wiejskich: Adamów, Grabowiec, Komarów - Osada, Łabunie, Miączyn, Nielisz, Radecznicza, Sitno, Skierbieszów, Stary Zamość, Sulów, Zamość.

Geograficznie położony jest na obszarze Wyżyny Lubelskiej, Padole Zamojskim, Rostoczu Środkowym oraz Wyżynie Zachodniowołyńskiej. Zlokalizowany jest w zlewniach rzek Wieprza i Bugu. Główną rzeką jest Wieprz z dopływami: Łabuńka i Por. Na terenie powiatu znajdują się 52 zbiorniki wodne; największy to Nielisz. Pld. i częściowo zach. część powiatu zajmują kompleksy leśne. Powierzchnia gruntów leśnych wynosi około 43,7 tys. ha, najwięcej w gminach Zwierzyniec i Krasnobród. Obszary chronione w powiecie zajmują powierzchnię ok. 28 % powierzchni powiatu. Najcenniejszym jest Rostoczański Park

Narodowy. Interesujące pod względem rzeźby terenu są trzy parki krajobrazowe: Krasnobrodzki, Szczepczyński i Skierbieszowski, występujące pomniki przyrody oraz Obszary Natura 2000, bogata sieć oznakowanych pieszych szlaków turystycznych oraz ścieżek spacerowych i dydaktycznych o długości ok. 300 km. Rozwojowi turystyki sprzyja nasycenie terenu cennymi zabytkami architektury. Do najważniejszych zabytków regionu należy renesansowe Stare Miasto w Zamościu, w 1992 r. wpisane na listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO oraz kościoły i pałace z okresu baroku zlokalizowane w wielu miejscowościach.

Przygraniczne położenie powiatu odcisnęło swe piętno tak na zabytkach kultury materialnej jak i niematerialnej. Efektem wzajemnego przenikania się kultur, zwyczajów i wyznań są zabytki architektury sakralnej: kościoły katolickie, cerkwie prawosławne, synagogi żydowskie i cmentarze wielu wyznań.

5.2.2. Zarys historii obszaru powiatu

Pierwsze ślady obecności człowieka na terenie powiatu zamojskiego pochodzą z epoki kamiennej. Przed 5000 lat temu osiedliła się tu ludność trudniąca się rolnictwem, hodowlą i wyrobem narzędzi. W Guciowie nad Wieprzem odkryto cmentarzysko kurhanowe z 1450 - 2000 r. p. n. e. zawierające całopalne pochówki. W VII - IX w. n.e. na tych terenach zamieszkiwały zachodnio-słowiańskie plemiona Lachów (Łędzian). Łędzianie nie wykształcili struktury państwowej, tworzyli szerszy związek plemienny z ośrodkiem w Sandomierzu i prawdopodobnie związani byli z państwem pierwszych Piastów lub Wiślan. W IX i X w. Łędzianie i sąsiedni Rusini prowadzili już osiadły tryb życia i budowali osady i grody obronne. Wg Geografa Bawarskiego, w IX w. Łędzianie posiadali 98 grodów, zwanych Grodami Czerwieńskimi. W końcu X w. tereny te zostały one zajęte przez księcia Rusi Kijowskiej, Włodzimierza Wielkiego, by przez kolejne wieki przechodzić z rąk do rąk, w międzyczasie nękane najazdami tatarskimi. Ostatecznie w latach 1340 - 1349 przyłączył je do Polski Kazimierz Wielki. Najstarsze, potwierdzone badaniami archeologicznymi grodzisko w Sąsiadce, pochodzi z XI w. Warowny gród w Grabowcu założono w 2 poł. XII w. Najstarsze miasto w regionie - Szczepczyszyn - powstało ok. 1340 r.

Pod koniec XVI w. ziemie obecnego powiatu zamojskiego weszły w skład posiadłości Zamoyskich. Podstawy potęgi rodu stworzył Jan Zamoyski, kanclerz i hetman wielki koronny, który 1580 r. założył Zamość - wkrótce centrum kulturowe, handlowe i administracyjne regionu. W latach 1578 - 1605 skupił w swoich rękach większość Zamojszczyzny a ukoronowaniem było powołanie Ordynacji Zamojskiej (1589 r.), która mimo rozbiorów kraju istniała do końca II wojny światowej, gdy została zlikwidowana w ramach reformy rolnej. Ordynacja była swoistym państwem w państwie. Posiadała własną administrację, wojsko, prawo i sądownictwo oraz ośrodki kulturalno - oświatowe i gospodarcze. Jej rozbudowa postępowała bardzo szybko. Z chwilą utworzenia Ordynacja

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

liczyła 3 miasta i 39 wsi. W chwili śmierci jej twórcy (1605 r.) - 6 miast, 49 wsi i 42 folwarki ordynackie, zaś w końcu XVIII w. - 10 miast, 221 wsi i osad oraz 97 folwarków.

Szybko postępującej akcji osiedleńczej i gospodarczej towarzyszyły duże jej zaburzenia. Położone na po płd. - wsch. kresach ówczesnej Rzeczypospolitej, tereny były narażone na częste rabunkowe najazdy tatarskie. Klęski poł. XVII w. i niszczycielskie wyprawy kozackie B. Chmielnickiego w 1648 r., moskiewsko - kozackie w 1655 r., szwedzkie Karola Gustawa w 1656 r., siedmiogrodzkie Jerzego Rakoczego w 1657 r., szwedzkie, saskie, rosyjskie i kozackie (Mazepy) w dobie wojny północnej 1700 - 1721, oraz przemarsze własnych niepłatnych i niekarnych wojsk, doprowadziły do tego, iż przez długie lata wsie i miasteczka ordynackie nie mogły wydzwignąć się z wielkiego upadku. Ruinę gospodarczą powodowały też gorszące konflikty zbrojne i zajazdy pomiędzy pretendentami do zarządu Ordynacją w latach 1665 - 1776 i 1750 - 1751. Towarzyszące tym wydarzeniom zarazy i głód oraz pożary w znakomitej większości drewnianych budowli, nie przyczyniały się do dobrobytu.

Po I rozbiórce Polski ziemie Ordynacji Zamojskiej znalazły się pod panowaniem austriackim, w 1807 r. w granicach Księstwa Warszawskiego, a od 1815 r. do 1918 r. - Królestwa Polskiego.

Tragiczne były również działania obu wojen światowych. Podczas I wojny rozgrywały się tu krwawe walki, skutkujące ogromnymi stratami materialnymi oraz tzw. „bieżnością” - ucieczką miejscowej ludności, zwłaszcza prawosławnej na obszary dalekiej Rosji. W 1918 r. zaczęło odradzać się państwo polskie, lecz znowu podczas wojny polsko - bolszewickiej 1920 r., po klęsce w kampanii ukraińskiej, tereny zamojszczyzny zaatakowała słynna 1 Armia Konna S. Budionnego, która do Zamościa doszła 30 sierpnia, niszcząc i rabując, zwłaszcza majątki ordynackie. Rozgromiona została przez polskie cztery dywizje z 3 Armii gen. Sikorskiego w zaciętej bitwie pomiędzy Zamościem a Komarowem. W okresie międzywojennym sytuacja ekonomiczna zniszczonych wsi poprawiła się tylko nieznacznie. Nikły przemysł nie dawał zubożałej ludności większych perspektyw emigracji ze wsi do miast. Następowoło przeludnienie i tzw. głód ziemi. W 1929 r. rozpoczął się wielki światowy kryzys gospodarczy. W tych warunkach nie było też mowy o poważniejszych inwestycjach i poprawieniu infrastruktury wiejskiej.

Podczas Kampanii Wrześniowej 1939 r. obszary Zamojszczyzny ponownie stały się terenem bardzo krwawych walk. Okupacyjne władze niemieckie rozpoczęły własne porządki. Na mocy dekretu Hitlera z 26 października 1939 r. powstała tzw. Generalna Gubernia z 12 milionami ludności polskiej. Zamojszczyzna weszła w jej skład w ramach dystryktu lubelskiego. Jeszcze w tym roku) rozpoczęto eksterminację licznej tu ludności żydowskiej oraz ludności polskiej. Władze niemieckie postanowiły utworzyć tu wolną „przestrzeń życiową” dla „Wielkich Niemiec”: osadzić Niemców z Besarabii (tzw. czarnych), Lotaryngii, krajów bałkańskich i nadbałtyckich (łącznie 27 tysięcy Niemców i volksdeutsche). Hitlerowskie plany „zagospodarowania” okupowanych ziem znalazły swą realizację w zbrodniczej polityce wysiedleń ludności polskiej oraz kolonizacji niemieckiej. Ich główna fala rozpoczęła się 28 listopada 1942 r. i trwała do sierpnia 1943 r. W tym okresie

wysiedlono 117 wsi, z tego w powiecie zamojskim 37 wsi (m.in. Chyża, Jatutów, Lipsko, Łabunie, Mokre, Płoskie, Siedliska, Sitaniec, Skierbieszów, Szopinek, Wielącza, Wysokie, Żdanów). Kres okupacji hitlerowskiej nastąpił dnia 25 lipca 1944 r. Uciekający Niemcy bez walki ustąpili pola zrazu partyzantce akowskiej, a następnie wkraczającym - po południu tegoż dnia - wojskom Armii Czerwonej.

Po zakończeniu wojny zawiązały się władze powiatowe. Nastąpił stopniowy rozwój gospodarczy i kulturalny powiatu. Zamość był stolicą województwa w latach 1975 - 1998. Po reformie z dnia 1 stycznia 1999 r. powrócił powiat zamojski.

5.2.3. Krajobraz kulturowy

Synteza elementów przyrody i widocznych efektów działalności człowieka jest architekturą krajobrazu, czyli formą, która obok treści składa się na krajobraz kulturowy. Ochrona tego krajobrazu to pełna ochrona obiektu zabytkowego wraz z jego otoczeniem i walorami przyrodniczymi, roślinnością i warunkami socjologicznymi. Polega ona na ochronie najcenniejszych obiektów, zespołów, obszarów i świadomym ich przekształcaniu w taki sposób, by tworząc nowe wartości, unikać deformacji istniejącego, historycznie ukształtowanego dziedzictwa. Chronić należy więc nie tylko obiekty architektury, kapliczki i figury przydrożne, również krajobraz ukształtowany ludzką ręką oraz spuściznę intelektualną i duchową.

Powiat zamojski jest spadkobiercą bogatej spuścizny dziedzictwa historyczno - kulturowego minionych epok. Rozległe tereny Grodów Czerwieńskich odegrały ważną rolę w historycznym procesie kształtowania się początków państwowości Polski i Ukrainy. Przygraniczne położenie, wojny, kolonizacje i przemieszczenia ludności w sposób naturalny wpłynęły na przenikanie się kultur, zwyczajów, obrzędów, języków i wyznań. Bliskie sąsiedztwo pogranicza z Ukrainą odcisnęło swe piętno na różnorodności zarówno zabytków kultury materialnej, jak i obiektach kultury niematerialnej. Duże znaczenie w kształtowaniu się stosunków społecznych, gospodarczych oraz kulturowych miała Ordynacja Zamojskich. Powiat zamojski to skarbnica cennych i unikalnych zabytków. Należą do nich zarówno historyczne układy urbanistyczne miast i ruralistyczne wsi, jak i budowle sakralne, dwory, pałace i parki, cmentarze, zespoły pałacowo - parkowe oraz liczne kapliczki przydrożne.

Do obszarów o najwyższych wartościach krajobrazowych należą, zarówno obszary o krajobrazie miejskim, jak i otwartym. W tej części wskazano najbardziej charakterystyczne i najcenniejsze obiektów znajdujących się na terenie powiatu zamojskiego.

- **PARKI KULTUROWE - PROJEKT**

Park kulturowy jest formą ochrony krajobrazu kulturowego mającą na celu utrzymanie i wyeksponowanie ukształtowanych w wyniku działalności człowieka wyróżniających się krajobrazowo terenów z zachowanymi zabytkami charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. W projekcie zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego wskazuje się 57 nowych

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

obszarów o potencjale do utworzenia parków kulturowych. Na terenie powiatu zamojskiego proponowane są:

- Park Kulturowy Łabunie, gm. Łabunie;
- Rostoczański Park Kulturowy, gm. Adamów i gm. Zwierzyniec.

- **ZAŁOŻENIA URBANISTYCZNE I RURALISTYCZNE**

Na terenie powiatu zamojskiego zachowały się zabytkowe układy urbanistyczne będące zarówno funkcjonującymi organizmami miejskimi o charakterze śródmiejskich centrów historycznych, jak też w reliktych dotkniętych regresem dawnych miast, które z czasem utraciły prawa miejskie.

Przykładem miejscowości, która utraciła prawa miejskie jest Grabowiec (lokacja 1366 r., powt. 1477 r.), ob. wieś gminna, jedna z najstarszych osad na Lubelszczyźnie, wzmiankowana od 1268 r. Znajdował się tu gród obronny z drewnianym zamkiem, broniący linii rzeki Wieprz. Grabowiec niszczone przez najazdy Tatarów, pożary i rekwizycje wojskowe, w XVIII w. podupadł, stracił znaczenie gospodarcze i w 1869 r. stracił prawa miejskie. W czasie II wojny światowej niemal doszczętnie zniszczony.

W wyniku tak burzliwej historii zachowało się bardzo niewiele z pierwotnego układu urbanistycznego miejscowości, objętego wpisem do Gminnej Ewidencji Zabytków. Najstarszy plan miasta przedstawiony jest na mapie z 1839 r. W pocz. XIX w. miasto stanowił obszerny rynek na rzucie prostokąta z usytuowanym na nim kościołem i cerkwią. Usytuowanie takie odbiegało od powszechnej zasady lokowania świątyń poza obszarem rynku. Zabudowania poza rynkiem skupiły się przy dwóch uliczkach wybiegających z jego północnych naroży. Z naroża pld. - wsch. wybiegała droga prowadząca do zamku, stanowiąca trakt do Hrubieszowa. W ciągu XIX w. miasto rozbudowało się poza pfn. pierzeję tworząc drugie zgrupowanie zabudowy w formie podkowy, zwane Dworzyskiem, będące dziś częścią osady a w przeszłości zapewne wójtostwem grabowieckim. Uczytelnienie i wyeksponowanie historycznego układu urbanistycznego w centrum ob. wsi, z podkreśleniem funkcji rynku wymaga podjęcia szybkich działań.

W przypadkach miast istniejących: Krasnobród, Szczepieszyn następuje niekorzystne zjawisko zacierania lub zaburzania pierwotnych układów poprzez wymianę historycznej zabudowy oraz przesuwanie historycznych linii zabudowy i realizacje w formie rozluźnionej zabudowy przyrynkowej. Mimo to miasta zachowały pierwotny charakter z prostokątnym placem po rynku w centrum i powiązaną z nim, podstawową osnową ulic oraz niewielką skalą zabudowy.

Szczepieszyn - układ urbanistyczny miasta wpisany jest do rejestru zabytków: obszar miasta w obrębie dawnych obwarowań miejskich oraz skalą zabudowy miejskiej wraz z sylwetą miasta i krajobrazowym ukształtowaniem terenu. Historia najstarszego miasta powiatu zamojskiego sięga XI w. i historii Grodów Czerwieńskich. Osada strzegła traktu handlowego z Kijowa do Krakowa. Po upadku grodu Sąsiadka wzniesiono tu niewielki zamek w formie wieży mieszkalno - obronnej strzegący przeprawy na Wieprzu. Jako miasto Szczepieszyn wzmiankowany jest w 1352 r. Od 1366 r. przeszedł we władanie polskie, na

ponad 200 lat stał się lennem możnych rodów, by w 1593 r. wejść w skład włości Jana Zamoyskiego, dwa lata później - w skład Ordynacji Zamojskiej. Szczególny rozwój Szczepieszyna przypada na XVII w., kiedy wzniesiono kościół i klasztor franciszkanów, kościół parafialny, synagogę i zawiązano Szkołę Wojewódzką.

Miasto zlokalizowane było na płn. od dawnego wzgórza zamkowego. Centralną jego część stanowił prostokątny rynek z ratuszem, narożami usytuowany w kierunku stron świata, z gościńcem biegnącym wzdłuż pierzei pld. - wsch. Przy tym trakcie, na płn. - wsch. od rynku wzniesiono kościół parafialny, na pld. od rynku - zespół franciszkański, za narożnikiem zach. rynku - cerkiew, na pld. od niej - synagogę. Pierwotna, drewniana zabudowa mieszkalna Szczepieszyna przetrwała do 1 poł. XX w. W 1860 r. na 466 domów tylko 31 to domy murowane. Zabudowa murowana powstała jedynie przy wsch. pierzei Rynku. Jeszcze w okresie międzywojennym trzy pierzeje Rynku zabudowane były drewnianymi domami podcieniowymi.

W 2 poł. XVIII w. miasto uzyskało bardziej przemysłowy charakter za sprawą sprowadzonych przez Jana Jakuba Zamoyskiego, sukienników z Zaleszczyk z Królewskiej Fabryki Włókienniczej i zbudowania dla nich manufaktury. Dwukrotne pożary miasta w XIX w. nie ograniczyły szybkiego rozwoju miasta - o czym świadczy znaczny wzrost liczby ludności, budowa między innymi młyna wodnego i foluszu. Intensywniejsza urbanizacja nastąpiła w 20 - tych latach XX w.: wszystkie ulice wybrukowano kamieniami lub wyłożono cegłą klinkierową, wprowadzono oświetlenie za pomocą lamp naftowo - karbidowych, w 30. latach zastępując je oświetleniem elektrycznym. W czasie II wojny światowej miasto doznało znacznych szkód. Zniszczeniu uległa synagoga i niemal wszystkie domy drewniane z podcieniami, które w większość należały do Żydów. Po wyzwoleniu miasta 25 lipca 1944 r. nastąpił jego rozwój jako ośrodka administracyjno - handlowego i dydaktyczno - wychowawczego, powiązany z rozbudową miasta w kierunku wsch. i płn.

Zasadnicze elementy historycznego układu urbanistycznego, z zachowanym prostokątnym Rynkiem i regularną siatką odchodzących od niego ulic oraz zachowaniem ul. Zamojskiej jako głównego traktu komunikacyjnego, przetrwały do dziś. Wokół centrum skupiają się niemal wszystkie zabytki miasta. Kościoły św. Mikołaja, św. Katarzyny, św. Leonarda, odbudowana świątynia żydowska, budynek Urzędu Miasta i Gminy, kapliczka kamienna z 1650 r. upamiętniająca fakt wypędzenia Arian z miasta, budynki Zespołu Wojewódzkiej Szkoły im. Zamoyskich, dobrze zachowane zamczysko ze śladami fosy, kilka dawnych dworców. W 2006 r. podjęto 9 - letni plan rewaloryzacji miasta. Pierwszym etapem było zagospodarowanie rynku - ob. Placu T. Kościuszki (2006 r.) Przywrócony został charakter rynku jako głównego placu miejskiego.

Zwierzyniec - część układu przestrzennego obszaru chroniona jest wpisem do rejestru zabytków: obejmuje istniejącą historyczną zabudowę, zadrzewienie, wody, ciągi komunikacyjne oraz ukształtowanie krajobrazu tzw. „Zwierzyniec”. Zwierzyniec prawa miejskie otrzymał dopiero w 1990 r. Niemniej jako zespół urbanistyczny zaczął kształtować się znacznie wcześniej. Początkowo funkcjonował jako wiejska rezydencja Zamoyskich założona w 1593 r. na terenie włości szczepieszynskich. Pierwszy zespół tworzył

„zwierzyńczyk” (park zwierzęcy) otoczony 30 km parkanem i, w jego obrębie - modrzewiowy dwór myśliwski. Na przestrzeni XVII w. w sąsiedztwie powstały oficyny gospodarcze, ogród kwiatowy i warzywny. Przy osadzie istniały także: młyn, papiernia, tartak, karczma, stary browar, manufaktura ceramiczna, mydlarnia, stara gorzelnia i folwark - w płn. - zach. części dzisiejszego Zwierzyńca. W tym czasie ogród uzyskał postać zgeometryzowanego ogrodu francuskiego. Osią symetrii założenia stał się długi kanał po wsch. stronie dworu i sztuczny staw uformowany w zach. części ogrodu. W końcu XVIII w. wokół dworu wzniesiono cztery klasycystyczne oficyny, ogród przekształcono w stylu romantycznym, w jego obrębie funkcjonował znacznie zmniejszony „zwierzyńczyk”.

Przed 1842 r. dwór został rozebrany, wiejską rezydencję przeniesiono do Klemensowa. Na pocz. XIX w. do Zwierzyńca przeniesiony został Zarząd Ordynacji Zamojskiej. Wówczas rozpoczął się proces przekształcania osady w zespół urbanistyczny z wiodącą rolą manufaktur oraz zakładów przemysłowych. Utrwaliła się rola Zwierzyńca jako głównego ośrodka administracyjnego Ordynacji oraz znacznego ośrodka gospodarczego. Od 1804 r. powstawały kolejno: wytwórnia narzędzi i maszyn rolniczych, nowy browar, gorzelnia zastąpiona likiernią, tartak z gontarnią; młyn, fabryka wyrobów drzewnych, fabryka posadzek (następnie powozów, potem fabryka mebli), rzeźnia, i piekarnia. Wówczas też ukształtował się podstawowy układ dróg miejscowości, adaptujący wcześniejszą sieć dróg związaną z funkcjonowaniem Zwierzyńca jako rezydencji.

Na pocz. XIX w. osuszono nadwieprzańskie mokradła na obrzeżach osady i częściowo uregulowano koryto Wieprza. Od 1 poł. XIX w. powstawały osiedla urzędnicze po lewej stronie Wieprza przy drodze do Obroczy, w Rudce oraz przy trakcie szczebrzeszyńskim. W k. XIX w. ponownie urządzono park włączając do niego teren nad Wieprzem i ogrody młynarskie. Pożar w 1890 r. strawił niemal całą drewnianą zabudowę Zwierzyńca, co skutkowało wymianą na zabudowę murowaną z kamienia i cegły, z jednoczesnym powiększaniem się powierzchni Zwierzyńca. Na pocz. XX w. zabudowa Zwierzyńca była znacznie zróżnicowana. Domy wieśniacze w Rudce nadal pozostawały drewniane kryte słomą, domy urzędnicze - obszerne, murowane, dla służby folwarcznej przeznaczono czworaki, sześcioraki i ośmioraki. Domy żydowskie skupiły się wokół placu przy szosie józefowskiej i przy drodze z Rudki do traktu szczebrzeszyńskiego. Nadal powstawały zakłady przemysłowe: cegielnia, elektrownia (1912 r.), stacja kolejowa oraz kolejka wąskotorowa (1926 -1927) między fabryką wyrobów drzewnych a browarem i tartakiem.

W czasie działań wojennych II wojny światowej zniszczona została ponad połowa zabudowań osady. Prawobrzeżny Zwierzyniec uległ spaleniowi połowicznie, zniszczona została znaczna część zabudowy Rudki i Borku. W 1945 r. majątek zwierzyniecki Zamojskich został upaństwowiony. Po wojnie podstawą rozwoju gospodarczego Zwierzyńca stała się modernizacja i rozbudowa istniejącego przemysłu. Równocześnie stopniowemu przekształceniu ulegała zniszczona w czasie wojny zabudowa mieszkalna.

Zasadnicze elementy historycznego układu przestrzennego, z zachowaną częścią rezydencjonalną, opartą na rozplanowanym systemie wodnym, siatką ulic, ukształtowaną w pocz. XIX w., lokalizacją dawnych osiedli mieszkaniowych, urzędników

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

ordynackich i ludności najmniej, zachowanym rozmieszczeniem dawnych zakładów przemysłowych - przetrwały do dziś. Czytelność układu jednak jest częściowo zatarta z uwagi na zaniedbanie dawnych układów wodnych i przerosty roślinności niskiej i wysokiej. Obszar objęty ochroną konserwatorską stanowi pozostałość d. rezydencji Zamoyskich z k. XVI w. oraz układ przestrzenny ukształtowany w okresie XIX w. Panorama Zwierzyńca jest przykładem przemyślanego planowania przestrzennego założeń pałacowo - parkowych z pocz. XIX w.

Dla Zwierzyńca - ze względów historycznych, jak również z uwagi na niezaprzeczalne walory krajobrazowe i bezpośrednie sąsiedztwo Roztoczańskiego Parku Narodowego - zasadnym jest utrzymanie charakteru miasta-ogrodu, gdzie zieleń stanowi zasadniczy element zagospodarowania przestrzennego miasta.

Krasnobród - układ rynku - rondo, ob. zatarty, został założony i urządzony w XVI w., obecna zabudowa przyrynkowa nie przedstawia większych wartości konserwatorskich. Ochroną konserwatorską natomiast objęte są całe zespoły zabytków miasta, gdzie historyczna architektura powiązana jest z ukształtowaniem zieleni. Miasto funkcjonuje jako miejscowość wypoczynkowa od 1957 r., jako uzdrowisko (źródła solankowe). Ze względu na Sanktuarium Maryjne, liczne kapliczki i „cudowne źródła” miasto nazywane jest Roztoczańską Częstochową

Krasnobród powstał prawdopodobnie jako osada, lokowany jako miasto w 2 poł. XVI w., prawdopodobnie w 1576 r. przez Andrzeja Firleja. Założenie rozwijało się wokół zespołu pałacowego, ulokowanego pomiędzy Podzamczem a późniejszym Podklasztozem. W tym czasie w Krasnobrodzie znajdowały się: zespół dworski, czworokątny rynek z magistratem, kościół, cerkiew, synagoga drewniana oraz cztery ulice: Klasztorna, Józefowska, Ciotuszańska, Hutecka, dwa przedmieścia: Piaski i Nowa Osada. W ciągu wieków zmieniali się właściciele miejscowości: Leszczyńscy, Adam Lipski, Zamoyscy (od 1647 r.), Tarnowscy, Mycewscy, Fudakowscy.

Oddalenie od głównych szlaków handlowych powodowało, że miasto nigdy nie osiągnęło większego znaczenia gospodarczego. Niszczony w czasie powstania Chmielnickiego, najazdów tatarskich w 2 poł. w XVIII w. i w czasie obu wojen światowych nigdy nie wykształciło większych zespołów zabudowy wielorodzinnej. Dzięki temu, oraz dzięki walorom przyrodniczym doskonale pełni funkcje rekreacyjno - wypoczynkowe. Istniejące zespoły zabytków architektury oraz tereny sakralne stanowią doskonały potencjał turystyczny.

Wsie powiatu zamojskiego powstawały w różnych okresach. Najstarsze wzmiankowane są w końcu XIV w., sporo - ok. poł. XV w., ale też znaczna część wykształciła się w XVIII i XIX w. w oparciu o istniejące folwarki ordynackie lub została założona na tzw. surowym korzeniu. W układach przestrzennych najstarszych wsi powiatu dominuje łańcuchówka. W okresie XVIII - wiecznych parcelacji prowadzonych w dobrach Ordynacji Zamojskiej wykształcił się typ wsi zwany rzędówką. Pojawiają się jednak wsie wielodrożnicowe czy ulicówki ale też układy nietypowe.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Ciekawy układ prezentuje założona w XVIII w. wieś Sitaniec Kolonia w gm. Zamość. Założona dla 16 rodzin kolonistów niemieckich sprowadzonych w 1785 r. Jest to szczególnie ulicówka z zabudową mieszkalną skupioną z jednej strony ulicy, zabudowaniami gospodarczymi - z drugiej.

We wsi Guciów znajduje się skansen, muzeum etnograficzno - przyrodnicze - Zagroda Wiejska - składające się z chałupy, stodoły i obory z poddaszem, pochodzących z XIX w. i pocz. XX w. W budynkach znajdują się stare sprzęty, narzędzia i naczynia. Mieści się tu także wystawa minerałów i skamieniałości.

Większość zachowanych zabytkowych chałup wiejskich powstała w dwudziestoleciu międzywojennym (np. Kolonia Hyża, wieś Mokre, Płoskie Skaraszów). Są to z reguły drewniane, starannie szalowane budynki kryte dachem dwuspadowym lub naczółkowym. Często powojenna zabudowa wsi nawiązuje do przedwojennej architektury - czytelny pozostaje wówczas charakter zabudowy wcześniejszej - np. wieś Siedliska. W zamierzeniach władz Polski Ludowej miała to być wieś wzorcowa, prowadzono nawet selekcję osadzanych tam mieszkańców. Wybór Siedlisk wynikał zapewne również z ciekawego rozplanowania wsi - na planie gwiazdy.

Warto wspomnieć o dzielnicy Zwierzyńca, zwanej Borkiem, wybudowanej na przełomie lat 20/ 30 - tych XX wieku. Znajduje się tu 71 drewnianych domów, położonych przy 6 ulicach. Ogółem w Zwierzyńcu znajduje się 234 starych, najczęściej przedwojennych domów, drewnianych domów.

- **NAJWAŻNIEJSZE ZABYTKI SAKRALNE**

Wśród zabytków powiatu zamojskiego dominująca rola, zarówno w aspekcie ilościowym jak i jakościowym, przypada budowlom sakralnym. Świątynie rzymskokatolickie, greckokatolickie, prawosławne i synagogi są materialnymi oznakami wielokulturowości tego regionu.

KOŚCIOŁY I KLASZTORY RZYMSKO - KATOLICKIE

Wśród świątyń katolickich na terenie powiatu zamojskiego nie odnotowuje się zabytków romańskich. Architektura murowana pojawiła się dopiero w końcu XIII w. Nie odnotowuje się również kościołów gotyckich. Pojawiają się dopiero kościoły renesansowe, z których część zaliczana jest do tzw. renesansu lubelskiego, często nałożonego na budowle gotyckie, będącego owocem silnego ruchu budowlanego jeszcze w 1 poł. XVII w. Najstarszy to **kościół pw. Wniebowzięcia NMP w Starym Zamościu** wzniesiony zapewne w 30. l. XVI w. (?), obecnie restaurowany od fundamentów w 1592 r., zniszczony przez pożar i restaurowany w 1 poł. XIX w. Następne - w Skierbieszowie, Łabuniach i dwa kościoły w Szczepieszynie.

Kościół pw. Św. Mikołaja w Szczepieszynie (1610 - 1620), w którym w czasie kolejnych remontów zatarto część cech renesansowych: trójnawowa hala z oszkarpowanym wielobocznym prezbiterium i barokową w wystroju wież w fasadzie. W sklepieniach zachowała się sztuka z okresu budowy kościoła w typie kalisko - lubelskim, naśladująca dekorację stiukową w katedrze zamojskiej.

Kościół pw. św. Katarzyny w Szczepieszynie (1620 - 1638), wzniesiony jako zespół klasztorny dla franciszkanów, sprowadzonych do miasta już na przełomie XIV/ XV w.,

użytkujących wcześniejsze zabudowania drewniane. Klasztor wielokrotnie niszczony, zmieniał funkcje i użytkowników. Jest to bazylika trójnawowa, z trzykondygnacyjną wieżą na rzucie kwadratu. Kruchta połączona z klasztorem, ob. zamurowanymi krążgankami. Nawa główna na rzucie kwadratu ze sklepieniem kolebkowo - krzyżowym, prezbiterium sklepione kolebkowo, w nawach bocznych kolebki z lunetami. Dekoracja sklepień i ścian - sztukatorska w typie kalisko-lubelskim z 2 ćw. XVII w. z warsztatu Jana Wolfa połączona z późniejszymi malowidłami (XVIII w. i 1 poł. XX w.). Zespół pofranciszkański z kościołem, klaszorem, murem i drzewostanem w granicach muru, wpisany jest do rejestru zabytków, stanowi główną dominantę układu przestrzennego centrum miasta.

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP w Skierbieszowie - prezentuje odmienny typ budowli renesansowej. Wzniesiony w pocz. XVII w. (konsekracja 1743 r.), w miejscu świątyni wcześniejszej. Kościół murowany z kamienia, jednonawowy. Przypory wzmacniające mury dobudowane później. W fasadzie wieża z kruchtą w przyziemiu, dołem murowana, w górnych kondygnacjach drewniana. Wyposażenie barokowe.

Barok na terenie powiatu zamojskiego pojawia się późno. Jego rozwiniętą fazę prezentują kościoły związane z architektem zamojskim J. M. Linkiem: bernardynów w Radecznicy (1684 - 1695) i dominikanów w Krasnobrodzie - Podklasztorze (1690 - 1698).

Kościół parafialny pw. Św. Antoniego w Radecznicy - w 2015 r. ogłoszony Bazyliką Mniejszą. Do kościoła prowadzą trzy kondygnacje schodów i szeroka arkadowa loggia rozciągająca się wzdłuż fasady. Dwuwieżowa, monumentalna fasada dekorowana jest zdwojonymi podwójnymi pilastrami i gzymsowaniami. Jednonawowe wnętrze sklepione krzyżowo, zostało wyposażone w jedenaście barokowych ołtarzy. W głównym ołtarzu umieszczono obraz Św. Antoniego z Padwy - uznany za łaskami słynący.

Obraz miał się objawić na wzgórzu zwanym Łysą Górą w 1664 r., co stało się powodem ufundowania w tym miejscu kościoła i sprowadzenia oo. Bernardynów do opieki nad sanktuarium. Od 1869 r. kościół i klasztor były użytkowane kolejno przez unitów, potem przez wyznawców prawosławia. Od 1916 r. opiekę nad świątynią przejęli ponownie katolicy. Bernardyni powrócili w 1919 r. W okresie międzywojennym sanktuarium w Radecznicy stało się ważnym ośrodkiem kulturotwórczym. Powstało kolegium serafickie, organizowano naukowe odczyty, projekcje filmów oświatowych, imprezy kształtujące narodowe aspiracje Polaków. W 1938 r. powstała drukarnia, wydające własne czasopismo „Głos Kolegialny”. Po wyzwoleniu bernardyni otworzyli gimnazjum koedukacyjne.

Obiekty związane z działalnością bernardynów i sanktuarium objęte zostały wpisem do rejestru zabytków. Są to: zespół klasztorny bernardynów, **kościół parafialny pw. św. Antoniego Padewskiego - Sanktuarium św. Antoniego z Padwy**, schody z bramą, gimnazjum klasztorne, dawny internat ob. budynek mieszkalny, murowane kaplice: św. Franciszka, św. Tekli, św. Stanisława, MBNP - znajdujące się w tzw. łasku św. Antoniego. U podnóża Łysej Góry, nad świętym źródłem, stoi na palach drewniana ośmioboczna kaplica św. Antoniego.

Kościół pw. Nawiedzenia NMP w Krasnobrodzie - Podklasztorze - Wchodzi w skład zespołu sanktuarium maryjnego obejmującego również budynki dawnego klasztoru Dominikanów. Obiekty zostały wybudowane z fundacji Marii Kazimiery d'Arquien, żony Jana III Sobieskiego. Kościół jednonawowy z węższym prezbiterium i fasadą (przebudowaną 1767 - 1769) ujętą potężnymi skośnymi, narożnymi filarami, rozcłonkowaną zdwojonymi pilastrami i potężnym, wielokrotnie profilowanym gzymsem, gierowanych na osiach filarów. Przy prezbiterium usytuowane są dwie zakrystie i skarbiec, nad nawą - sygnaturka. W 1778 r. dobudowano kruchtę wraz z bramą według projektu Jana Mauchera.

Kościół jest połączony z dwukondygnacyjnym budynkiem klasztornym z dzwonnica. Między nimi znajduje się czworoboczny dziedziniec. Na podwórzu przyklasztornym znajduje się drewniany spichrz plebański z 1795 r. Obok kościoła dawny cmentarz - zadrzewiony plac, otoczony murem. Zabytkowa aleja kasztanowo - brzozowa łączy świątynię z „Kaplicą na Wodzie” (drewno, z 1 poł. XIX w.). Przy alei stoją trzy inne kaplice: św. Onufrego (murowana na planie liścia koniczyny, z 1846 r.), św. Mikołaja i św. Anny (drewno, XIX w.) i św. Antoniego (drewno, XIX w.). W klasztorze mieści się Muzeum Sakralne, w budynkach gospodarczych - Muzeum Wsi Krasnobrodzkiej. Przed klasztorem znajdują się współczesne pomniki: Chrystusa Dobrego Pasterza i Papieża Jana Pawła II, autorstwa miejscowego artysty rzeźbiarza Andrzeja Gontarza. Kościół w okresie letnim jest miejscem popularnych koncertów organowych. Za murem klasztornym, u stóp Chełmowej Góry rozciąga się zalesiony plac, na którym zlokalizowana jest Kalwaria Krasnobrodzka.

Kościół pw. św. Jana Nepomucena w Zwierzyńcu - Dość nietypowy barokowy kościół, potocznie zwany „na wyspie” lub „na wodzie” (1741 - 1747). Wybudowany prawdopodobnie przez Jana Columbaniego wg projektu Andrzeja Bema. Pierwotnie istniała tu kaplica w dawnym pałacyku myśliwskim, do czasu wzniesienia kościoła pw. MB Królowej Polski pełniąca rolę kościoła parafialnego. Do niewielkiej, jednonawowej świątyni dobudowano do świątyni dobudowano 2 pomieszczenia: zakrystię i szkołę. Kościół murowany jest z kamienia i cegły, z dwukondygnacyjną, trójosiową fasadą wpisaną w parterowy, sześciosiowy budynek nakryty polskim dachem łamanym. We wnętrzu polichromia pędzla Łukasza Smuglewicza (XVIII w.).

Klasycyzm w powiecie zamojskim prezentuje jedynie **kościół w Grabowcu** (1854 - 1855).

Natomiast znaczącą grupę budowli sakralnych regionu tworzą kościoły i kaplice neogotyckie, które niemal zdominowały architekturę sakralną tych terenów w k. XIX w. i w pierwszej dekadzie wieku następnego. Na terenie powiatu zamojskiego jest to **kościół pw. Św. Stanisława w Wielączy** (1821 - 1825) prezentujący wczesną, romantyczną fazę gotyku. Ponadto kościoły w Sitańcu (1907 - 1913) czy **kościół pw. Znalezienia Krzyża Świętego w Mokrymlipiu** (1907 - 1913), projektowany przez warszawskiego architekta Józefa Piusa Dziekońskiego. Jest to duży kościół trójnawowy z dwuwieżową fasadą, murowany z cegły. W wyposażeniu kościoła znajdują się współczesne witraże (1992 - 1994) wykonane w Pracowni Artystycznej Witraży Krystyny i Bogusława Szczekanów w Krakowie.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Kościoty drewniane - Do poł. XVI w. stanowiące niemal wyłączny rodzaj budownictwa sakralnego prowincji nie zachowały się. Najstarsze zachowane kościoły pochodzą z XVII - XIX w. i nawiązują do murowanych kościołów średniowiecznych stanowiąc grupę dominującą. Są to proste w strukturze budowle jednonawowe na rzucie prostokąta, z niższym i węższym prezbiterium, bezwieżowe, z sygnaturką na dachu nawy. W powiecie zamojskim jest to kościół pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Dubie (1778 - 1779) należący do tzw. grupy kraśnickiej. Nieco przetworzony typ takiej świątyni obowiązuje również w XIX i XX w. czego przykładem jest kościół w Nieliszu (1859 r.).

CERKWIE

Teren powiatu zamojskiego do II wojny światowej stanowił konglomerat przenikających się kultur, typowych dla pogranicza. Początkowo w dużej części zasiedlony był przez ludność wyznania prawosławnego, w okresie od unii brzeskiej (1596 r.) do k. XVII w. zmuszanej do przechodzenia na wyznanie greckokatolickie, co również odbiło się w architekturze cerkiewnej. Gdy w 1875 r. zlikwidowano struktury kościoła unickiego na terenie zaboru rosyjskiego, władze rozpoczęły urzędowy nadzór nad budownictwem cerkiewnym, upowszechniając główne nurty narodowego stylu rosyjskiego i zastępując go nowymi formami architektury w większości murowanej. Skutkiem politycznym I wojny światowej i tzw. „bieżeństwa” oraz „akcji repatriacyjnej” prowadzonej w latach 1918 - 1939 i po 1944 r. było przejście cerkwi przez kościół rzymskokatolicki. Proces ten miał dwojakie konsekwencje: z jednej strony - różnorakie przekształcenia budynków w celu dostosowania ich do wymogów nowej liturgii, z drugiej strony - ochrona przed fizycznym zniszczeniem.

Cerkiew Zaśnięcia Przenajświętszej Bogurodzicy w Szczebreszynie - Budynek w obecnej formie wzniesiony został w XVI w. w miejscu starszej świątyni, tym samym jest najstarszą świątynią Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Cerkiew jest jednonawowa, na planie prostokąta, wzniesiona z kamienia wapiennego zaś obramienia okien, nadproża i częściowo przypory - z ceramicznej cegły. Oryginalne sklepienia nie przetrwały do dziś. Z wyposażenia zachowały się drzwi z 1560 r., z wystroju - zespół malowideł ściennych z przełomu XVI/ XVII w. i XIX w.

Zachowane budowle cerkiewne (ob. kościoły rzym. - kat.) prezentują różnorakie walory stylistyczne. Murowana **cerkiew greckokatolicka w Świdnikach** z 1850 r. ma charakter budowli klasycyzmu i neogotyku znajduje się **kościół w Miączynie** (1824 r.) wzniesiony jako cerkiew unicka. Rzadkością są kościoły neoromańskie, jak ob. **kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Horyszowie Polskim**, wybudowany w latach 1901 - 1903 jako cerkiew prawosławna. Kościół murowany, orientowany, z elementami stylu bizantyjskiego, jednonawowy, trójdzielny, z trójkondygnacyjną wieżą w fasadzie. Charakter budownictwa bizantyjskiego zachowuje murowany z czerwonej cegły **kościół pw. św. Izydora w Topólczy** - wzniesiony jako cerkiew w 1913 r., wg projektu Aleksandra Puringa, przebudowana w 1919 r. przez katolików: z bryły budynku usunięto kopuły i zmieniono konstrukcję dachu. Budowla jest trójdzielna, z kwadratową nawą i poligonalną absydą, zbudowana z czerwonej cegły. Nad prostokątnym

przedsionkiem wznosi się dzwonnica kryta dachem namiotowym wykończonym niewielką cebulastą kopułą.

Inne cerkwie murowane powiatu zamojskiego: w Horyszowie Ruskim (1809 r.), Cześnikach (1898 r.), Kalinówce (1880 r.), Kosobudach (1842 - 1848), Łaziskach (1910 r.)

Znaczna część cerkwi powiatu zamojskiego to budowle drewniane. Część z nich prezentuje uproszczoną bryłę bezkopułową, jednonawową z mniej lub bardziej wyodrębnionym prezbiterium i z sygnaturką na dwuspadowym dachu nawy. Przykładem są cerkwie, ob. kościoły katolickie w Trzęsinach (1902 r., przebudowana w latach 1933 - 1934), czy w Śniatyczach - 1838 r. Typ cerkwi bizantyjsko - rosyjskiej prezentują cerkwie: Niewirków (1882 r.), Potoczek (1870 r.), Gdeszyn (1896 r.), Szewnia Dolna (1905 r.).

Inaczej prezentuje się architektura drewnianego **kościoła pw. św. Michała Archanioła w Zubowicach**. Wzniesiony został 1777 r. jako cerkiew unicka, w latach 1875 - 1918 użytkowany przez parafię prawosławną. Jest to budowla drewniana o konstrukcji wieńcowej, trójdzielną: przedsionek, nawa i pomieszczenie ołtarzowe wzniesione na rzucie kwadratów; prezbiterium zamknięte jest trójbocznie. Nad wszystkimi częściami budynku znajdują się ośmiopoiaciowe kopuły na wysokich bębnach, zakończone cebulastymi hełmami na pseudolatarniach, z krzyżami.

SYNAGOGI

Jedyną zachowaną na terenie powiatu zamojskiego jest **synagoga w Szczebreszynie** zbudowana pocz. XVII w., przebudowana w XVIII w. Spalona w czasie II wojny, latach 1957 - 1963 gruntownie odbudowana i od 1965 r. przeznaczona na Miejsko - Gminny Ośrodek Kultury, gruntownie remontowana w latach 2009 - 2010. Późnorenesansowy, murowany budynek na planie prostokąta z dobudówkami; od ptd. i ptn. parterowe dobudówki - babińce, od zach. piętrowy aneks z przedsionkiem i salą obrad na parterze, babińcem na piętrze. Przykryty jest zrekonstruowanym polskim dachem łamanym. Wejście do prostokątnej i obniżonej sali modlitw prowadzi z przedsionku przez renesansowy, prosty, kamienny portal. Sala główna posiada sklepienie klasztorne z lunetami. Pierwotnie ściany były zdobione polichromiami i sztukateriami zachowanymi w formie szczątkowej. Na frontowej ścianie synagogi znajduje się kamienna tablica informująca w trzech językach: polskim, hebrajskim i jidisz, o historii i wcześniejszym przeznaczeniu budynku.

• ARCHITEKTURA REZYDENCJONALNA

Ze względu na historyczną strukturę własności ziemskiej powiatu zamojskiego zdecydowanie przeważają niewielkie dwory szlacheckie, a stosunkowo nieliczną grupę stanowią magnackie założenia pałacowe. Bardzo nieliczne są najstarsze przykłady nowożytnej architektury rezydencjonalnej. Obiekty te w swojej pierwotnej formie miały charakter siedzib obronnych.

Nie zachowały się, niegdyś liczne XVII - wieczne drewniane dwory, które zostały zastąpione w XVIII i XIX w. nowymi obiektami. Wiele XVII - wiecznych siedzib magnackich, zniszczonych podczas działań wojennych, zostało odbudowanych

i przekształconych w reprezentacyjne założenia, pozbawione cech obronnych. Część z nich natomiast uległa bezpowrotnej zagładzie.

W XVIII w. powstała grupa późnobarokowych założeń pałacowych, prezentujących typ rezydencji o proveniencji francuskiej *entre cour et jardin* (pomiędzy dziedzińcem a ogrodem) o osiowej i symetrycznej kompozycji, gdzie położony centralnie pałac poprzedzony jest dziedzińcem, z usytuowaną po obu stronach pomocniczą zabudową, a po przeciwnej stronie znajduje się park. Przykładami takich założeń są: pałac w Łabuniach i pałac w Klemensowie (obecnie część Szczepieszyna), obydwa dobrze zachowane.

Zespół pałacowo - parkowy Zamojskich w Klemensowie - Najstarsza część wzniesiona w latach 1744 - 1746 wg projektu J. A. Bema, została rozbudowana wg proj. przez Henryka Ittara w latach 1810 - 1813 i przez Henryka Marconiego w l. 1826 - 1841. Początkowo był letnią rezydencją Zamojskich, w latach 1809 - 1941 ich główną siedzibą do 1941 r. Przy pałacu istniała kaplica oraz budynek oranżerii. W 1945 r. majątek upaństwowiono. We wnętrzach zachowały się kominki, główna klatka schodowa i zabytkowe wyposażenie biblioteki (regały na książki). Po wojnie mieścił się tu dom pomocy społecznej, obecnie o przejęcie pałacu ubiega się rodzina Zamojskich. Aktualnie pałac jest opuszczony i podlega stopniowej destrukcji. Wokół znajdowały się zabudowania gospodarcze i park (136 ha) w stylu angielskim z licznym, wielogatunkowym starodrzewem. Wśród egzotycznych roślin występują: surmia zwyczajna, magnolie, orzech czarny, sosna wejmutka, budynek porasta milin. Do rejestru zabytków wpisany jest zespół pałacowy: pałac, oranżeria ob. kościół pw. Najświętszego Serca Jezusowego, dom emerytów, tzw. Biała Oficyna, Czerwony Domek i park.

Zespół pałacowo - parkowy Zamojskich oraz folwark w Łabuniach - Pałac wzniesiony w latach 1735 - 1760, wg projektu B. Meredyndy dla Jana Jakuba Zamojskiego, którego żoną była Ludwika Poniatowska, siostra króla Stanisława. Kolejny właściciel w 1922 r. przekazała zabudowania Siostrzom Franciszkanom Misjonarkom Maryi, które prowadziły tu przedszkole i sierociniec. Przebudowany w latach 1933 - 1936, po zniszczeniach wojennych 1944 r. został częściowo odbudowany w latach 60 - tych i 80 - tych XX w. Obecnie jest to Dom Rekolekcyjny Sióstr FMM.

Wśród budynków zespołu znajdują się dwie oficyny z poł. XVIII w. oraz dwa pawilony z lat 1775 - 1776. Zabudowania folwarczne zamykające czworoboczny dziedzińiec znajdują się na pld. - zach. od dziedzińca pałacowego. Teren otaczają pozostałości regularnego parku (17 ha) - z główną częścią na wsch. od pałacu. Rośnie tu wiele lip, jesionów, klonów i innych drzew. Aleje o prostym lub łukowym biegu w końcu parku tworzą układ gwiazdzisty, tworząc osi widokowe wzgórza roztoczańskie i las. Obok zbiegu alei - kurhan poświęcony pamięci powstańców styczniowych. Nieco dalej na pln. - wsch. znajduje się mały cmentarz zakonny z XVIII w., gdzie pochowana jest rodzina ostatnich właścicieli - Szeptyckich.

Klasycyzm prezentuje wzniesiony w XVIII w. **dwór w Udryczach**, eklektycznie częściowo przebudowany w 2 poł. XIX w. W zespole znajdują się barokowe budynki:

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

XVII - wieczna oficyna i kaplica ariańska, także dom zarządcy oraz park w stylu angielskim (XIX w.).

Cechy klasycystyczne posiada **pałac w Krasnobrodzie - Podzamczu**, w zespole wznoszonym w XVIII - XIX, XX w. obejmującym dwór, galerię, wieżę ciśnień i park. Barokowy, kilkakrotnie niszczone i odbudowywany, ob. z przewagą cech architektury klasycystycznej. Jest budowlą piętrową, krytą polskim łamanym dachem. Kolumnowa galeria łączy pałac z oficyną wybudowaną na przełomie XVIII/XIX w. Obecnie w pałacu mieści się Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci im. Janusza Korczaka.

Do ciekawszych rezydencji klasycystycznych Zamojszczyzny należy **pałac w Łabuńkach** wzniesiony w pocz. XIX w., wg projektu Ch. P. Aignera. W skład zespołu wchodzi park, oficyna i usytuowany pośrodku pałac, w którym znajdowała się kolekcja cennych obrazów i ok. 4000 tomowa biblioteka ze „Statutem” J. Łaskiego z 1506 r., „Żywotem Św. Stanisława” J. Długosza z 1530 r., „Biblię Leopoldy” z 1564 r. Zniszczony 1915 r. i ponownie w czasie II wojny, został odbudowany i przeznaczony na szkołę. Obecnie w pałacu mieści się Zgromadzenie Misjonarzy Krwi Chrystusa, a w oficynach od 1997 r. - Dom Św. Ducha i Hospicjum Santa Galla. W 2012 r. zakończyły się prace konserwatorskie w pałacu, oficynie, przeprowadzana jest rewaloryzacja parku. Restauracji poddano kolumnadę przed fasadą i usytuowany od strony ogrodu taras. Balustrada została wykonana z piaskowca, zrekonstruowano kamienne wazy attyki. Trwa rekonstrukcja ścian, odtwarzane będą oryginalne wnętrza z XIX - wiecznymi sztukateriami autorstwa rodziny Baumannów (twórców min. wystroju rzeźbiarskiego pałacu w Łańcucie).

Najliczniej zachowały się dwory i pałace wzniesione w 2 poł. XIX i na pocz. XX w. Są to dwory z elementami późnoklasycystycznymi, jak portyk kolumnowy lub filarowy w fasadzie. Np. dworki w Skoromochach (1907 r. z czterokolumnowym portykiem w fasadzie) czy znacznie późniejszy niewielki dwór w Łaziskach. Najlepszym przykładem jest pałac w Sitnie.

Pałac rodziny Malczewskich w Sitnie - zbudowany w 2 poł. XIX w. na miejscu siedziby starszej. W 1923 r. część majątku, wraz z pałacem odkupił Sejmik Zamojski. Utworzono w nim Gospodarstwo Rolne Sejmiku Zamojskiego i Ludową Szkołę Rolniczą Żeńską, która działała do 1950 r. Obecnie pałac, po kapitalnym remoncie w latach 70 - tych XX w., jest użytkowany przez Zamojski Ośrodek Doradztwa Rolniczego oraz Uniwersytet Ludowy im. Stanisława Staszica. Bryła złożona z dwukondygnacyjnego korpusu ze zróżnicowanymi w wysokości ryzalitami i portykiem kolumnowym oraz licznymi aneksami. Dekoracja elewacji ogranicza się do profilowanych gzymsów, obramień otworów. Wewnątrz zachowane pilastry, i rozety sali balowej. Park krajobrazowy (4,5 ha) z pocz. XIX w., w końcu XIX w., przeobrażony w stylu angielskim, o zatartym układzie kompozycyjnym drzewa zaliczane do 13 gatunków. Wśród nich wyróżniono 9 pomników przyrody .

Równie liczne na terenie powiatu zamojskiego są wzniesione w 2 poł. XIX w. i na pocz. XX w. - budynki historyzujące, zwykle o malowniczej, wielocłonowej bryle, często powstałe w wyniku rozbudowy wcześniejszych obiektów, poprzez dodanie jednego lub dwóch skrzydeł. Należą do nich m.in. pałace i dwory w: Ujazdowie (ok. 1880, eklektyzm),

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Szystowicach (1872 r.), Stawie Noakowskim (koniec XIX w.), Niewirkowie (1911 r., eklektyczny) czy w Ruskich Piaskach (1905 r., neorenesansowy).

Dwór w Ruskich Piaskach, ob. Dom Pomocy Społecznej: dwukondygnacyjny budynek piętrowy, wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, nakryty dachami wielospadowymi. W osi wejścia akcentowana ryzalitem o arkadowym podcieniu, w narożu okrągła baszta i wieża z zegarem. Otaczający dwór park o pow. 14 ha powstał w pocz. XX w. i posiada czytelną kompozycję przestrzenną. Na uwagę zasługują tu pomnikowe wierzby oraz graby o obwodach w pierśnicy zbliżonych do 2,5 m. Obecnie obiekt odzyskał dawną świetność dzięki projektowi „Rewaloryzacja zespołu pałacowo – parkowego dla potrzeb mieszkańek Domu Pomocy Społecznej w Ruskich Piaskach” w oparciu o pozyskane środki ze Szwajcarsko – Polskiego Programu Współpracy.

Przy większości dawnych założeń rezydencjonalnych zachowały się zespoły zabudowań folwarcznych. Pochodzą w większości z 2 poł. XIX i 1 ćw. XX w. i przetrwały w znacznie uszczuplonym stanie. Wśród zachowanych budynków folwarcznych przeważają różnego typu obiekty gospodarcze takie jak obory, stodoły, spichlerze i stajnie. W części założeń zachowały się gorzelnie oraz budynki mieszkalne należące do służby folwarcznej. Ich stan zachowania jest średni, zwykle są użytkowane.

W zdecydowanej większości w złym stanie zachowania znajdują się, towarzyszące dawnym rezydencjom, zabytkowe parki. W czasie okupacji i po wojnie uległy one znacznej dewastacji, polegającej na wycinaniu drzewostanu. Brak konserwacji spowodował ich zdziczenie i zatarcie pierwotnej kompozycji. W części założeń rezydencjonalnych nastąpiła daleko idąca degradacja przestrzenna, spowodowana nie tylko ubytkiem pierwotnej substancji architektonicznej, ale także wzniesieniem na ich terenie szeregu nowych obiektów kubaturowych, zarówno mieszkalnych domów wielorodzinnych, jak i budynków gospodarczych (szczególnie w miejscach, których użytkownikami były państwowe gospodarstwa rolne).

- **BUDYNKI UŻYTECZNOŚCI PUBLICZNEJ I BUDOWNICTWO PRZESMYŚLOWE**

Budynki użyteczności publicznej w powiecie zamojskim stanowią stosunkowo nieliczny zespół. W jego skład wchodzi ratusze, szkoły, urzędy gminne, zajazdy oraz szpitale i inne. Na terenie powiatu zamojskiego wymienić należy: ratusz Szczepieszynie (1830 r.), Szkołę Wojewódzką Zamojskich w Szczepieszynie (1819 - 1822) czy zespół budynków Zarządu Ordynacji Zamojskiej w Zwierzyńcu i Rezydencja Plenipotenty Ordynacji.

Zespół Zarządu Ordynacji Zamojskiej w Zwierzyńcu składa się z późnoklasycystycznego gmachu głównego z 2 ćw. XIX w, budynku bocznego z poł. XIX w., 4 oficyn i budynku tzw. „Prażatówki” z 1 ćw. XIX w. Obecnie mieści się tu siedziba Zespołu Szkół Drzewnych i Ochrony Środowiska. Za budynkami znajdują się pozostałości zabytkowej alei lipowej. **Zespół Rezydencji Plenipotenty Ordynacji** tworzy murowana willa na rzucie prostokąta, szalowana z zewnątrz deskami ze snycerką (1889 - 1890), ob. siedziba Roztoczańskiego Parku Narodowego. Ponadto: wozownia parterowy, kamienny budynek nakryty dachem dwuspadowym z lukarnami (k. XIX w.) i kamień w formie prostopadłościanu, upamiętniający zwalczenie plagi szarańczy w 1711 r. usytuowany w parku.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Powiat zamojski był regionem rolniczym, dlatego też nigdy nie rozwinął się tu na szerszą skalę przemysł, poza jego gałęzią związaną z przetwórstwem spożywczym tj. browarami, gorzelniami, czy młynami oraz funkcjonującymi tartakami, stolarniami i fabrykami mebli. Zagrożeniem dla zabytkowej architektury przemysłowej bywają zmiany funkcji, które powodują przekształcenia zarówno bryły jak i detalu. Zachowało się niewiele obiektów przemysłowych: młyn w Bondyrzu z kompletnym wyposażeniem, wieża ciśnień w Krasnobrodzie - Podzamczu, gorzelnia w zespole dworskim w Niewirkowie oraz zespół w Zwierzyńcu: wyluszcznia nasion, magazyn szyszek i browar.

- **CMENTARZE**

Niemal do końca XVIII w. cmentarze funkcjonowały w powiązaniu z kościołami parafialnymi ulokowanymi w centrach miast i wsi. Dopiero w ustawach, które weszły w życie w 1812 r. wprowadzono nakazy likwidacji cmentarzy przykościelnych i lokowania nowych poza obrębem zabudowy. Natomiast w małych parafiach niejednokrotnie nowe cmentarze powstawały dopiero pod koniec 1 poł. XIX w. W związku z mieszkanką kulturową i religijną zakładano cmentarze wyznaniowe w miarę osiedlania się wyznawców różnych konfesji. Występują tu więc cmentarze rzymskokatolickie, greckokatolickie, prawosławne, ewangelickie, żydowskie, polskokatolickie.

Wielkość i formy nekropolii rzymskokatolickich są zróżnicowane. Zdecydowana większość to obiekty zajmujące powierzchnię 1 - 2 ha, podzielone na kwatery, z wytyczonymi alejkami. Cmentarze mniejszości religijnych mają w większości nieczytelne kwatery. Na terenie powiatu występują również cmentarze wojenne, najczęściej zlokalizowane na terenach działań wojennych. Posiadają one zróżnicowaną postać, gdyż występują jako samodzielnie funkcjonujące, jak też w postaci pojedynczych mogił (zazwyczaj zbiorowych) oraz kwater tzw. wojennych na cmentarzach wyznaniowych.

Stan zachowania cmentarzy rzymskokatolickich jest zróżnicowany, znajdujące się na ich terenie najstarsze nagrobki niejednokrotnie wymagają zabiegów konserwatorskich. W znacznie gorszym stanie znajdują się cmentarze innych wyznań, szczególnie dotyczy to cmentarzy żydowskich, wśród których tylko na połowie zachowały się macewy bądź tablice upamiętniające miejsce ich istnienia. Brak właściwej opieki powoduje, iż większości z nich grozi całkowite unieczystnienie w terenie.

- **DZIEDZICTWO PRZEDHISTORYCZNE**

Pod koniec V w. na terenach powiatu zamojskiego pojawiło się osadnictwo słowiańskie. Najstarszą jest osada z przełomu V i VI w. w Zubowicach. Od VII w. osadnictwo zaczęło się intensywnie rozwijać, co zaowocowało przyrostem osad otwartych, przy których często powstały cmentarzyska kurhanowe, niekiedy znacznych rozmiarów. W VIII - IX w. związki rodowe zostały zastąpione przez osiadłe tu plemiona - Lędzian. W VIII - IX w. zaczęły powstawały pierwsze grody, w X w. wybudowano potężne grody w Czerwieniu z czasem otoczone podgrodziami i licznymi osadami przyrodowymi. Tereny międzyrzecza Wieprza i Bugu stały się areną walk polsko - ruskich i ostatecznie w 1031 r. znalazły się pod władaniem książąt ruskich.

Kolejny, znaczny rozwój osadnictwa zanotowano w XII - XIII w. Wraz z przyjęciem chrześcijaństwa zmienił się obrządek pogrzebowy z ciałopalnego na szkieletowy. Cmentarze sytuowano przy kościołach i kaplicach. Rozwijające się osadnictwo zostało gwałtownie przerwane wskutek najazdów tatarskich w poł. XIII w. Załamało się osadnictwo w rejonie Czerwienia, co ma zapewne związek ze zniszczeniem grodu. Podobnie niszczycielskie najazdy dotknęły ziemię lubelską ze strony Jaćwingów i Rusinów.

Badania archeologiczne nad okresem późnego średniowiecza i czasów nowożytnych. koncentrują się wokół miast historycznych, zamczysk jak Grabowiec. Stosunkowo późno stanowiska z okresu nowożytnego zaczęto rejestrować podczas badań AZP dlatego ich liczba jest znacznie zaniżona. Wszystkie miejscowości o historycznej przeszłości są bowiem potencjalnymi stanowiskami, które najczęściej nie są ujęte w ewidencji konserwatorskiej.

• NIEMATERIALNE DZIEDZICTWO KULTUROWE

Zapis „niematerialne dziedzictwo kulturowe” oznacza praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności - jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową - które wspólnoty, grupy i w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Przejawia się m.in. w dziedzinach: tradycje i przekazy ustne, w tym język, zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, wiedza i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

Najważniejszym znakiem działalności kulturowej społeczności jest osadnictwo, którego dwiema podstawowymi formami są wieś i miasto. Niezwykle istotnymi elementami krajobrazu kulturowego są wsie, osadzone w krajobrazie rolniczym i naturalnym pejzażu przyrodniczym, posiadające własne specyficzne elementy składowe krajobrazu kulturowego; zespoły dworsko - i pałacowo - parkowe, architektura sakralna w zasadniczy sposób wpływająca na sylwetę architektoniczną jednostki przestrzennej i mała architektura - kapliczki i figury przydrożne stanowią cenny akcent krajobrazu miejskiego i wiejskiego, zarówno ze względu na wartości artystyczne, jak też kulturowe.

Ważnym czynnikiem tożsamości krajobrazu kulturowego powiatu jest sfera kultury ludowej. W przekazie pokoleniowym wyrażana była jedność norm estetycznych, moralnych, tożsamość ideałów i wzorów życia, hierarchię wartości danej wspólnoty oraz zbliżone przeżywanie i interpretowanie świata. Współczesność wsi i miasteczek Zamojszczyzny, postaw, dążeń i zachowań wyraża się w stałej konfrontacji tradycji i nowoczesności. Dążenie do unifikacji warunków bytu, zacierania granic między miastem a wsią jest naturalną tendencją, lansowaną przez media wszechobecne, opiniotwórcze, zacierające granice także kulturowe. Jakby na drugim biegunie codzienności jest potrzeba

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

wspólnego tworzenia, bycia razem, poszukiwania korzeni, źródeł, „inności”, wyróżnika własnego, regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Starostwo Powiatowe, pełniąc funkcję mecenatu nad kulturą oraz w trosce o rozwój kulturowo - intelektualny mieszkańców powiatu, niektóre zadania zleca, powierza lub współuczestniczy w ich organizacji, innym instytucjom mającym siedzibę poza powiatem. Instytucje, organizacje i stowarzyszenia zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa kulturowego na terenie powiatu:

- Zamojski Dom Kultury;
- Orkiestra Symfoniczna im. Karola Namysłowskiego;
- Muzeum Zamojskie;
- Towarzystwo Miłośników Zwierzyńca;
- Towarzystwo Przyjaciół Skierbieszowa;
- Towarzystwo Przyjaciół Grabowca;
- Towarzystwo Regionalne Miasta i Gminy Krasnobród;
- Towarzystwo Przyjaciół Klemensowa w Michalowie;
- Zamojskie Towarzystwo „RENESANS”;
- Zamojskie Towarzystwo Muzyczne;
- Zamojskie Towarzystwo Leśmianowskie;
- Krasnobrodzkie Stowarzyszenie Artystyczne;
- Stowarzyszenie Twórców Ludowych - Oddział w Zamościu;
- Stowarzyszenie Promocji Rozwoju Zamojszczyzny - gm. Zamość;
- Stowarzyszenie Społeczno - Kulturalne Gminy Adamów;
- Stowarzyszenie Społeczno - Kulturalne „Leśne Sioło” - w Wólce Wieprzeckiej;
- Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich;
- Stowarzyszenie Przyjaciół Ludowego Zespołu Pieśni i Tańca „Zamojszczyzna”;
- Związek Harcerstwa Polskiego - Komenda Hufca;
- Punkt Informacji Turystycznej w Krasnobrodzie;
- Zamojskie Centrum Informacji Turystycznej i Historycznej w Zamościu.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturalnego oraz podtrzymywania zbiorowej pamięci, obok Zamojskiego Muzeum, na terenie powiatu ważną i cenną funkcję pełnią:

- Ośrodek Edukacyjno - Muzealny Roztoczańskiego Parku Narodowego w Zwierzyńcu;
- Muzeum Wsi Zamojskiej w Sitnie - LODR;
- Muzeum Wsi Krasnobrodzkiej - muzeum parafialne - z okazjonalną kolekcją wieńców dożynkowych, eksponatami prezentującymi kulturę ludową oraz florę i faunę regionu - mieści się w zespole przyklasztornym, powstało z pasji kolekcjonerskiej księdza ks. prałata Romana Marszałca;
- Zagroda w Guciowie - Anny i Stanisława Jachymków - prywatny skansen „Zagroda Guciów”. W skład wchodzi zagroda z przełomu XIX i XX w. z budynkami mieszkalnymi i gospodarczymi oraz spichlerz z XVIII w. We wnętrzu znajdują się sprzęty i narzędzia używane na wsi roztoczańskiej. W komorze zgromadzony został zbiór skał i skamieniałości z terenów Lubelszczyzny.

Różnorodność kultury ludowej ziemi zamojskiej świadczy o jej duchowym bogactwie. Zachowały się i wciąż są kultywowane liczne zwyczaje, obrzędy, przekazywane z pokolenia na pokolenie tradycje, rozwija się sztuka ludowa. W powiecie aktywną działalność prowadzi kilkudziesięciu twórców ludowych, w większości zrzeszonych w Stowarzyszeniu Twórców Ludowych. Reprezentują różne dziedziny twórczości a zwłaszcza takie jak: plastyka obrzędowa, wycinanki z papieru, poezja i proza ludowa, rzeźba. W zamojskim ruchu artystycznym dominuje nurt folklorystyczny. Do najważniejszych imprez i wydarzeń o charakterze kulturalnym, odbywających się cyklicznie na obszarze powiatu zamojskiego zaliczyć należy:

- Jarmark św. Kiliana - Skierbieszów;
- Międzynarodowy Festiwal Zespołów Folklorystycznych „EUROFOLK”;
- Dożynki Powiatowe (widowisko obrzędowe, konkurs na wieniec dożynkowy);
- Zamojskie Dni Folkloru z kiermaszem sztuki ludowej - Zwierzyniec;
- Przegląd Orkiestr Dętych - Krasnobród, Zwierzyniec;
- Dzień Animatora Kultury powiatu zamojskiego (corocznie organizowane spotkania z działaczami, twórcami i animatorami kultury);
- Letnia Akademia Filmowa - Zwierzyniec;
- Międzynarodowy Festiwal „Śladami Singera” - Szczepieszyn, Krasnobród;
- Letnie Międzynarodowe Koncerty Organowe - Krasnobród;
- Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej „Per Artem ad Astra” - Krasnobród;
- „Bitwa pod Komarowem” rekonstrukcja - Komarów - Osada;
- Festiwal języka polskiego „Szczepieszyn stolicą języka polskiego” - Szczepieszyn;
- Kiermasz Wielkanocny.

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) formami ochrony zabytków są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze powiatu funkcjonują jedynie dwie z ww. form, jest to wpis do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

5.3.1. Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków

Na terenie powiatu zamojskiego znajduje się 235 zabytków nieruchomości, wpisanych do rejestru zabytków, w tym: 147 zabytków nieruchomości architektury i budownictwa (Tabela nr 1), 38 cmentarzy (Tabela nr 2), 31 parków (Tabela nr 3) oraz 19 stanowisk archeologicznych (Tabela nr 4). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie powiatu. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim - rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia właściwego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchomości architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego

LP.	MIJSCOWOŚĆ	GMINA	OBIEKT/ ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1	Adamów	Adamów	Dworek drewniany w zespole dworskim	A/1476
2	Adamów	Adamów	Owczarnia w zespole dworskim	A/1476
3	Adamów	Adamów	Park z aleją dojazdową w zespole dworskim	A/1476
4	Bondyż	Adamów	Młyn wodny	A/457
5	Potoczek	Adamów	Cerkiew prawosławna, ob. kościół filialny pw. św. Stanisława	A/1516
6	Potoczek	Adamów	Dzwonnica w zespole cerkwi	A/1516
7	Szewnia Dolna	Adamów	Cerkiew prawosławna, ob. kościół filialny pw. Zwiastowania NMP	A/1517
8	Grabowiec	Grabowiec	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	A/1323
9	Grabowiec	Grabowiec	Dzwonnica w zespole kościoła	A/1323
10	Grabowiec	Grabowiec	Urząd gminy, ob. dom mieszkalny	A/1599
11	Skomorochy Duże	Grabowiec	Dwór w zespole	A/443
12	Szystowice	Grabowiec	Dwór w zespole	A/1449
13	Dub	Komarów - Osada	Kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia	A/657
14	Dub	Komarów - Osada	Dzwonnica w zespole kościoła	A/657
15	Dub	Komarów - Osada	Ogrodzenie w zespole kościoła	A/657
16	Dub	Komarów - Osada	Kaplica grobowa rodziny Rulikowskich	A/1435
17	Komarów	Komarów - Osada	Kościół parafialny pw. św. Trójcy	A/1485
18	Wolica Śniatycka	Komarów - Osada	Miejsce upamiętniające bitwę	A/667

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

19	Zubowice	Komarów - Osada	Cerkiew unicka, ob. kościół parafialny rzymsko - katolicki	A/43
20	Zubowice	Komarów - Osada	Dzwonnica przy cerkwi	A/43
21	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Zespół klasztorny Dominikanów	A/159
22	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Klasztor poddominikański	A/159
23	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Ogrodzenie zespołu klasztorowego	A/159
24	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Spichlerz plebański	A/159
25	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Kościół parafialny pw. Nawiedzenia NMP	A/159
26	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Kaplica MB „Na wodzie”	A/159
27	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Kaplica św. Onufrego	A/159
28	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Kaplica św. Anny	A/159
29	Krasnobród Podklasztor	Krasnobród	Kaplica św. Antoniego	A/159
30	Krasnobród „Zagórze”	Krasnobród	Kaplica św. Rocha	A/1314
31	Krasnobród, ul. 3 Maja 26	Krasnobród	Apteka, ob. dom mieszkalny	A/1593
32	Krasnobród, ul. Sanatoryjna 1	Krasnobród	Dwór	A/1441
33	Krasnobród Podzamek	Krasnobród	Dwór (oficyna dworska)	A/1141
34	Krasnobród Podzamek	Krasnobród	Zespół dworski	A/1441
35	Krasnobród Podzamek	Krasnobród	Wieża ciśnień	A/1441
36	Krasnobród	Krasnobród	Galeria pałacowa	A/1441
37	Łabunie	Łabunie	Kościół parafialny pw. MB Szkaplerznej i św. Dominika	A/825
38	Łabunie	Łabunie	Ogrodzenie kościoła	A/825
39	Łabunie	Łabunie	Kaplica, galeria obrazów	A/825
40	Łabunie	Łabunie	Dzwonnica przy kościele	A/825
41	Łabunie	Łabunie	Zespół pałacowy	A/473
42	Łabunie	Łabunie	Pałac	A/473
43	Łabunie	Łabunie	Pawilon, tzw. kasztelanka	A/473
44	Łabunie	Łabunie	Oficyna prawa	A/473
45	Łabunie	Łabunie	Oficyna lewa	A/473

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

46	Łabunie	Łabunie	Budynek inwentarski	A/473
47	Łabunie	Łabunie	Ogrodzenie części folwarcznej	A/473
48	Łabuńki	Łabunie	Zespół pałacowo - parkowy	A/411
49	Łabuńki	Łabunie	Pałac w zespole	A/411
50	Łabuńki	Łabunie	Oficyna w zespole	A/411
51	Miączyn	Miączyn	Kościół parafialny pw. św. Michała Archanioła	A/546
52	Niewirków	Miączyn	Pałac w zespole	A/1478
53	Niewirków	Miączyn	Kapliczka św. Jana Nepomucena	A/1478
54	Niewirków	Miączyn	Gorzelnia w zespole	A/1478
55	Świdniki	Miączyn	Kościół parafialny pw. MB Królowej Korony Polskiej	A/1295
56	Nielisz	Nielisz	Kościół parafialny pw. św. Wojciecha	A/185
57	Ruskie Piaski	Nielisz	Pałac	A/1320
58	Staw Noakowski	Nielisz	Dwór	A/1446
59	Ujazdów	Nielisz	Dwór	A/1324
60	Ujazdów	Nielisz	Budynek gospodarczy w zespole	A/1324
61	Mokrelipie	Radecznica	Kościół parafialny pw. Znalezienia Krzyża	A/1318
62	Mokrelipie	Radecznica	Plebania	A/1318
63	Radecznica	Radecznica	Zespół klasztorny Bernardynów	A/1305
64	Radecznica	Radecznica	Kościół parafialny pw. św. Antoniego Padewskiego	A/1305
65	Radecznica	Radecznica	Klasztor Bernardynów	A/1305
66	Radecznica	Radecznica	Schody z bramą	A/1305
67	Radecznica	Radecznica	Gimnazjum klasztorne	A/1305
68	Radecznica	Radecznica	Kaplica św. Franciszka	A/1305
69	Radecznica	Radecznica	Budynek mieszkalny, d. internat	A/1305
70	Radecznica	Radecznica	Kaplica św. Stanisława	A/1305
71	Radecznica	Radecznica	Kaplica św. Tekli	A/1305
72	Radecznica	Radecznica	Kaplica MBNP	A/1305
73	Radecznica	Radecznica	Kaplica św. Antoniego	A/1305
74	Horyszów Polski	Sitno	Cerkiew prawosławna, ob. kościół parafialny pw. św. Krzyża	A/1598
75	Jarosławiec	Sitno	Dworek rządcówka	A/1456
76	Sitno	Sitno	Zespół pałacowo - parkowy	A/1321
77	Sitno	Sitno	Pałac w zespole	A/1321
78	Sitno	Sitno	Magazyn, d. stodoła	A/1321
79	Sitno	Sitno	Magazyn, d. spichlerz	A/1321
80	Kalinówka	Skierbieszów	Cerkiew prawosławna, ob. kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża	A/1560
81	Łaziska	Skierbieszów	Cerkiew prawosławna, ob. kościół parafialny pw. Niepokalanego Poczęcia	A/1564

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

82	Łaziska	Skierbieszów	Dwór murowany	A/1438
83	Skierbieszów	Skierbieszów	Kościół parafialny pw. wniebowzięcia NMP	A/1461
84	Stary Zamość	Stary Zamość	Zespół kościelny	A/1072
85	Stary Zamość	Stary Zamość	Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP	A/1072
86	Stary Zamość	Stary Zamość	Plebania	A/1072
87	Stary Zamość	Stary Zamość	Kaplica grobowa	A/1072
88	Stary Zamość	Stary Zamość	Ogrodzenie zespołu kościelnego	A/1072
89	Udrylicze	Stary Zamość	Pałac w zespole	A/476
90	Udrylicze	Stary Zamość	Zespół pałacowo - parkowy	A/476
91	Udrylicze	Stary Zamość	oficyna	A/476
92	Udrylicze	Stary Zamość	Kaplica ariańska	A/476
93	Wisłowiec	Stary Zamość	Kapliczka przydrożna	A/1603
94	Klemensów	Sułów	Zespół pałacowo - parkowy	A/316
95	Klemensów	Sułów	Pałac w zespole	A/316
96	Klemensów	Sułów	Dom odźwiernego, „gotycki”	A/316
97	Klemensów	Sułów	Dom emerytów	A/316
98	Klemensów	Sułów	Oranżeria	A/316
99	Michalów	Sułów	Budynek szkoły podstawowej	A/345
100	Michalów	Sułów	Elektrownia wodna	A/344
101	Michalów	Sułów	Maneż w zespole folwarcznym	A/343
102	Tworyczów	Sułów	Kościół parafialny	A/1514
103	Tworyczów	Sułów	Dzwonnica	A/1514
104	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Układ urbanistyczny	A/642
105	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Budynek LO w zespole szkół Zamojskich	A/1307
106	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Internat męski	A/1307
107	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Internat żeński	A/1307
108	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Budynek zsz w zespole szkół	A/1307
109	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Budynek szkolny	A/1307
110	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Kościół parafialny pw. św. Mikołaja	A/1462
111	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Dzwonnica w zespole kościelnym	A/1462
112	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Ogrodzenie w zespole kościelnym	A/1462
113	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Kościół pw. św. Katarzyny	A/1460
114	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Ogrodzenie zespołu klasztornego	A/1460
115	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Dawny klasztor Franciszkanek, ob. szpital	A/1460
116	Szczebrzeszyn, ul. Sądowa 4	Szczebrzeszyn	Cerkiew grecko - katolicka	A/474
117	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Kaplica cmentarna św. Leonarda	A/1496
118	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Ruiny zamku	c/82
119	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Synagoga	A/475
120	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Dom dyrektora cukrowni	A/1602

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

121	Wielącza	Szczebrzeszyn	dzwonnica	A/315
122	Wielącza	Szczebrzeszyn	Kościół parafialny pw. św. Stanisława	A/315
123	Wielącza	Szczebrzeszyn	Dzwonnica w zespole kościoła	A/315
124	Wielącza	Szczebrzeszyn	Ogrodzenie w zespole kościoła	A/315
125	Borowina Sitaniecka	Zamość	Rządcówka	A/1501
126	Bortatycze	Zamość	Rządcówka	A/1580
127	Sitaniec	Zamość	Kościół parafialny pw. św. Bartłomieja	A/1505
128	Sitaniec Wolica	Zamość	Rządcówka ordynacka	A/1498
129	Zawada	Zamość	Rządcówka	A/1451
130	Guciów	Zwierzyniec	Chałupa w zagrodzie 19	A/835
131	Guciów	Zwierzyniec	Obora w zagrodzie 19	A/835
132	Guciów	Zwierzyniec	Stodoła w zagrodzie 19	A/835
133	Guciów	Zwierzyniec	Spichlerz przeniesiony z Tarnogrodu	A/187
134	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Kościół filialny pw. św. Jana Nepomucena Na Wyspie	A/1464
135	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Dzwonnica	A/1464
136	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Gmach główny zarządu ordynacji	A/1491
137	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Oficina skrzydłowa południowa	A/1491
138	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Oficina boczna pld.	A/1491
139	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Oficina wschodnia	A/1491
140	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Oficina boczna ptn.	A/1491
141	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Browar, główny budynek	A/392
142	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Portiernia przy browarze	A/392
143	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Pałac plenipotentą	A/1292
144	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Wozownia, ob. bud. gospodarczy	A/1292
145	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Budynek studni	A/1292
146	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Wyluszcarnia nasion	A/1515
147	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Magazyn szyszek przy wyluszcarni	A/1515

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Tabela nr 2. Cmentarze wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego

LP.	MIJSCOWOŚĆ	GMINA	OBIEKT/ ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1	Bereść	Grabowiec	Cmentarz wojskowy austriacki z 1915 r.	A/1524
2	Grabowiec	Grabowiec	Cmentarz rzymsko - katolicki	A/1492
3	Grabowiec Góra Grabowiec	Grabowiec	Cmentarz żydowski „nowy”, cmentarz przykościelny	A/1323
4	Wolica Uchańska	Grabowiec	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1525
5	Dub	Komarów - Osada	Cmentarz przykościelny	A/657
6	Dub	Komarów - Osada	Cmentarz parafialny	A/1435
7	Komarów	Komarów - Osada	Cmentarz parafialny	A/1573
8	Komarów	Komarów - Osada	Cmentarz przykościelny	A/1485
9	Zubowice	Komarów - Osada	Cmentarz przykościelny, d. przycerkiewny	A/43
10	Krasnobród	Krasnobród	Cmentarz parafialny	A/483/90
11	Krasnobród	Krasnobród	Cmentarz przykościelny	A/159
12	Łabunie	Łabunie	Cmentarz przykościelny	A/825
13	Gdeszyn	Miączyn	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1526
14	Świdniki	Miączyn	Cmentarz przykościelny	A/1513
15	Nielisz	Nielisz	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1523
16	Mokrelipie	Radecznica	Cmentarz parafialny	A/1508
17	Zaporze Kolonia	Radecznica	Cmentarz wojskowy austriacki	A/1519
18	Horyszów Polski	Sitno	Cmentarz parafialny	A/1553
19	Sitno	Sitno	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1583
20	Sitno	Sitno	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1584
21	Stanisławka	Sitno	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1548
22	Hajowniki	Skierbieszów	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1520
23	Iłowiec	Skierbieszów	Cmentarz wojenny	A/1521
24	Lipina Nowa	Skierbieszów	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1538
25	Skierbieszów Dulnik	Skierbieszów	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1522
26	Skierbieszów	Skierbieszów	Cmentarz przykościelny	A/1461
27	Wierzba	Stary Zamość	Cmentarz wojenny	A/1529
28	Stary Zamość	Stary Zamość	Przykościelny	A/1072
29	Kitów	Sułów	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	A/1552
30	Bodaczów (Wielącza Kolonia)	Szczebrzeszyn	Cmentarz wojenny	A/1576
31	Szczebrzeszyn, ul. Wyzwolenia 1	Szczebrzeszyn	Cmentarz przykościelny	A/1462
32	Szczebrzeszyn, ul. Sądowa 4	Szczebrzeszyn	Cmentarz przy cerkiewny	A/474
33	Szczebrzeszyn, ul. Cmentarna	Szczebrzeszyn	Cmentarz Parafialny	A/1496

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

34	Szczebrzeszyn, ul. Zamojska	Szczebrzeszyn	Cmentarz żydowski	A/1495
35	Wielącza	Szczebrzeszyn	Zespół kościelny z cmentarzami starym i nowym	A/315
36	Lipsko	Zamość	Cmentarz parafialny rzymsko - katolicki	A/1571
37	Sitaniec	Zamość	Cmentarz d. grzebalny i przykościelny	A/1505
38	Zwierzyniec - obręb geod. Rudka	Zwierzyniec	Cmentarz żydowski	A/1586

Tabela nr 3. Parki wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	GMINA	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTKÓW
1	Adamów	Adamów	Park z aleją dojazdową w zespole dworskim	A/1476
2	Dańczypol	Grabowiec	Park dworski	A/1574
3	Grabowczyk	Grabowiec	Park dworski	A/1306
4	Hołużne	Grabowiec	Park dworski	A/1559
5	Skomorochy Duże	Grabowiec	Park podworski	A/443
6	Szystowice	Grabowiec	Park dworski	A/1449
7	Krasnobród, ul. Tomaszowska 16	Krasnobród	Zespół klasztorny z aleją	A/159
8	Krasnobród	Krasnobród	Ogród pałacowy Fudakowskich w Podzamku	A/1441
9	Łabunie	Łabunie	Założenie pałacowo - ogrodowe	A/473
10	Łabuńki	Łabunie	Park pałacowy	A/411
11	Miączyn	Miączyn	Drzewostan w otoczeniu d. cerkwi	A/546
12	Niewirków	Miączyn	Park podworski	A/1478
13	Świdniki	Miączyn	Park podworski	A/1295
14	Ruskie Piaski	Nielisz	Park pałacowy	A/1320
15	Staw Noakowski	Nielisz	Park dworski	A/1446
16	Ujazdów	Nielisz	Park krajobrazowy	A/1324
17	Radecznicza	Radecznicza	Ogród klasztorny	A/1305
18	Jarosławiec	Sitno	Park krajobrazowy	A/1456
19	Sitno	Sitno	Park pałacowy	A/1321
20	Hajowniki	Skierbieszów	Park dworski	A/1442
21	Łaziska	Skierbieszów	Park podworski	A/1438
22	Udrylicze	Stary Zamość	Park pałacowy	A/476
23	Klemensów	Sułów	Park pałacowy	A/316
24	Michalów	Sułów	Ogród w Michalowie	A/345 A/344

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

25	Szczebrzeszyn, ul. Wyzwolenia 1	Szczebrzeszyn	Park przykościelny	A/1462
26	Bortatycze Kolonja	Zamość	Założenie dworsko - parkowe	A/1580
27	Borowina Sitaniecka	Zamość	Park	A/1501
28	Chyża	Zamość	Park podworski	A/1454
29	Zawada	Zamość	Ogród przy d. folwarku	A/1451
30	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Ogród pałacowy	A/1491
31	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Park środowiskowy	A/1304

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych na terenie powiatu

Zgodnie z art. 3. pkt. 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy, to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ze względu na bezpieczeństwo obiektów nie publikuje się szczegółowych danych na temat zabytków ruchomych. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych na terenie powiatu zamojskiego to głównie wyposażenie kościołów, zostały przedstawione poniżej w Tabeli nr 4.

Wszystkie wymienione obiekty wpisane są do rejestru zabytków i również objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która zobowiązuje właściciela lub posiadacza zabytku ruchomego do:

- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku;
- przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi za granicę;
- zawiadomienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o uszkodzeniu, zniszczeniu lub kradzieży, zagrożeniu, zmianie miejsca przechowania, zmianach dotyczących stanu prawnego zabytku.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych na terenie powiatu zamojskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	GMINA	OBIEKT/ ZESPÓŁ OBIEKTÓW	NR REJESTRU ZABYTKÓW	DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Grabowiec	Grabowiec	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	B/179	08.07.1983 r.
2	Dub	Komarów - Osada	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP	B/160	17.09.1987 r.
3	Komarów	Komarów - Osada	Wyposażenie kościoła parafialnego św. Trójcy	B/229	26.01.1987 r., 01.03.1995 r.
4	Śniatycze	Komarów - Osada	Wyposażenie kościoła filialnego pw. Przemienienia Pańskiego	B/498	19.10.1988 r.
5	Zubowice	Komarów - Osada	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła	B/479	23.03.1987 r.
6	Krasnobród	Krasnobród	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP	B/238	27.03.1984 r., 25.07.1984 r., 23.09.1988 r.
7	Łabunie	Łabunie	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Matki Boskiej Szkaplerznej i św. Dominiki	B/298	25.07.1984 r., 22.08.1995 r.
8	Gdeszyn	Miączyn	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	B/72	02.12.1985 r.
9	Horyszów Ruski	Miączyn	Wyposażenie kościoła filialnego pw. Przemienienia Pańskiego	B/190	12.07.1983 r.
10	Miączyn	Miączyn	Wyposażenie kościoła pw. św. Michała Archanioła	B/316	26.05.1975 r.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

11	Świdnik	Miączyn	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. MB Królowej Polski	B/424	09.12.1994 r.
12	Zawalów	Miączyn	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. MB Różańcowej	B/146	21.05.1990 r.
13	Gruszka Duża	Nielisz	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Michała Archanioła, ob. kościół filialny pw. Floriana	B/474	06.10.1986 r., 14.04.1989 r.
14	Nielisz	Nielisz	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Wojciecha i MB Różańcowej	B/335	15.02.1990 r.
15	Mokrelipie	Radecznicza	Wyposażenie kościoła rzymsko - katolickiego Znalezienia Krzyża Św.	B/98	02.06.2004 r.
16	Radecznicza	Radecznicza	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Antoniego Padewskiego	B/373	24.07.2989 r., 29.11.1994 r.
17	Kalinówka	Skierbieszów	Wyposażenie kościoła parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Św.	B/205	30.03.1990 r.
18	Stary Zamość	Stary Zamość	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	B/410 (2)	04.03.2013 r.
19	Stary Zamość	Stary Zamość	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. Wniebowzięcia NMP	B/410	07.04.1988 r.
20	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Katarzyny	B/421	25.09.1989 r., 15.10.1997 r.
21	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Mikołaja	B/420	12.08.1996 r.
22	Sitaniec	Zamość	Wyposażenie kościoła parafialnego pw. św. Bartłomieja Apostoła	B/402	15.06.1987 r.
23	Sitaniec	Zamość	Kamienny posąg „Śmierć” na grobie rodziny Sajkiewiczów na cmentarzu rzymsko -	B/403	04.06.1996 r.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

			katolickim w Sitańcu		
24	Topólcza	Zwierzyniec	Wyposażenie kościoła rzymsko - katolickiego św. Izydora	B/524	24.02.2009 r.
25	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Pomnik psa Marysieńki Sobieskiej za zach. wyspie stawu kościelnego	B/3	29.07.1999 r.
26	Zwierzyniec	Zwierzyniec	Wyposażenie kościoła filialnego pw. św. Jana Nepomucena	B/480	25.10.1986 r., 10.11.1994 r., 30.11.1998 r.

5.3.3. Zabytki archeologiczne

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach okolic powiatu zamojskiego. Środowisko kulturowe powiatu zawiera zewidencjonowane stanowiska archeologiczne datowane od prehistorii do epoki nowożytniej. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze.

Stanowiska archeologiczne to materialne ślady działalności ludzi. W obrębie stanowiska archeologicznego grupują się zazwyczaj pozostałości licznych powstających i zamierających kolejno osad czy cmentarzysk. Stanowią one podstawowe, a często wręcz jedyne źródło wiedzy o najdawniejszej przeszłości naszych ziem. Nawet dla późniejszych czasów, poczynając od średniowiecza, wyniki badań archeologicznych stanowią cenne uzupełnienie przekazów pisanych.

W związku z licznymi zagrożeniami zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) wszystkie zabytki archeologiczne, bez względu na stan zachowania, podlegają ochronie i opiece. W celu ochrony stanowisk archeologicznych i nawastrzeń kulturowych, na obszarach występowania stanowisk archeologicznych oraz w strefie ich ochrony, podczas inwestycji związanych z robotami ziemnymi, wymagane jest prowadzenie prac archeologicznych w zakresie uzgodnionym pozwoleniem na badania archeologiczne Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków przed uzyskaniem pozwolenia na budowę lub przed rozpoczęciem prac ziemnych. Wyniki badań często stanowią jedyną dokumentację następujących po sobie faktów osadniczych na tym terenie. Pozwalają one skorygować, uszczegółwić i potwierdzić informacje uzyskane ze źródeł pisanych. Pozyskany w trakcie badań materiał ruchomy umożliwia uzupełnienie danych o kulturze materialnej mieszkańców. Należy przy tym pamiętać, że zasięg stanowisk archeologicznych został wyznaczony na mapach na podstawie badań powierzchniowych. Jednak nie może on odpowiadać dokładnie zasięgowi występowania pozostałości osadnictwa pradziejowego pod ziemią. Dlatego należy traktować

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

go zawsze orientacyjnie, ponieważ może okazać się, że obiekty archeologiczne zalegają także w sąsiedztwie wyznaczonego na podstawie obserwacji powierzchniowej, zasięgu stanowiska. Niezbędne jest także określenie zasad ochrony zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków, lub przeznaczonych do ujęcia w gminnej ewidencji zabytków, w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowanie przez inwestorów zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo Konserwatora Zabytków, zgodnie z ustawą o ochronie i opiece nad zabytkami.

Na terenie powiatu zamojskiego znajduje się 19 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (Tabela nr 5) oraz 3308 stanowisk archeologicznych ujętych w wojewódzkiej ewidencji zabytków archeologicznych. Ilość stanowisk archeologicznych w poszczególnych gminach przedstawia tabela poniżej (Tabela nr 6).

Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	GMINA	OBIEKT	NR REJESTRU STARY	NR REJESTRU NOWY	DATA WPISU DO REJESTRU ZABYTKÓW
1	Grabowiec	Grabowiec	Grodzisko na „Górze Zamkowej” w Grabowcu na stan. nr 1 posiada owalny zarys o średnicy ok. 130 m z dobrze widocznymi wałami. Wraz z wysuniętym na zachód podgrodzem datowane jest na okres XII/ XIII do XV w. Na miejscu grodziska od XV do XVIII w. istniał zamek, poświadczony źródłami historycznymi i archeologicznymi. Ponadto odkryto tu ślady osadnictwa z epoki neolitu.	A/232	C/74	21.02.1967 r.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

2	Skibice	Grabowiec	Grodzisko ze stosunkowo dobrze zachowanym owalnym wałem, na stanowisku archeologicznym nr 1 - wzniesienie zwane „Wały” lub „Zamczysko”.	A/233	C/75	18.02.1967 r., 15.12.1987 r.
3	Dominikanówka	Krasnobród	Cmentarzysko kurhanowe na stanowisku archeologicznym nr 1 (9 kopców ziemnych).	Aa/42	C/112	23.01.1990 r.
4	Malewsczyzna	Krasnobród	Kurhan - kopiec ziemny (stanowisko archeologiczne nr 1, AZP nr 92-87/42) - na działce ewid. nr 437.		C/158	19.12.2012 r.
5	Zawalów	Miączyn	Grodzisko z dobrze zachowanymi wałami o owalnym narysie, położone na podmokłych łąkach w dolinie rz. Siniochy. Zachowany dotychczas kształt kolistego kopca o średni. 55m, otoczony fosą i biegnącym wokół niej zewnętrznym wałem.	A/366 A/22	C/87	03.12.1968 r., 02.02.1988 r.
6	Rozdoły i Sitno Kolonia	Sitno	Cmentarzysko kurhanowe - stanowisko archeologiczne nr 2.	Aa/78	C/146	19.08.1996 r.
7	Sitno Kolonia	Sitno	Stanowisko archeologiczne nr 4 (kurhan) - na działce leśnej.	Aa/79	C/147	19.12.1996 r.
8	Skierbieszów	Skierbieszów	Grodzisko - ze słabo zachowanymi umocnieniami ziemnymi w postaci wału o kształcie zbliżonym do trójkąta i wydłużone, owalne podgrodzie bez czytelnych wałów, na	A/233	C/78	10.03.1967 r., 18.12.1987 r.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

			stanowisku archeologicznym nr 1 - wzniesienie w dolinie rzeki Wolica zwane „Zamczysko”.			
9	Wiszenki	Skierbieszów	Kurhan (stanowisko archeologiczne nr 1 usytuowane na polu ornym) - 1 duży kopiec ziemny o wys. ok. 4m i średnicy ok. 15m.	Aa/2	C/94	31.12.1959 r., 22.12.1987 r.
10	Sąsiadka	Sułów	Grodzisko z podgrodzium otoczonym wałem od południa i zachodu oraz wał zewnętrzny, na działkach użytkowanych przez rolników.	A/347	C/85	20.10.1967 r. 25.02.1987 r.
11	Szczebrzeszyn	Szczebrzeszyn	Wzgórze zamkowe z ruinami budynku zamkowego z czytelnymi odcinkami wału ziemnego i fosy, na stanowisku archeologicznym nr 1.	A/225	C/88	11.08.1982 r., 22.12.1987 r.
12	Lipisko Polesie	Zamość	Cmentarzysko kurhanowe w Lipisku Polesiu na stan. nr 1 położone jest na dużym wzniesieniu o płaskim szczycie w obrębie doliny małego cieku. Początkowo (w 1968 r.) zarejestrowano tam 60 kopców. Obecnie jest ich 28. Wysokość nasypów waha się od 0,2 do 0,5 m, a średnica od 3 do 9 m. Kurhany rozlokowane są w kilku równoległych rzędach.	A/360	C/86	28.11.1968 r.
13	Mokre	Zamość	Cmentarzysko kurhanowe na stanowisku archeologicznym nr 1	Aa/27	C/97	03.03.1987 r.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

			(43 kopce ziemne).			
14	Guciów	Zwierzyniec	Cmentarzysko kurhanowe na stanowisku archeologicznym nr 1 (21 kopców ziemnych).	Aa/31	C/100	09.01.1989 r.
15	Guciów	Zwierzyniec	Cmentarzysko kurhanowe na stanowisku archeologicznym nr 2 (7 kopców ziemnych), w obrębie oddziału leśnego nr 101.	Aa/32	C/101	11.01.1989 r.
16	Guciów	Zwierzyniec	Cmentarzysko kurhanowe na stanowisku archeologicznym nr 3 (24 kurhany) - w obrębie oddziału leśnego nr 193.	Aa/33	C/102	10.01.1989 r.
17	Guciów	Zwierzyniec	cmentarzysko kurhanowe na stanowisku archeologicznym nr 4 - w obrębie oddziałów leśnych nr 185 i 186 (54 kopce ziemne).	Aa/34	C/103	11.01.1989 r.
18	Guciów	Zwierzyniec	Cmentarzysko kurhanowe na stanowisku archeologicznym nr 5 (101 kopców ziemnych).	Aa/72	C/104	14.04.1994 r.
19	Guciów	Zwierzyniec	Grodzisko wczesnośredniowieczne na stanowisku archeologicznym nr 7.	Aa/35	C/105	05.01.1989 r.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Tabela nr 6. Stanowiska archeologiczne w poszczególnych gminach powiatu zamojskiego

LP.	GMINA	LICZBA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH
1	Adamów	155
2	Grabowiec	423
3	Komarów - Osada	489
4	Krasnobród	65
5	Łabunie	175
6	Miączyn	456
7	Nielisz	252
8	Radecznicza	140
9	Sitno	128
10	Skierbieszów	221
11	Stary Zamość	101
12	Sułów	240
13	Szczebrzeszyn	130
14	Zamość	280
15	Zwierzyniec	55

5.4. Gminne ewidencje zabytków i Gminne programy opieki nad zabytkami na terenie powiatu

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446). Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

Zakres gminnej ewidencji zabytków:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- stanowiska archeologiczne;
- historyczne układy ruralistyczne wsi, historyczne układy urbanistyczne miasta;
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez burmistrza, prezydenta miasta, wójta w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Gminna ewidencja zabytków nie jest jedną z form ochrony zabytków wymienionych w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) oraz zgodnie z art. 21 jest podstawą do sporządzenia Gminnych programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętym między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Na terenie powiatu zamojskiego niewielka część gmin posiada zaktualizowaną gminną ewidencję zabytków oraz opracowany Gminny program opieki nad zabytkami, co zostało przedstawione w Tabeli nr 7. W większości są to opracowania nieaktualne oraz niezuzgadnianie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Tabela nr 7. Stan opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych program opieki nad zabytkami na terenie powiatu zamojskiego

LP.	GMINA	GMINNA EWIDENCJA ZABYTEKÓW	GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTEKAMI
1	Adamów	opracowana w 2012 r.	BRAK
2	Grabowiec	BRAK	BRAK
3	Komarów - Osada	opracowana w 2011 r.	opracowany w 2014 r.
4	Krasnobród	opracowana w 2014 r.	BRAK
5	Łabunie	BRAK	BRAK
6	Miączyn	opracowana w 2014 r.	opracowany w 2014 r.
7	Nielisz	BRAK	BRAK
8	Radecznica	BRAK	BRAK
9	Sitno	opracowana w 2010 r.	opracowany w 2010 r.
10	Skierbieszów	opracowana w 2007 r.	BRAK
11	Stary Zamość	BRAK	BRAK
12	Sułów	BRAK	BRAK
13	Szczebrzeszyn	BRAK	BRAK
14	Zamość	BRAK	BRAK
15	Zwierzyniec	Opracowana w 2004 r.	opracowany w 2011 r.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnych aspektach. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego - silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

- S - STRENGTHS, czyli silne strony,
- W - WEAKNESSES, czyli słabe strony,
- O - OPPORTUNITIES, czyli okazje,
- T - THREATS, czyli zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można - ze względu na ich pochodzenie - na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne - umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

Poniżej przedstawione zostały wyniki analizy SWOT (Tabela nr 8), skoncentrowanej wokół problematyki zarządzania zasobem dziedzictwa kulturowego w powiecie zamojskim. Oznacza to, że obok zagadnień związanych z ochroną i opieką nad zabytkami, uwzględniono także inne czynniki, które wynikają z wielości i różnorodności elementów składających się na dziedzictwo kulturowe. W tabeli znalazły się silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju powiatu. Analiza nawiązuje w ten sposób do fundamentalnego założenia względem niniejszego programu - konieczności przemodelowania systemu ochrony zabytków w efektywny system ochrony dziedzictwa. Dziedzictwo powiatu tworzy bowiem jego kilkusetletnia historia, manifestująca się zarówno w bogactwie zasobu zabytkowego, jak również w tradycji i kulturze, tworząc niepowtarzalny klimat.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Tabela nr 8. Analiza SWOT

SILNE STRONY POWIATU ZAMOJSKIEGO	SŁABE STRONY POWIATU ZAMOJSKIEGO
• przygraniczne położenie regionu; • bliskość położenia oraz współpraca w obszarze kultury z Miastem Zamość; • otwartość i przychylność władz samorządowych; • akcentowanie rozwoju turystyki z wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych powiatu; • silne poczucie tożsamości lokalnej mieszkańców; • ciekawa historia powiatu; • zachowane obiekty sakralne o wysokiej wartości kulturowej, dwory, pałace, zespoły pałacowo - parkowe oraz cmentarze; • zachowane liczne zwyczaje, obrzędy oraz silnie rozwinięta sztuka ludowa; • walory przyrodnicze powiatu - obszary objęte ochroną: Roztoczański Park Narodowy, Krasnobrodzki park krajobrazowy, Skierbieszowski park krajobrazowy, Szczebreszyński park krajobrazowy, 10 rezerwatów przyrody, 65 pomników przyrody; • bardzo dobry stan środowiska naturalnego; • oznakowane szlaki turystyczne - piesze, dydaktyczne, rowerowe; • aktywnie działające na terenie powiatu liczne instytucje, organizacje i stowarzyszenia zajmujące się promowaniem kultury i dziedzictwa materialnego oraz muzea: Muzeum Zamojskie Ośrodek Edukacyjno - Muzealny Roztoczańskiego Parku Narodowego w Zwierzyńcu, Muzeum Wsi Zamojskiej w Sitnie - LODR, Muzeum Wsi Krasnobrodzkiej, Zagroda w Guciowie - Anny i Stanisława Jachymków;	• niewystarczający stan zabezpieczenia obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia; • niewielka ilość opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych programów opieki nad zabytkami; • brak zabezpieczeń antywłamaniowych i przeciwpożarowych w wielu obiektach zabytkowych; • samowole budowlane oraz niewłaściwie prowadzone remonty obiektów zabytkowych, powodujące utratę walorów zabytkowych; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • niewystarczające środki finansowe w budżecie powiatu na wsparcie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego; • niewystarczająca promocja zabytków oraz ich wykorzystanie do celów turystycznych czy edukacyjnych.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

• duża liczba imprez oraz wydarzeń o charakterze kulturalnym: koncerty, wystawy, przeglądy, plenery malarskie.	

SZANSE POWIATU ZAMOJSKIEGO	ZAGROŻENIA POWIATU ZAMOJSKIEGO
• rozwój współpracy między władzami gminy na terenie powiatu z władzami powiatu zamojskiego; • pojawienie się funduszy pomocowych wspomagających inwestycje powiatowe; • możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej; • wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie; • wykorzystanie walorów zasobów kulturowych dla rozwoju turystyki; • wzrost świadomości w widzeniu obiektu zabytkowego jako miejsca do życia i jako lokowanie kapitału; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby; • poprawa dostępności do zabytków przez wprowadzanie nowoczesnych, bazujących na technologiach internetowych systemów informacji turystycznej; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; • wysoka atrakcyjność turystyczna regionu; • programy edukacyjne, promocyjne, restrukturyzacyjne, prewencyjne i modernizacyjne realizowane na terenie powiatu przez organy administracji wojewódzkiej i państwowej;	• samowola budowlana - wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy - np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką, agresywnych nośników reklamowych, architektury niezgodnej z lokalnymi tradycjami; • niezbyt skuteczna egzekucja prawna w zakresie samowoli budowlanych oraz dewastacji zabytków i środowiska; • zanieczyszczenie środowiska związane ze zwiększoną liczbą pojazdów; • jednowymiarowe postrzeganie zasobów dziedzictwa kulturowego: wyłącznie poprzez pryzmat ich gospodarczego wykorzystania lub przeciwnie - jedynie jako zasobu historycznego; • brak dostatecznego nadzoru nad remontami i przebudowami obiektów zabytkowych; • pogarszający się stan techniczny obiektów zabytkowych na terenie powiatu; • brak środków finansowych na infrastrukturę; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne;

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

• uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym; • komplementarność z Wojewódzkim programem opieki nad zabytkami dla województwa lubelskiego.	• niska świadomość mieszkańców powiatu w temacie skarbów kultury, dziedzictwa i tradycji charakteryzujących powiat; • zagrożenia związane z działalnością inwestycyjną; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • zagrożenie dla dziedzictwa archeologicznego przez działalność rolniczą na terenie powiatu.

7. Założenia programowe

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju powiatu. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów, zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego powiatu, oceny opracowań strategicznych dotyczących rozwoju społeczno - gospodarczego oraz ze studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powiatu zostały opracowane dwa priorytety, do których realizacji wyznaczono kierunki działania wraz z zadaniami (Tabela nr 9 i 10). Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom powiatu właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I.

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego powiatu zamojskiego.	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego powiatu na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	• promowanie istniejących wartości krajobrazowych powiatu oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, w tym ochrona historycznego tła krajobrazowego; • prowadzenie bieżących prac porządkowych, pielęgnacyjnych i zabezpieczających przy zabytkowych zespołach zieleni oraz cmentarzy; • poprawa dostępności do poszczególnych obiektów zabytkowych poprzez udostępnienie obiektów dla zwiedzających w ścisłej współpracy z właścicielami obiektów; • współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów powiatu oraz rozwinięcia informacji turystycznej w miejscach najliczniej uczęszczanych przez turystów oraz tworzenie lokalnych punktów informacji turystycznej na terenie powiatu; • wspieranie działań instytucji i organizacji zajmujących się promowaniem kultury i dziedzictwa materialnego na terenie powiatu; • podjęcie działań w celu utworzenia Parku Kulturowego.
2. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	• ochrona dziedzictwa archeologicznego w ścisłym połączeniu z ochroną środowiska kulturowego i przyrodniczego poprzez wspieranie badań archeologicznych i inwentaryzacje terenowe stanowisk archeologicznych w ramach AZP; • współpraca z Zespołem Lubelskich Parków Krajobrazowych i z Roztoczańskim Parkiem Narodowym w zakresie rozbudowy infrastruktury turystycznej, wytypowania i wyznaczania pomników przyrody oraz promocji turystyki ekologicznej.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

3. Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków powiatu zamojskiego.	• inwentaryzacja obiektów małej architektury, jako świadectwa kulturalnej przeszłości regionu (krzyże, kapliczki przydrożne, miejsca pamięci); • uwzględnianie ochrony zabytków przy planowaniu zadań inwestycyjnych powiatu; • uregulowanie praw własnościowych działek w celu umożliwienia realizacji planu zagospodarowania terenów zabytkowych; • uwzględnienie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w treści dokumentów planistycznych.
4. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	• utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo - konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność powiatu; • podejmowanie działań zabezpieczających przed zniszczeniem i poprawa stanu technicznego obiektów zabytkowych stanowiących własność Skarbu Państwa, którymi gospodaruje Starosta Zamojski; • prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność powiatu, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów; • przeprowadzenie szczegółowych ekspertyz technicznych określających stan zachowania obiektu przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków stanowiących własność powiatu i na tej podstawie stworzenie kilkuletniego planu remontów, renowacji i konserwacji tych obiektów; • stworzenie programu renowacji kapliczek i przydrożnych krzyży na terenie powiatu; • zmiany zagospodarowania przestrzennego, realizacje inwestycji, będących własnością powiatu, przy bezwzględnym przestrzeganiu ustawowego wymogu uzyskiwania

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

	konserwatorskiego pozwolenia na prowadzenie prac w budynkach objętych ochroną, na podstawie wpisu do rejestru zabytków, indywidualnego lub zespołowego; • zapoznanie właścicieli i dysponentów obiektów zabytkowych z możliwościami korzystania z programowych funduszy Wspólnoty Europejskiej. Dysponowanie aktualnymi informacjami o możliwościach starania się o środki pozabudżetowe na dofinansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych; • zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą; • stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego.
5. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.	• podnoszenie poziomu wykształcenia pracowników Starostwa Powiatowego zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, poprzez przeprowadzanie odpowiednich szkoleń; • doradztwo w przygotowywaniu wniosków o dofinansowanie; • współpraca z urzędem pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną; • opracowywanie ofert prac sezonowych dla bezrobotnych mieszkańców powiatu zamojskiego przy bieżących pracach pielęgnacyjnych i porządkowych prowadzonych na terenie strefy ochrony zabytkowych układów zieleni.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Tabela nr 10. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II.

PRIORYTET II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu zamojskiego.	
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA
1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym powiatu.	• opracowanie interaktywnej mapy powiatu z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych, ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego; • opracowanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej obejmującego zasoby i walory dziedzictwa kulturowego powiatu zamojskiego, np. informacje o znanych postaciach zamieszkujących kiedyś tereny powiatu, spis zabytków i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie powiatu (zawierający krótki opis każdego z nich); • opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.
2. Edukacja i popularyzowanie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym powiatu.	• organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego; • wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu; • prowadzenie działalności edukacyjnej skierowanej do młodzieży szkolnej poprzez organizowanie dla niej konkursów szkolnych i odpowiednich zajęć popularyzujących historię powiatu oraz jej zabytki oraz wspieranie ich realizacji; • wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków; • nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego; • organizacja imprez z zakresu kultury

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

	o charakterze ponadgminnym oraz upowszechnianie kultury w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie; • aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków oraz upowszechniania działań związanych z opieką na zabytkami; • ścisła współpraca z naukowcami, ośrodkami badawczymi i popularyzatorami pozwalająca na uwzględnienie najnowszych ustaleń badawczych w przyszłych planach i strategiach powiatu, a także w celu wypracowania nowych metod i sposobów popularyzacji wiedzy o zabytkach i historii powiatu.

8. Instrumentarium realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Powiatowy program opieki nad zabytkami realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych w nim priorytetów. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno - prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym programie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- instrumenty prawne, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
  - wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków obiektów będących własnością powiatu;
  - wykonywanie decyzji administracyjnych z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
  - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446);
  - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z dnia 27 marca 2003 r. (t. j. Dz. U. 2015 poz. 199);
  - ustawa Prawo budowlane z dnia 7 lipca 1994 r. (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1409);
  - ustawa Prawo ochrony środowiska z dnia 27 kwietnia 2001 r. (t. j. Dz. U. 2013 poz. 1232, ze zm.);
  - ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. (t. j. Dz. U. 2013 poz. 627, ze zm.);
  - ustawa o gospodarce nieruchomościami z dnia 21 sierpnia 1997 r. (t. j. Dz. U. 2014 poz. 518);
  - ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej z dnia 25 października 1991 r. (t. j. Dz. U. 2012 poz. 406, ze zm.).

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- instrumenty finansowe:
  - finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością powiatu;
  - udzielanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i budowlane przy zabytkach;
  - korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje;
  - ustawa o podatku rolnym z dnia 15 listopada 1984 r. (Dz. U. 2013, poz. 1381);
  - ustawa o podatkach i opłatach lokalnych z dnia 12 stycznia 1991 r. (Dz. U. 2014, poz. 849);
  - ustawa o podatku od spadku i darowizn z dnia 28 lipca 1983 r. (Dz. U. 2015, poz. 86);
  - współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnych w ramach „Partnerstwa publicznego - prywatnego” (PPP).
- instrumenty społeczne:
  - prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego powiatu;
  - edukacja kulturowa;
  - pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego;
  - informacja na temat znaczenia dziedzictwa kulturowego dla rozwoju powiatu;
  - współdziałanie z organizacjami społecznymi.
- instrumenty koordynacji:
  - realizacja projektów i programów powiatu, dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego powiatu, np. strategia rozwoju powiatu, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury powiatu, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji;
  - prowadzenie instytucji, w tym tworzenie podmiotów prawnych;
  - współpraca z gminami wchodzącym w skład powiatu;
  - współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
  - współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.
- instrumenty kontrolne:
  - oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym powiatu;
  - aktualizacja bazy zabytków znajdujących się na terenie powiatu;
  - sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami oraz aktualizacja programu związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania;
  - monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego;

- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji programu.

9. Zasady oceny realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego

Zgodnie z art. 87 ust. 5 ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446) Starosta zobowiązany jest do sporządzania, co dwa lata, sprawozdań z realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go Radzie Powiatu. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji programu, która powinna uwzględniać:

- wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania Powiatowego programu opieki nad zabytkami;
- efektywność ich wykonania.

W ramach priorytetu I - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo - społecznego powiatu zamojskiego, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji programu opieki nad zabytkami:

- procentowy poziom wydatków budżetu powiatu poniesionych na realizację Powiatowego programu ochrony i opieki nad zabytkami;
- wartość pozyskanych środków finansowych ze źródeł pozabudżetowych przez powiat;
- liczba obiektów poddanych pracom zabezpieczającym przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- ilość oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych;
- ilość złożonych wniosków na dofinansowanie prac remontowych przez właścicieli zabytkowych obiektów;
- ilość przeprowadzonych inwentaryzacji obiektów małej architektury;
- ilość przeprowadzonych inwentaryzacji terenowych stanowisk archeologicznych w ramach AZP;
- ilość zebranych informacji od właścicieli obiektów wpisanych do rejestru zabytków, dotyczących przeprowadzonych remontów;
- ilość przeprowadzonych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących własność powiatu i Skarbu Państwa;
- ilość przeprowadzonych prac porządkowych, pielęgnacyjnych i zabezpieczających przy zabytkowych zespołach zieleni oraz cmentarzy;
- ilość przeprowadzonych szkoleń dla pracowników Starostwa Powiatowego zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego;
- wartość przyznanych dotacji na prace konserwatorskie i remonty dla obiektów zabytkowych;
- ilość zadań związanych z utworzeniem Parku Kulturowego.

W ramach priorytetu II - Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości kulturowej mieszkańców powiatu, przyjmuje się następujące wskaźniki oceniające poziom realizacji Powiatowego programu opieki nad zabytkami:

- ilość odwiedzin strony internetowej powiatu z interaktywną mapą powiatu z naniesioną lokalizacją obiektów zabytkowych;
- ilość opracowanych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- liczba opracowanych i wydanych publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego powiatu;
- ilość wydanych artykułów w lokalnej prasie dotyczących zagadnień związanych z zabytkami;
- ilość zrealizowanych konkursów szkolnych popularyzujących historię powiatu oraz jej zabytki i wystaw;
- liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- ilość zorganizowanych imprez z zakresu kultury o charakterze ponadgminnym oraz upowszechnianie kultury.

10. Źródła finansowania Powiatowego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, tj. osób fizycznych, jednostek organizacyjnych, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze powiatu z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów Powiatowego programu opieki nad zabytkami. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

- Źródła krajowe:
  - dotacje Ministra Kultury;
  - dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
  - dotacje wojewódzkie i powiatowe;
  - Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa;
  - programy operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
  - promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Źródła zagraniczne:
  - źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych;
  - źródła z programu Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020;
  - źródła pozaunijne - Mechanizm Norweski i Mechanizm Finansowy EOG.

10.1. Dotacje

Sprawy, związane z dofinansowaniem prac przy obiektach zabytkowych, reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. „W sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków”, (t. j., Dz. U. z 2014 r. poz. 399).

Dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadającej taki zabytek w trwałym zarządzie. Udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W przypadku refundacji kosztów prac wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace konserwatorskie i roboty budowlane podlegające dofinansowaniu.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, określa szczegółowo wykaz działań które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo, dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie, łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

- **Dotacje Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków**

Udzielane są w celu poprawy stanu zachowania zabytków poprzez ochronę i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwację i rewaloryzację zabytków, udostępnianie zabytków na cele publiczne. Kwalifikują się prace prowadzone przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, realizowane bez udziału środków europejskich. Planowane w roku udzielenia dotacji lub prowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (refundacja). Uprawnionymi wnioskodawcami są jednostki posiadające tytuł prawny

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego.

Zasady udzielania dotacji:

- dofinansowanie może obejmować jedynie nakłady konieczne na prace określone w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
- dofinansowanie może być udzielone do wysokości 50 % nakładów koniecznych. W wyjątkowych wypadkach (wyjątkowa wartość historyczna, artystyczna lub naukowa obiektu, wymagane przeprowadzenie złożonych technologicznie robót, stan zachowania zabytku wymaga natychmiastowej interwencji) dofinansowanie może stanowić 100 % wartości robót.

Środki Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków - Zasady finansowania opieki nad zabytkami uregulowane są art.71 - 83 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Rozdział 7 - Zasady finansowania i opieki nad zabytkami, tj. Dz. U. z 2014 r., poz. 1446), oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 06 czerwca 2005 r. - w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2005 r., nr 112 poz.940 ze zmianami). Terminy składania wniosków:

- prace planowane - do 28 lutego - roku w którym dotacja ma być udzielona;
- refundacja - do 30 czerwca - roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dokumenty stanowiące podstawę dofinansowania złożone do WKZ: dotacja na prace planowane, dla użytkowników, których działalność w całości lub części finansowana jest ze środków publicznych:

- wniosek złożony w kancelarii WKZ - do 28 lutego danego roku;
- potwierdzenie tytułu prawnego do zabytku;
- postanowienie WKZ na prowadzenie prac, które mają być przedmiotem dotacji;
- kosztorys wstępny (inwestorski) z uwzględnieniem cen zakupu materiałów niezbędnych do ich przeprowadzenia, zgodny z zaakceptowanym przez WKZ programem prac.

Wniosek o udzielenie dotacji - refundacji wnioskodawca może złożyć po przeprowadzeniu wszystkich prac lub robót przy zabytku określonych w pozwoleniu konserwatorskim.

Dotacje wojewódzkie i powiatowe

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa (Powiatu) w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane.

Dotacje Starostwa Powiatowego w Zamościu - Udzielane są na podstawie uchwały nr XXXII/187/2010 Rady Powiatu w Zamościu z dnia 23 czerwca 2010 r. w sprawie określenia zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. Urz. Woj. Lub. Nr 88,

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

poz.1609). Z budżetu Powiatu Zamojskiego mogą być udzielone dotacje celowe na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, usytuowanym na terenie powiatu zamojskiego, posiadającym istotne znaczenie historyczne, artystyczne lub kulturowe oraz znajdującym się w złym stanie technicznym. Wnioski o dotację składa się do dnia 30 września każdego roku, poprzedzającego możliwość udzielenia dotacji.

- **Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji - fundusz kościelny**

Środki Funduszu Kościelnego można przeznaczyć na remonty i konserwacje obiektów sakralnych o wartości zabytkowej (art. 9 ust. 1 ustawy z dnia 20 marca 1950 i § 1 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego, Dz. U. nr 61 poz. 354). Dotacja mogą być objęte podstawowe prace zabezpieczając obiekt: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie, odgrzybianie, izolacja, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej.

- **Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa**

Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa została powołana przez Sejm RP ustawą z 2 lipca 1947 r. Rada Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa jest jedynym w Polsce organem państwowym inicjującym i koordynującym działalność związaną z upamiętnianiem historycznych wydarzeń i miejsc oraz postaci w dziejach walk i męczeństwa narodu polskiego w kraju i zagranicą, a także walk i męczeństwa innych narodów na terytorium Polski.

Na stronie internetowej znajdują się wnioski między innymi na dofinansowanie Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa na wykonanie prac remontowych na cmentarzach, kwaterach i mogiłach wojennych oraz wniosek o środki finansowe na wykonanie pomników, tablic pamiątkowych lub remonty już istniejących upamiętnień.

- **Rządowy program ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem Bezpieczniej”**

Rządowy Program Ograniczania Przestępczości i Aspołecznych Zachowań program pn. „Razem bezpiecznie” został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 18 listopada 2006 r. Program łączy działania Policji, administracji rządowej i samorządowej oraz partnerów społecznych, zainteresowanych poprawą bezpieczeństwa i porządku publicznego. Jednym z podstawowych założeń programu jest przekonanie obywateli do nawiązania trwałego, stałego, naturalnego partnerstwa z Policją oraz innymi instytucjami ochrony bezpieczeństwa i porządku publicznego. Finansowanie rządowego programu ograniczania przestępczości i aspołecznych zachowań „Razem bezpiecznie” zostało rozłożone na okres 9 lat. Szereg przedsięwzięć realizowanych w ramach programu wpisuje się w zadania poszczególnych jednostek i może być realizowana w ramach bieżącej działalności.

Na podstawie aktualnej wiedzy o stanie i poczuciu bezpieczeństwa określono obszary działania programu i kierunki aktywności zaangażowanych podmiotów:

- Bezpieczeństwo w miejscach publicznych i w miejscu zamieszkania
- Przemoc w rodzinie;

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

- Bezpieczeństwo w szkole;
- Bezpieczeństwo w środkach komunikacji publicznej;
- Bezpieczeństwo w ruchu drogowym;
- Bezpieczeństwo w działalności gospodarczej;
- Ochrona dziedzictwa narodowego.

10.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

- **Program „Dziedzictwo Kulturowe”**

Program ten stanowi kontynuację finansowania w ubiegłych latach. Celem programu jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej.

Program „Dziedzictwo kulturowe” składa się z następujących priorytetów:

- Ochrona zabytków;
- Wspieranie działań muzealnych;
- Kultura ludowa i tradycyjna;
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą;
- Ochrona zabytków archeologicznych;
- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego;
- Miejsca pamięci narodowej.

- **Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego 2015**

Miejsca Pamięci Narodowej - to nowy priorytet w ramach Programów ogłoszonych przez Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego prof. Małgorzatę Omilanowską. Jego celem jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości. Nabór wniosków trwał do 30 listopada 2014 r., z wyjątkiem priorytetu Ochrona zabytków, gdzie termin minął 31 października 2014 r. Dokumenty należy składać poprzez portal systemu EBOI.

Programy na 2015 r. w ramach dziedzictwa kulturowego:

- Ochrona zabytków,
- Wspieranie działań muzealnych,
- Kultura ludowa i tradycyjna,
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą,
- Ochrona zabytków archeologicznych,
- Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego,

- Miejsca Pamięci Narodowej.

- **Program „Infrastruktura kultury”**

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

- **Program wieloletni KULTURA +**

Realizowany w latach 2011 - 2015. Jego celem jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym na terenach wiejskich i wiejsko - miejskich, poprzez modernizację i budowę infrastruktury bibliotecznej i digitalizację zasobów muzeów, bibliotek i archiwów.

10.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

- **Programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 - 2020**

Obecnie trwa przygotowanie trzech typów programów: transgranicznych, transnarodowych i międzyregionalnego na lata 2014 - 2020. Zasadniczą różnicą między trzema typami współpracy jest zakres terytorialny, w ramach którego można realizować wspólne przedsięwzięcia:

- obszary przylegające do granic państwowych, w przypadku programów współpracy transgranicznej. Programy transgraniczne służą przede wszystkim budowaniu więzi łączących społeczności po obu stronach granicy. Ich realizacja służy wzmocnieniu współpracy poprzez wzrost liczby wspólnych inicjatyw dotyczących między innymi ochrony środowiska, rozbudowy infrastruktury, wymiany kulturalnej, czy wzajemnych kontaktów młodzieży;
- duże zgrupowania europejskich regionów z kilku lub kilkunastu państw w ramach programów współpracy transnarodowej;
- wszystkie regiony UE w zakresie współpracy międzyregionalnej. Projekty, oparte na współpracy z partnerami zagranicznymi mogą dotyczyć między innymi kultury, sztuki, turystyki i promocji regionu.

- **Kreatywna Europa**

Kreatywna Europa to nowy program Unii Europejskiej oferujący wsparcie finansowe dla sektorów audiowizualnych, kultury i kreatywnych. Program ten będzie realizowany w latach 2014 - 2020 i będzie zawierał trzy komponenty: MEDIA, KULTURA i część międzysektorową z nowym instrumentem finansowym od 2016 r. Nowe priorytety, które pojawiają się w Kreatywnej Europie wynikają z analizy obecnej sytuacji sektorów

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

kultury w Europie i problemów, jakie napotykają europejscy artyści. Są to przede wszystkim: budowanie kompetencji sektorów kultury i kreatywnych do skutecznego działania na poziomie ponadnarodowym oraz strategiczne budowanie i rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł i zwiększanie dostępu do kultury.

Komponent Kultura jest częścią programu Kreatywna Europa skierowaną do instytucji, organizacji i innych podmiotów działających w sektorach kultury i kreatywnych. Jego celem jest promocja europejskiej kultury i sztuki, zwiększanie mobilności artystów i dzieł europejskich, budowanie współpracy kulturalnej na poziomie ponadnarodowym, rozwijanie europejskiej publiczności oraz dostosowywanie sektorów kultury i kreatywnych do technologii cyfrowych i wdrażania innowacji.

- **Program Europa dla Obywateli 2014 - 2020**

Kolejnym programem wspólnotowym skierowanym na realizację „miękkich” działań projektowych między innymi w tematyce dziedzictwa kulturowego jest celem jest zwiększenie świadomości obywateli o historii i integracji europejskiej oraz pomoc w lepszym zrozumieniu polityki UE i jej wpływu na życie codzienne obywateli jej państw członkowskich.

Celami ogólnymi programu są:

- rozwijanie obywatelstwa europejskiego przez umożliwienie współpracy i uczestnictwa w budowaniu demokratycznej, różnorodnej kulturowo, otwartej na świat Europy;
- rozwijanie poczucia tożsamości europejskiej opartej na wspólnych wartościach, historii i kulturze, umacnianie poczucia odpowiedzialności za UE wśród obywateli;
- pogłębianie tolerancji i wzajemnego zrozumienia między obywatelami Europy.

Cele ogólne realizowane są na poziomie ponadnarodowym za pomocą celów szczegółowych, do których należy:

- gromadzenie członków społeczności lokalnych z całej Europy w celu wymiany doświadczeń, opinii i wartości;
- wspieranie działań, debat i refleksji na temat obywatelstwa europejskiego i demokracji przy współpracy z europejskimi organizacjami społeczeństwa obywatelskiego;
- przybliżanie Europy obywatelom przez propagowanie europejskich wartości i osiągnięć z zachowaniem pamięci o jej historii;
- zachęcanie obywateli i organizacji obywatelskich we wszystkich krajach do wzajemnych kontaktów, umacniających dialog międzykulturowy (jedność w różnorodności), budowanie więzi między „starymi” a nowymi członkami UE.

Program składa się z dwóch obszarów tematycznych: Pamięć i Obywatelstwo europejskie oraz Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie, które są uzupełnione przez działanie horyzontalne nazwane „waloryzacją”, sprowadzające się do analizy, rozpowszechniania i wykorzystania wyników projektów dofinansowanych z Programu „Europa dla Obywateli”. Minimalna kwota dofinansowania projektu to 60 000 euro, maksymalna 600 000 euro. Wsparcie finansowe Unii nie może przekroczyć 70% całkowitego budżetu. Wnioski mogą składać organizacje badające europejską politykę publiczną (ośrodki analityczne) lub organizacje społeczeństwa obywatelskiego, które przez

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

swoje stałe i regularnie prowadzone działania wnoszą konkretny wkład w realizację celów programu Europa dla Obywateli, a ponadto spełniają wszystkie następujące wymagania:

- posiadają osobowość prawną co najmniej od czterech lat,
- działają na poziomie europejskim,
- nie są nastawione na zysk,
- mają siedzibą w jednym z krajów członkowskich UE, krajach EFTA i innych, jeśli podpisały one w 2014 r. protokół ustaleń z Komisją Europejską.

- **Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)**

Jest to kolejny program finansowy, dotowany przez Unię Europejską, w ramach Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), z którego możliwe było i będzie finansowanie przedsięwzięć związanych z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, jest Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020. W jego projekcie zapisano między innymi, że w jego ramach przewidziane jest działanie 7.8. „Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich”, a w nim poddziałanie 7.8.2.1. „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego”. W ramach tego poddziałania mogą być wspierane następujące typy operacji:

- odnawianie lub poprawa stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego;
- zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Koszty kwalifikowalne obejmują:

- koszty zakupu, przebudowy lub modernizacji obiektów budowlanych;
- koszty prac konserwatorskich lub restauratorskich;
- koszty zakupu sprzętu, materiałów i usług, służących realizacji operacji;
- koszty ogólne, bezpośrednio związane z przygotowaniem i realizacją operacji.

- **Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020**

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014 - 2020 został opracowywany na podstawie przepisów Unii Europejskiej, w szczególności rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylającego rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 oraz aktów delegowanych i wykonawczych Komisji Europejskiej. Planuje się, że łączne środki publiczne przeznaczone na realizację PROW 2014 - 2020 wyniosą 13 513 295 000 euro, w tym: 8 598 280 814 euro z budżetu UE (EFRROW) i 4 915 014 186 euro wkładu krajowego.

W ramach Działania VII. Podstawowe usługi i odnowa miejscowości na obszarach wiejskich zaplanowano:

Poddziałanie 2. Wsparcie badań i inwestycji związanych z utrzymaniem, odbudową i poprawą stanu dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego wsi, krajobrazu wiejskiego i miejsc o wysokiej wartości przyrodniczej, w tym dotyczące powiązanych aspektów społeczno - gospodarczych oraz środków w zakresie świadomości środowiskowej. Zakresem

objęto ochronę zabytków i budownictwa tradycyjnego. Wsparcie w ramach tego typu operacji obejmuje:

- odnawianie lub poprawę stanu zabytkowych obiektów budowlanych, służących zachowaniu dziedzictwa kulturowego;
- zakup obiektów charakterystycznych dla tradycji budownictwa w danym regionie z przeznaczeniem na cele publiczne.

Poddziałanie 3. Wsparcie inwestycji w tworzenie, ulepszanie i rozwijanie podstawowych usług lokalnych dla ludności wiejskiej, w tym rekreacji i kultury, i powiązanej infrastruktury. Zakresem objęto: inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne oraz kształtowanie przestrzeni publicznej.

Wsparcie do 500 tys. zł na miejscowość w okresie realizacji Programu, łącznie na inwestycje realizowane w ramach poddziałania 2 i 3. W ramach operacji wartość całkowitego kwalifikowalnego kosztu nie może przekroczyć 1 mln euro. W obu przypadkach beneficjentami są gmina lub instytucja kultury, dla której organizatorem jest jednostka samorządu terytorialnego.

- **Działania LEADER**

Dodatkowo w środkach UE kierowanych do Polski przez EFRROW dofinansowania na inicjatywy związane z ochroną dziedzictwa i podtrzymaniem tradycji kulturowych można szukać w ramach działania 7.15 LEADER (PROW), definiowanego jako podejście oddolne, mające na celu rozwój lokalny kierowany przez lokalną społeczność. LEADER może być realizowany na obszarach wiejskich, przez które rozumieć należy tereny całego kraju, z wyłączeniem obszaru miast o liczbie mieszkańców większej niż 20 000. Dla danego obszaru na terenach wiejskich, zamieszkanego przez minimum 30 000 lub maksimum 150 000 mieszkańców, powstać powinna tzw. Lokalna Strategia Rozwoju (LSR) zawierająca wszelkie aspekty charakterystyczne dla danego terenu i zamieszkującej go ludności, które mogą przyczynić się do rozwoju gospodarczego, turystycznego, społecznego i kulturowego tego obszaru. LSR będzie realizowana na obszarze obejmującym przynajmniej dwie gminy, których tereny stanowią (bądź zawierają) obszary wiejskie, dla których utworzona zostanie tzw. Lokalna Grupa Działania (LGD). Podejście LEADER wskazuje konieczność osiągnięcia przez Lokalną Grupę.

Działania określonych celów szczegółowych, do których należą między innymi:

- wzmocnienie kapitału społecznego, w tym z wykorzystaniem rozwiązań innowacyjnych i wspieranie partycypacji społeczności lokalnej w realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju;
- rozwój przedsiębiorczości, z wyłączeniem świadczenia usług rolniczych;
- rozwój produktów lokalnych;
- zachowanie dziedzictwa lokalnego;
- rozwój ogólnodostępnej i niekomercyjnej infrastruktury: turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej.

Operacje realizowane w ramach LSR powinny jednak wskazywać na wykorzystanie lokalnych zasobów, takich jak: surowce naturalne, miejscową infrastrukturę,

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

lokalizację (położenia geograficzne), dziedzictwo kulturowe i krajobrazowe, potencjał mieszkańców itp.

- **Program operacyjny infrastruktura i środowisko 2014 - 2020**

Program Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020 to największy program finansowany z Funduszy Europejskich nie tylko w Polsce, ale i Unii Europejskiej. Główne obszary na które zostaną przekazane środki to: gospodarka niskoemisyjna, ochrona środowiska, przeciwdziałanie i adaptacja do zmian klimatu, transport i bezpieczeństwo energetyczne oraz ochrona zdrowia i dziedzictwo kulturowe. Budżet programu wynosi ponad 27,4 mld euro z Funduszy Europejskich (FE), czyli ok. 115 mld zł.

Priorytet nr 8. Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego - alokacja z FE 467,3 mln euro: inwestycje w ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zasobów kultury, np. instytucji kultury, szkół artystycznych.

- **Polska Cyfrowa PO PC 2014 - 2020**

Projekt programu operacyjnego Polska Cyfrowa przygotowały Ministerstwo Administracji i Cyfryzacji oraz Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. Program został przyjęty przez rząd 8 stycznia 2014 r., 5 grudnia 2014 r. przez Komisję Europejską. Orientacyjna kwota przewidziana na nabory w 2015 r. to blisko 2,6 mld zł. Celem tego programu jest wykorzystanie potencjału cyfrowego do poprawy jakości życia. Ministerstwo Administracji i wychodzi z założenia, że pełne wykorzystanie potencjału nowoczesnych technologii wymaga nie tylko budowy infrastruktury i usług, ale także wspierania kompetencji cyfrowych Polaków.

W ramach programu planuje się realizację czterech osi priorytetowych:

Oś priorytetowa I. Powszechny dostęp do szybkiego Internetu - alokacja UE - 1 020 222 652 euro.

Cel szczegółowy 1. Wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Oś priorytetowa II. E - Administracja i otwarty rząd - alokacja UE 949 604 018 euro.

Cel szczegółowy 2. Wysoka dostępność i jakość e - usług publicznych.

Cel szczegółowy 3. Cyfryzacja procesów back - office w administracji rządowej.

Cel szczegółowy 4. Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego.

Oś priorytetowa III. Cyfrowa aktywizacja społeczeństwa - alokacja UE 145 000 000 euro.

Cel szczegółowy 5. Zwiększenie stopnia oraz poprawa umiejętności korzystania z Internetu, w tym e-usług publicznych.

Cel szczegółowy 6. Pobudzenie potencjału uzdolnionych programistów dla zwiększenia zastosowania rozwiązań cyfrowych w gospodarce i administracji.

Oś priorytetowa IV. Pomoc techniczna - alokacja UE 57 668 000 euro.

Cel szczegółowy 7. Wsparcie procesu zarządzania i wdrażania programu.

Cel szczegółowy 8. Informacja, promocja i doradztwo.

- **Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego (EOG)**

W latach 2009 - 2014 działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego otrzymały wsparcie w wysokości około 60 000 000 euro w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego dzięki Mechanizmowi Norweskiemu oraz Europejskiemu Obszarowi Gospodarczemu przez priorytet dotyczący promowania różnorodności kulturowej i artystycznej. Z udostępnionych przez Punkt Informacyjny Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju nt. funduszy norweskich i EOG wynika, że kolejne środki w ramach tego funduszu będą dostępne na podobnych - do istniejących - zasadach i priorytetach wsparcia.

11. Realizacja i finansowanie przez powiat zamojski zadań z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki, wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego, dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zdaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd powiatowy powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest powiat zamojski;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze powiatu zamojskiego.

Powiat zamojski jest właścicielem (posiada tytuł prawny) 5 obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz 2 zabytków będących własnością Skarbu Państwa. Szczegółowy wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 9). Obiekty te są siedzibami powiatowych jednostek organizacyjnych. Powiat jako właściciel tych zabytków jest ustawowo zobligowany do opieki nad tymi obiektami, utrzymywania w dobrym stanie technicznym, przeprowadzania remontów i bieżących konserwacji. Niezależnie od zapisów legislacyjnych powiat powinien dołożyć wszelkich starań, aby stan zabytków, jak i całej przestrzeni publicznej, wpływał pozytywnie na jakość życia mieszkańców, a turystów zachęcać do dłuższych pobytów.

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

Tabela nr 9. Obiekty wpisane do rejestru zabytków, których powiat zamojski jest właścicielem

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBIEKT/ ZESPÓŁ OBIEKTÓW
OBIEKTY BĘDĄCE WŁASNOŚCIĄ POWIATU ZAMOJSKIEGO		
1	Krasnobród, gmina Krasnobród	Zespół pałacowo - parkowy, obiekt Sanatorium Rehabilitacyjne dla Dzieci im. J. Korczaka: pałac murowany, galeria murowana, wieża ciśnień murowana, pozostałości parku. Obecnie siedziba Samodzielnego Publicznego Sanatorium Rehabilitacyjnego dla Dzieci im. J. Korczaka w Krasnobrodzie.
2	Ruskie Piaski, gmina Nielisz	Zespół pałacowo - parkowy: pałac murowany z wieżą i basztą, park. Obecnie siedziba Domu Pomocy Społecznej.
3	Szczebrzeszyn, ul. Zamojska, gmina Szczebrzeszyn	Zespół dawnej Szkoły Wojewódzkiej: budynek główny, murowany, 2 oficyny wschodnie murowane, 2 oficyny zachodnie murowane, dziedziniec, ogród oraz drzewostan. Obecnie siedziba Zespołu Szkół nr 2 im. Zygmunta Klukowskiego w Szczebrzeszynie.
4	Szczebrzeszyn, ul. Zygmunta Klukowskiego, gmina Szczebrzeszyn	Zespół klasztorny franciszkanów: klasztor (obecnie szpital) murowany, mur oporowy, drzewostan. Obecnie siedziba Samodzielnego Publicznego Zespołu Opieki Zdrowotnej w Szczebrzeszynie.
5	Zwierzyniec, ul. Browarna i ul. Kolejowa, gmina Zwierzyniec	Zespół Zarządu Ordynacji Zamojskiej: budynek główny murowany, 4 oficyny murowane, założenie zieleni i układ wodny. Obecnie siedziba Zespołu Szkół Drzewnych i Ochrony Środowiska im. Jana Zamoyskiego w Zwierzyncu.
OBIEKTY BĘDĄCE WŁASNOŚCIĄ SKARBU PAŃSTWA		
1	Klemensów, gmina Sułów	Zespół pałacowo - parkowy
2	Zwierzyniec, gmina Zwierzyniec	Obiekty Browaru

Powiat zamojski co roku z budżetu udziela dotacji na podstawie przyjętej uchwały Udzielane są na podstawie przyjętej uchwały nr II/18/06 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie zasad udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie i restauratorskie przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków (Dz. Urz. Województwa Lubelskiego z 2007 r. Nr 13, poz. 410 z późn. zm.). Dodatkowo w budżecie powiatu przeznaczona jest kwota 30 000 zł, jako dotacja do obiektów zabytkowych sakralnych.

W tym roku powiat złożył zapotrzebowanie do Wojewody otrzymanie kwoty 50 000 zł na opracowanie dokumentacji projektowej dachu Pałacu w Klemensowie, do chwili obecnej nie otrzymaliśmy potwierdzenia dotowania tego celu.

Powiat planuje wspierać finansowo prace konserwatorskie i remonty zabytków również w latach obowiązywania Powiatowego programu opieki nad zabytkami. Zaleca się, aby finansowe wsparcie powiatu w latach 2015 - 2018 przy zadaniach z zakresu

---

Powiatowy program opieki nad zabytkami powiatu zamojskiego na lata 2015 - 2018

opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac).

Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie powiatu w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłoby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną powiatu zamojskiego.

Zadania Powiatowego programu opieki nad zabytkami mogą też być realizowane przez instytucje kultury podległe powiatowi lub funkcjonujące na jej terenie (np. regionalne izby tradycji, domy kultury, biblioteki) w ramach działalności bieżącej. Ponadto (w zakresie ustawy o działalności pożytku publicznego i wolontariacie) powiat może wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia, parafie).

12. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1446);
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.- Dz. U. nr 78 poz. 483, ze zm.);
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t. j. Dz. U. 2012 poz. 642, ze zm.);
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t. j. Dz. U. 2012 poz. 647, ze zm.);
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.- Prawo budowlane (t. j. Dz. U. 2013, poz. 1409);
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r.- Prawo ochrony środowiska (Dz. U. 2013 poz. 1232);
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t. j. Dz. U. 2013 r. poz. 627);
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t. j. Dz. U. 2014 poz. 518);
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (t. j. Dz. U. 2012 poz. 406);
10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t. j. Dz. U. 2014 poz. 1118);
11. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t. j. Dz. U. 2012 poz. 987);
12. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t. j. Dz. U. 2011 nr 123 poz. 698, ze zm.);
13. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej (Dz. U. 2014 poz. 782);
14. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 nr 113, poz. 661);
15. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 6 czerwca 2005 r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t. j. Dz. U. z 2014 r. poz. 399);
16. Materiały udostępnione przez Starostwo Powiatowe w Zamościu;
17. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Lublinie, Delegatura w Zamościu;
18. Katalog Zabytków Renesansu Lubelskiego (istniejących) Tom I - III. wyk. Zespół Dokumentacji Historycznej „Mansarda”, Opracowanie: Jadwiga Czerepińska, Lublin 2006;
19. Strony Internetowe poszczególnych gminy powiatu;
20. www.bpp.lublin.pl/index.html;
21. www.lubelskie.pl;
22. www.powiatzamojski.pl;
23. www.eog.gov.pl/Strony/start.aspx;
24. www.funduszeuropejskie.gov.pl;
25. www.diecezja.zamojskolubaczowska.pl;

26. www.rpo.wzp.pl;
27. www.nid.pl;
28. www.nimoz.pl;
29. www.stat.gov.pl/gus;
30. www.isap.sejm.gov.pl;
31. www.wikipedia.pl.

13. Spis tabel

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego;
2. Tabela nr 2. Cmentarze wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego;
3. Tabela nr 3. Parki wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego;
4. Tabela nr 4. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków ruchomych na terenie powiatu zamojskiego;
5. Tabela nr 5. Stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków na terenie powiatu zamojskiego;
6. Tabela nr 6. Stanowiska archeologiczne w poszczególnych gminach powiatu zamojskiego;
7. Tabela nr 7. Ilość opracowanych gminnych ewidencji zabytków oraz Gminnych program opieki nad zabytkami na terenie powiatu zamojskiego;
8. Tabela nr 8. Analiza SWOT;
9. Tabela nr 9. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr I;
10. Tabela nr 10. Kierunki i zadania w ramach Priorytetu nr II;
11. Tabela nr 11. Obiekty wpisane do rejestru zabytków, których powiat zamojski jest właścicielem.